

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

ORTAK ENERJİ POLİTİKALARI
DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE-AZERBAYCAN
İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Şule KÜRÜM

Danışman

Doç.Dr. Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

TEZ TANITIM FORMU

Yazar Adı Soyadı : Şule KÜRÜM

Tezin Dili : Türkçe

Tezin Adı : Ortak Enerji Politikaları Doğrultusunda Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Enstitü : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tezin Türü : Yüksek Lisans

Tezin Tarihi : 01.07.2021

Sayfa Sayısı : 147

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Fatih Fuat TUNCER

Tezin Dizini : Enerji Hatları, Azerbaycan, Türkiye, Stratejik Ortaklık, Tarihi İlişkiler

Türkçe Özet : Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bugüne kadar bakıldığında Azerbaycan toprakları üzerinde sürekli yaşanan bir güç mücadelesinden bahsedebiliriz. Osmanlı Devleti bölgede etkin güçlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bölge üzerinde Büyük Timur İmparatorluğu, Karakoyunlu Devleti, Akkoyunlu Devleti, Şirvanşahlar Devleti ve son olarak Safevi Devletiyle bölge üzerinde güç mücadelesine girilmiştir. Kafkas İslam Ordusu adı altında toplanan ordu ileriki zamanlarda hem Azerbaycan Türkleri ve topraklarını Ermeni ve Rus katliamlarından ve işgallerinden kurtaracaktır hem de ileriki dönemlerde Azerbaycan ordusunun çekirdeğini

oluşturacaklardır. Bağımsızlık sürecinin ardından Türkiye ile Azerbaycan'ın gelişen ve hala gelişmekte olan ilişkilerinde tarihi bağların oluşturduğu sıkı ilişkilere bir de ekonomik ilişkiler eklenmiştir ve gelişen bu ekonomik ilişkiler “stratejik ortaklık” düzeyine kadar yükselmiştir.

Dağıtım Listesi : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Şule KÜRÜM

T. C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

ORTAK ENERJİ POLİTİKALARI
DOĞRULTUSUNDA TÜRKİYE-AZERBAYCAN
İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Şule KÜRÜM

Tez Danışman

Doç.Dr. Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Şule KÜRÜM

.../.../2021

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şule KÜRÜM 'ün Ortak Enerji Politikaları Doğrultusunda Türkiye-Azerbaycan İlişkileri adlı tez çalışması jürimiz tarafından Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalı, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza
Başkan
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ

İmza
Üye
Doç.Dr. Fatih Fuat TUNCER
(Danışman)

İmza
Üye
Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

İmza

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2021

İmzası
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ
Enstitü Müdürü

ÖZET

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bugüne kadar bakıldığında Azerbaycan toprakları üzerinde sürekli yaşanan bir güç mücadelesinden bahsedebiliriz. Osmanlı Döneminde Azerbaycan toprakları üzerinde kurulmuş olan devletler ile genel olarak pasif kalmayı tercih ederek diplomasi yoluyla sorunların çözülmesine çalışılmışken aynı zamanda bölge üzerinde diğer çatışan devletlerin birbirlerini güçsüzleştirerek kolay şekilde gücünü korumuş olan Osmanlı Devleti bölgede etkin güçlerden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bölge üzerinde Büyük Timur İmparatorluğu, Karakoyunlu Devleti, Akkoyunlu Devleti, Şirvanşahlar Devleti ve son olarak Safevi Devletiyle bölge üzerinde güç mücadelesine girilmiştir. Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin tarihi ayağının bu devletler ve Osmanlı Devleti'nin mücadelesi üstünden bahsedilmiştir. Bu dönem içinde birbirlerini genel olarak tehdit olarak gören devletler ve halklar ile yeterli iletişim ve ilişkiler kurulamamış ya pasif ya da aktif şekilde sürekli bir çatışma ortamı olmuştur.

Birbirlerine sınırı olan Azerbaycan ve Türkiye'nin bugün bu koşullarda birbirine bu kadar kenetlenmiş ilişkiler kurmasında önemli bir rol oynayan tarihi ilişkileri Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki hakimiyetini Küçük Kaynarca Antlaşması ile Çarlık Rusya'sına vermesiyle başlamıştır. Bölge üzerinde yaşayan yoğun Türk nüfusunu kendine bir tehdit olarak gören Çarlık Rusya çoğunluk halindeki Türkleri zorla göç ettirerek, katlederek ya da asimilasyonlar yoluyla bölgeden atmaya ya da sindirmeye çalışmıştır. Kafkas halkları üzerinde yoğun şekilde yapılmaya çalışılan bu baskı ortamı özellikle Azerbaycan Türklerine karşı yoğun bir şekilde yapılmıştır. Bölge üzerinde Ermenilerle birlikte silahlı bir şekilde silahsız ve masum inşalara saldırılmış, bölge ve bölge kaynakları kontrol altına alınmıştır. Yoğun katliam ve zulümlere maruz kalan Azerbaycan Türkleri Mehmet Emin Resulzâde önderliğinde örgütlenerek Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir yardımları olumlu şekilde karşılanan Azerbaycan Türklerine Nuri Paşa önderliğinde bir ordu toplanarak yardım için gönderilmiştir. Kafkas İslam Ordusu adı altında toplanan ordu ileriki zamanlarda hem Azerbaycan Türkleri ve topraklarını Ermeni ve Rus katliamlarından ve işgallerinden kurtaracaktır hem de ileriki dönemlerde Azerbaycan ordusunun çekirdeğini oluşturacaklardır.

Bağımsızlık sürecinin ardından Türkiye ile Azerbaycan'ın gelişen ve hala gelişmekte olan ilişkilerinde tarihi bağların oluşturduğu sıkı ilişkilere bir de ekonomik ilişkiler eklenmiştir ve gelişen bu ekonomik ilişkiler “stratejik ortaklık” düzeyine kadar yükselmiştir. Yoğunlukla enerji boru hatları üzerine kurulan bu ilişkiler iki devletin bölge üzerinde olan stratejik konumlarını nasıl değiştirdiğini ya da etkilediğinden bahsedilecektir. Türkiye ile Azerbaycan'ın kurmuş olduğu Doğu-Batı hattının bölge ya da bölge dışı devletler üzerinde olan etkilerinden bahsedilecektir. Rusya ile yoğun miktarda enerji ithalatı yapan Avrupa Birliği ülkelerinin yanı sıra projelerde yer alan ve bölge devletlerinden olan Gürcistan'ın, aynı zamanda projelerde yer alan fakat bölge dışı aktörlerden olan İtalya ve Yunanistan'dan ve bölge devletlerinden olan fakat projelerde yer almayan Ermenistan, İran ve Rusya'nın bu enerji hatlarından nasıl etkilendiklerinden bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Hatları, Azerbaycan, Türkiye, Stratejik Ortaklık, Tarihi İlişkiler

SUMMARY

This study aims at a perpetual power struggle on Azerbaijani land since the creation of the Ottoman State till today. During the Ottoman period, the governments that were founded on the territory of Azerbaijan tended to be passive and tried to solve conflicts through diplomacy; at the same time, the Ottoman State, which was able to easily maintain its dominance by weakening other contending governments in the region, emerged as one of the region's most effective powers. The Great Timur Empire, the Karakoyunlu State, the Akkoyunlu State, the Shirvanshahs, and lastly the Safavid State all fought for control of the region. The historical context of Turkey-Azerbaijan ties, these states, and the Ottoman Empire's fight were discussed. During this time, adequate communication and interactions between nations and peoples who considered each other as a danger could not be formed, or there was a constant environment of conflict, either passively or actively. The Treaty of Kucuk Kaynarca, which established the Ottoman Empire's sovereignty over the region and granted it to Tsarist Russia, played a significant role in forging such interlocking links under these conditions. Tsarist Russia, seeing the territory's dense Turkish population as a threat, attempted to evict or frighten the Turks in the region through forced migration, massacres, and assimilation. The Azerbaijan Turks were subjected to a particularly harsh pressure environment, which was aimed squarely at the Caucasian peoples. The Armenians in the region attacked unarmed and innocent buildings, seizing control of the territory's resources and taking control of the region. Azerbaijanis, who had been subjected to widespread slaughter and persecution, banded together under the leadership of Mehmet Emin Resulzade and petitioned the Ottoman Empire for assistance. The Azerbaijanis, whose aid was well accepted, assembled under Nuri Pasha's leadership and sent for assistance. The Caucasus Islamic Army will preserve Azerbaijanis and Azerbaijani territories from Armenian and Russian murders and occupations, as well as become the future core of the Azerbaijani army. Economic ties were added to the close links generated by historical ties in Turkey and Azerbaijan's emerging and still developing relations after independence, and these developing economic contacts have now reached the status of "strategic partnership." It will be discussed how these ties, which are primarily based on energy pipelines, have

influenced or affected the strategic postures of the two countries in the region. The consequences of Turkey and Azerbaijan's East-West line on regional and non-regional states will be discussed. Apart from European Union countries that buy substantial amounts of energy from Russia, Georgia, which is involved in the projects and is one of the region's countries, will be mentioned, as will Italy and Greece, which are outside the region's actors, as well as Armenia, Iran, and how these energy lines influence Russia.

Keywords: Power Lines, Azerbaijan, Turkey, Strategic Partnership, Historical Relations

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE AZERBAYCAN TOPRAKLARI VE BÖLGEDE UYGULANAN DIŞ POLİTİKA

1.1. Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan Toprakları Üzerindeki Dış Politikası.....	6
1.2. Rus Hakimiyeti Altında Azerbaycan ve Toprakları.....	14
1.3. Kafkas İslam Ordusunun Kuruluşu ve Kafkas İslam Ordusu-Azerbaycan ve Rusya'nın Konumu	18
1.4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı ve Türkiye'nin Konumu.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE ARASINDA GELİŞEN KÜLTÜREL VE EKONOMİK İLİŞKİLER

2.1. Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki Kültürel Bağlar.....	43
2.2. Türkiye'nin Bölgedeki Ekonomik Konumu ve Stratejileri.....	46
2.3. Azerbaycan'ın Bölgedeki Konumu ve Stratejileri	52
2.4. Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler ve Enerji Kaynaklarının Konumu.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL YAKINLIK VE ENERJİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA AZERBAYCAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Bölgede Uygulanan Ortak Enerji Politikaları	70
3.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC)	78
3.3. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP).....	84
3.4. Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP)	89

3.5.	Trans Atlantik Boru Hattı (TAP)	93
3.6.	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE)	96
3.7.	NABUCCO Boru Hattı	100
3.8.	Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Boru Hatlarının Diğ er Devletlere Etkisi	
	103
3.8.1.	Rusya	103
3.8.2.	Ermenistan	105
3.8.3.	Gürcistan.....	107
3.8.4.	Avrupa Birliđ i.....	108
3.8.5.	İ ran	111
3.8.6.	Yunanistan	115
3.8.7.	İ talya	116
SONUÇ		118
KAYNAKÇ A		121

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Türkiye ve Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BOTAŞ	: Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı
FIFA	: Uluslararası Birlik Futbolu Federasyonu
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INOGATE	: Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşımacılığı Programı
ITGI	: Bilgi Teknolojileri Yönetişim Enstitüsü
KİO	: Kafkas İslam Ordusu
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OGJ	: Petrol ve Gaz Dergisi
OIEC	: Uluslararası Ekonomik İş birliği Örgütü
PETKİM	: Petrokimya Holding A.Ş.

SCP	: Güney Kafkasya Boru Hattı
SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı
TAP	: Trans Adriyatik Boru Hattı
TP	: Türkiye Petrolleri
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru
ULCC	: Ultra Büyük Ham Taşıyıcı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
VLCC	: Çok Büyük Ham Taşıyıcı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye'nin enerji kaynaklarına ilişkin veriler	48
Tablo 2. Azerbaycan'ın Doğal Gaz Verileri.....	53
Tablo 3. Yıllara Göre Azerbaycan'ın Dış Ticareti	59

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Timur Devleti Haritası (1370-1507).....	7
Harita 2. Karakoyunlu (1380-1469) ve Akkoyunlu (1378-1501 Devletleri'nin 1468 Yılındaki Haritası.....	10
Harita 3. Şirvanşahlar Devleti (861-1590).....	11
Harita 4. Safevi Devleti'nin Haritası (1501-1736)	13
Harita 5. BTC Boru Hattı Haritası	80
Harita 6. Güney Gaz Koridoru Projesi'ni Tamamlayan Projelerin Gösterimi	86
Harita 7. SPC Boru Hattı'nın Gösterimi.....	91
Harita 8. Türkiye Üzerinden Geçen Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları	94
Harita 9. BTE Boru Hattı.....	98
Harita 10. NABUCCO Boru Hattı.....	102

ÖNSÖZ

Bu çalışmayı tamamlarken hazırlanma sürecinin her aşamasında yanımda olan ve desteklerini hiç esirgemeyen sevgili Annem Dilek KÜRÜM'e, Babam Süleyman KÜRÜM'e ve Kardeşim Eyüp KÜRÜM'e

Aynı zamanda çalışma süresince akademik bilgi ve birikimlerini benimle her daim paylaşan ve yol gösteren, destek veren saygıdeğer hocam Doç.Dr. Fatih Fuat TUNCER ve aynı şekilde değerli katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Alihan LİMONCUOĞLU'na,

Bu süreçte beni yalnız bırakmayarak her zaman yanımda olan ve bana destek olan en değerli arkadaşlarım olan Berfin TEKİN ve Emir Tuba PAZAR ve Fatma MUTLU'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Şule KÜRÜM

GİRİŞ

Ülkelerin aralarında geliştirdikleri birçok ilişkinin kuşkusuz diğer kurmaya çalıştıkları alanlarda olan ilişkilerine etki ettiğini söyleyebiliriz. Özellikle de Osmanlı Devleti'nden günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nin bölge ve enerji politikaları bakımından Güney Kafkasya ülkelerinden biri olan Azerbaycan Cumhuriyeti toprakları üzerinde bugüne kadar kurulmuş olan devletler ile olan ilişkisinin yanı sıra bölgenin Türkleşmesinin ardından Azerbaycan toprakları üzerinde Osmanlı Devleti ile gelişen ilişkiler ve ardından oluşan kültürel bağların kuvvetlenmesi ve bu bağların üstünden bölgede gelişen enerji politikalarına karşı iki devletin bugüne kadar geliştirmiş oldukları projeler ve bugüne kadar geliştirmeye devam ettikleri enerji diplomasinin bölgede yarattığı değişiklik ve ekonomik ilişkilerinin hem iki devlet açısından hem bölgesel olarak enerji diplomalarına olan etkisini ve değişecek/değişebilecek enerji dengelerinin nasıl olabileceği üzerinde durulacaktır. Çalışmada başlıca değinilecek olan Türkiye ve Azerbaycan arasındaki kültürel bağlar ve bu bağların bölgede yaşanan enerji politikalarını nasıl etkilediği olacaktır. İki devlet arasında yer alan kültürel/milli/tarihi ilişkilerin iki devlet arasında ve bölgede olan enerji politikalarına etkisinin olup olmadığı, bu bağlar bölgede olan enerji diplomasine etki ediyorsa bölge üzerinde enerji güçleri arasında yaşanacak değişikliklerin neler olabileceği, yürütülen projeler, tamamlanan ya da hala yapım aşamasında olan projelerin bölgede yarattığı ya da yaratacağı değişikliklerin neler olacağı tezin konusunu oluşturmaktadır.

İlgili çalışmada iki devletin birbirleri arasında geliştirdikleri bağların ve bu gelişen bağların özellikle de iki devlet arasında olan ya da planlanan ekonomik politikalarının bölgeye, bölge ya da bölge dışı aktörlerin üzerinde olan etkisinin tespiti üzerinde durulacaktır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan bu yana Azerbaycan toprakları üzerinde kurulan devletler ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri incelenerek günümüze kadar gelen bu yana etnik ve kültürel ilişkiler çerçevesinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde Azerbaycan'ın Osmanlı Devleti'nden ayrılışı ve ayrıldığı dönem ve sonrasında gelişen ikili ilişkilerin etnik ve kültürel bağların bölge devletleri üzerinde oluşan ortak politikalar üretilmesi ya da bu yakınlığın bölgede yapılan ya da yapılması planlanan enerji koridorları üzerinden bölge devletlerinin

konumlarına etkilerini nasıl etkilediği ve bölgede enerji diplomasisinin nasıl değiştiğinin tespiti amaçlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı Devleti'nin zamanında Azerbaycan topraklarının Türkleşmesinden önce ve Türkleşmesinden sonra uyguladığı politikalar ele alınacaktır. Bölgede uyguladığı politikaların zamanın padişahlarına göre değişimi ve etkileri bahsedilecektir.

Bölge Türkleştikten sonra Osmanlı topraklarında olan yeri ve Osmanlı Devleti'nin zayıflama sürecinden yıkılışına olan zaman diliminde bölgede yaşanan olaylar ve izlenen politikalardan bahsedilecektir. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi en önemli gördüğü toprak parçalarından biri olması ve bunun sonucunda uyguladığı politikalar anlatılacaktır. Osmanlı Devleti'nin işgalinden sonra Azerbaycan toprakları üzerinde hakimiyet kuran ve bu hakimiyetini bölge halkına Ermeniler ile katliamlar düzenleyerek bir baskı unsuru oluşturmaya çalışan Sovyet politikalarından ve katliamlarından, Acımasız Sovyet politikalarının amaçları ve bölgede bıraktığı tahribattan bahsedilecektir.

Sovyetler Birliği hakimiyeti altında olduğu yıllarda Osmanlı Devleti'nin Enver Paşa önderliğinde kurmuş olduğu Kafkas İslam Ordusu'nun bölgeye kurtarıcı güç olarak sevk edilmesiyle birlikte Sovyetlerin ve Sovyet destekli Ermeni katliamlarının önlenmesi ve bölgenin neredeyse tamamının kurtarılması ile birlikte bölgenin tekrardan Türk hakimiyetine girmesi için Azerbaycan Türkleri için başlayan bir bağımsızlık mücadelesi ve bunun sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilanı ile beraber başlayan yeni süreçten bahsedildikten sonra Azerbaycan'ın bugünkü konumundan ve Osmanlı Devleti ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile olan tarihsel ve milli bağlarından bahsedilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde enerji kavramının neden devletler açısından önemli olduğu ve dünyada iki tane önemli enerji kaynağı olan doğalgaz ve petrol hatlarından bahsedilecektir.

İkinci bölümünün ilerleyen bölümünde devletler için enerji diplomasisi kavramının ne olduğu ve enerji diplomasisini Güney Kafkasya ülkelerinden biri olan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bölgesel konumu ve enerji diplomasisindeki amaçları ve hedefleri ele alınarak aynı şekilde enerji koridorunun önemli bir diğer ucu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki amaçları ve Güney Kafkasya ile arasında gerçekleşen bu

koridor sayesinde elde etmeyi planladığı avantajlar ele alınacaktır bunlar bahsedilirken projede yer alan önemli iki devletin bölgesel konumlarından, enerji kaynaklarından ve bölgede bulunan sahip oldukları enerji kaynakları üzerinden bölge politikaları ele alınacaktır.

İlerleyen bölümlerinde projeye dahil ülkelerden bahsedilecektir. Projelere dahil olan bu ülkelerin projelerden önceki konumlarından ardından projeler tamamlandıktan sonra bölgede değişen konumlarından bahsedilecektir. Bunun ardından özellikle bölgede değişen enerji güçleri ardından Güney Kafkasya bölgesinde meydana gelen bu değişikliklerden etkilenen ve etkilenmesi muhtemel ülkelerin konumlarından bahsedildikten sonra projelerin tamamlanmasının ardından bölge içinde ve dünya çapında değişen enerji politikalarından ve dengelerinden bahsedilecektir.

Üçüncü bölümde ise yapımı tamamlanan projelerden ve yapımı planlanan projelere ek olarak düşünülen diğer projelerden bahsedilecektir. Projelerin arasında Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP), Güney Kafkasya Boru Hattı (SPC), Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP), Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı (BTE), NABUCCO Doğal Gaz Boru Hattı'ndan bahsedildikten sonra söz konusu olan projelerin güzergahları üzerinde bulunan devletlerden ve bölgesel enerji dengelerinin değişimi ele alınacaktır. (UZAT BURAYI)

Ele alınacaklar devletler arasında Rusya, Ermenistan, Gürcistan, İran ve Yunanistan bulunurken, bölgesel olarak incelendiğinde Güney Kafkasya Bölgesi ve boru hatlarının şimdilik son güzergahı olan Avrupa Devletlerinden AB çatısı altında bahsedilecektir. Aynı zamanda projelerden birinde yer alan İtalya da yine AB çatısı altında anlatılacaktır.

İlgili çalışmada temel odak noktası Azerbaycan ve Türkiye arasında gerçekleşecek ortak enerji politikalarına odaklanmak ve yapılan ya da yapılması planlanan bu enerji politikalarına etki eden iki ülke arasındaki ilişkileri tarihi açıdan incelemektir. Ortak Enerji politikaları çerçevesinde yapılan önemli enerji hattı projeleri üzerinde durulmuştur. Gerçekleşen bu hat projelerinin bölge veya bölge dışı aktörler üzerinde etkisi incelenmiştir. Enerji diplomasisi kavramı açıklanarak uygulanmış olan ortak enerji politikaları anlatılmıştır.

Bu çalışmada yapılan literatür taramasında ilk olarak iki devletin tarihi süreç içerisinde buldukları konumları ele alınarak kurmuş oldukları tarihi ilişkiler analiz edilmeye çalışılmıştır. Analiz edilen bu ilişkileri ile uygulanan enerji politikaları arasında bağ olup olmadığı açıklanmıştır. Bu çalışmada temel kaynaklar olarak birincil ve ikincil kaynaklara dayanılarak incelenmiştir. Araştırma yapılırken literatür konusunda herhangi bir sınırlılık olmamakta gerekli sayıda yazılı kitap, makale, tez ve diğer kaynaklara ulaşılmaktadır. Bu kaynaklar üzerinden yapılan analizler yorumlanıp sistematik bir bağ kurularak veri analizi yapılmıştır. Bu çalışma kavramsal bir çalışma olarak planlanarak bu çerçevede öncelikle literatür taraması yapılarak konunun kavramsal boyutu belirlenmiştir. İlk olarak Türkiye ve Azerbaycan ikili ilişkileri üzerine yapılan bu araştırmanın ardından iki ülke arasında enerji ilişkileri üzerine kurulan boru hatları araştırılarak iki ülke arasındaki ilişkilerin nasıl etkilendiği nereye doğru gittiği incelenmiştir. Literatürdeki çalışmalardan yararlanılarak metin analizi yöntemiyle bu çalışma yapılmıştır.

Temel amaç iki devlet arasında olan ortak enerji politikalarının, iki devlet arasında yer alan kültürel/milli/tarihi ilişkilerin bölgede olan enerji politikalarına etkisinin bulunup bulunmaması, aradaki bu bağlar bölgede olan enerji diplomasisine etki ediyorsa bölge üzerinde enerji güçleri arasında yaşanacak değişiklikler neler olabileceği ve iki devletin bu ilişkiler çerçevesinde yürüttüğü projelerin neler olduğu sorularına cevap aranacak ve açıklanacaktır. Aynı zamanda bu çalışmada istatistiksel verilerde, grafiklerden ve resimlerden de yararlanılmıştır. Anlatılan tarihi hatlar haritalar ile gösterilmiştir.

Yapılan çalışma hem iki devletinde tarihi ve ikili ilişkilerini tarihi olarak ele aldığı için hem de aralarında bulunan bu ilişkilerin uyguladıkları ortak enerji politikalarını açıklamak için önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE

AZERBAYCAN TOPRAKLARI VE BÖLGEDE

UYGULANAN DIŞ POLİTİKA

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen zaman dilimi içerisinde Azerbaycan toprakları üzerinde kurulmuş olan devletler ile inişli çıkışlı bir politik ilişki yaşamıştır. Bölgedeki güç mücadeleleri sırasında daha geri planda durmayı tercih eden Osmanlı Devleti için bölgede ağırlığını koyabilmek için bölge içinde çatışma halinde olan devletlerin birbirlerini güçsüzleştirmeleri için bölgeye çok müdahil olmadan daha diplomatik açıdan yaklaşmak istemiştir.

Bölgede istediğini bir süre sonra elde ederek kolay yoldan üstünlük sağlamış olan Osmanlı Devleti zaman zaman Azerbaycan topraklarını tamamen kendi kontrolü altına alabildiği gibi özellikle de zayıflama ve yıkılış dönemlerinde elden çıkmış olan bölgeye uzaktan müdahale ederek bölgede kalmış olan diğer Türklere askeri yardım göndermiş ve bölgenin tekrar Türklere birlikte özgürleşebilmesi için mücadelede bulunmuştur. Bu mücadelenin başında ise Enver Paşa ve kurmuş olduğu Kafkas İslam Ordusu gelmektedir.

Kurulan Kafkas Ordusu'nun yardımıyla Enver Paşa bölgede Sovyetlerin ve Ermenilerin Azerbaycan Türklerine uyguladıkları katliamları durdurmayı başardılar ve Azerbaycan'ın ve Azerbaycan Türklerinin bağımsızlığa giden yolunu açmış oldular. Bu sayede bölge yönetimi tekrar Azerbaycan Türklerine geçmekle birlikte bölgede uygulanan ekonomi politikaları üzerinde hala başka devletlerin etkileri bulunuyordu. Ekonomik olarak özgürleşmek için Bakü petrolünün yönetiminin tekrar Azerbaycan Türklerine geçmesiyle birlikte bölgede Azerbaycan için farklı bir dönem başlamış oldu.

Azerbaycan'ın bağımsızlığı ile birkaç tane diplomatik huzursuzluk dışında iki devlet birbirleri aralarındaki ilişkiyi kardeş devlet olarak tanımlamakta ve Güney Kafkasya'ya ve Türkiye için diğer Türki devletlere açılan kapı konumunda olan Azerbaycan ile Türkiye'yi Rus baskısından kurtulabilmek adına Batıya doğru açılan bir kapı olarak gören Azerbaycan için geliştirdikleri ortaklıklar önemlidir.

1.1. Osmanlı Devleti'nin Azerbaycan Toprakları Üzerindeki Dış Politikası

1299 yılında kurulmuş olan Osmanlı Devleti'nin uyguladığı dış politikaya bakıldığında daha ihtiyatlı, tarafsız ve sakin kalmak üstüne kurulu olmasına rağmen, daha sonradan bu politikalar daha saldırgan bir hal alabilmiştir ve bölge devletleriyle çatışmalar yaşanmıştır. Bölge devletlerinden Osmanlı Devleti'nin, bugünkü Azerbaycan Cumhuriyeti'nin toprakları üzerinde de varlığını gösteren Büyük Timur İmparatorluğu (1370-1507), Karakoyunlu Devleti (1380-1469), Akkoyunlu Devleti (1378-1501) ve Şirvanşahlar Devleti (861-1590), Safevi Devleti (1501-1736) devletleridir. Bölgede var olmuş bu devletler ile aralarında geçen diplomatik görüşmelerde (genel olarak yumuşak) o dönem Osmanlı Devleti'nin bölgeye olan politik bakış açısını görebiliriz. Önemli Devletlerden biri olan Karakoyunlu Devleti sayesinde, 14.Yüzyılın ortalarında Türkiye'nin doğu kısımlarında siyasi sahneye çıkan Karakoyunluların Azerbaycan ve İran'da hakimiyet yılları (1410-1467) kısa sürse de bu devletin, Azerbaycan'ın Türkleştirilmesinde İnkâr edilemez bir rolü olmuştur. (Ferzelibeyli, 2017, s. 85)

Diğer önemli bölge devletlerinden biri Büyük Timur İmparatorluğu'dur. Büyük Timur İmparatorluğunun yöneticisi Timur, bölge toprakları üzerinde yaşamış olduğu güçlü dönemin ardından zayıflama dönemine geçmiş ve eski gücünü bölgede kaybetmeye başlamıştı. Dönemin en güçlü devletlerinden olan Büyük Timur İmparatorluğu'nun gücünün zayıfladığını fark eden Timur, bölge üzerinde güçlenen bir Osmanlı Devleti olduğunu bildiği için Osmanlı'ya karşı uyguladığı sert politikasını Sultan Beyazıd döneminde (1481-1512) yumuşatmıştır. İlişkilerin daha yumuşak bir hal aldığı bu dönemde Osmanlı Devleti ile arasında sığınmacılardan kaynaklı gerginlik ve çekişme ortamı doğmuştur. Sultan Ahmed Celayiri ve Kara Yusuf Karakoyunlu'nun, Timur'dan kaçmak için Sultan Beyazıd'a sığınmaları sonucunda ortaya çıkan siyasi çekişme sonucunda iki devlet arasında sürtüşmeler olmuştur.

Harita 1. Timur Devleti Haritası (1370-1507)

Kaynak: <https://steamcommunity.com/sharedfiles/filedetails/?id=815602139>

Sultan Beyazıt'a göre bu çekişme ortamının sığınmacılardan daha farklı sebepleri vardı. Sebeplerden biri, yakın komşuların savunulmasıyla kazanılacak olan müttefikler, ikinci olarak ise ortaya çıkan bir savaş ortamında kazanılan müttefiklerin askeri yardımlarının istenmesi veya kullanılması, son olarak ise Timur'un düzenleyebileceği saldırılardan kendini korumak istemesidir. Bu sebeple Büyük Timur İmparatorluğu ile çekişme yaşamaktan çekinmemiştir. Bunun sonucunda ise, 1402'de yapılan savaşta, savaşı Timur Devleti kazanmış ve hatta Sultan Beyazıt esir düşmüştür. (Ferzelibeyli, 2017, s. 90)

Sultan Beyazıt'ın ardından gelen, I. Çelebi Mehmed 'de bölgede uygulanan politikalar daha yumuşak ve akılcı bir diplomasiye dönüşmüştür. Bunun en büyük örneği ise bölge üzerinde bir çekişme ortamının olmasıydı. Bu çekişme ortamında Timur Devletinin hükümdarı olan Timur'un ölümünden sonra oğullarının Azerbaycan topraklarını ellerinde hala tutmak istemesinden kaynaklanıyordu. Dönemin güç boşluğundan yararlanmak isteyen diğer devletlerde vardı ve bu durum saldırgan bir politika izlemelerine neden olmuştu. Azerbaycan toprakları üzerindeki rekabette

Akkoyunlular, Karamanoğulları ve Timur devletleri kendilerini göstermişlerdir. Bu çekişme ortamı içerisinde Osmanlı Devleti bölge içi çatışmaya seyirci kalarak bölge devletlerinin birbirlerini güçsüzleştirmeleri için birbirlerine saldırılarını beklemiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Timur Devleti ile olan bir diğer sorunu ise, Halil İnalıcık'ın da belirttiği üzere, Timur ve özellikle oğlu Şahruh'un kendilerini Cengiz sülalesinden göstererek soy bağı iddiasında bulunmalarıdır. Bu durum sayesinde bir güç alanı elde etmeye çalışmaları Osmanlı'nın on beşinci yüzyıldaki esas meselelerinden biridir. (Sohrababad, 2019, s. 992) Timur Devleti'nin Azerbaycan toprakları üzerindeki hakimiyeti Timur'un torunu olan Şahruh'un (1407-1447) Mâveraünnehir'i hâkimiyet altına alması ve kendi devletini kurmasıyla olmuştur. 1421 yılında Azerbaycan topraklarını kendine bağlamıştır. (Çay, Türkiye Dışı Türk Tarihi Timurlular Devleti , 2009)

27 Ağustos 1420'de Timur ile Karakoyunlu Devleti arasında gerçekleşen saldırıda Osmanlı devleti askeri olarak katılmak yerine sadece Karakoyunlu Devleti'nin hükümdarı Kara Yusuf'u desteklemekle yetinmiştir. (Ferzelibeyli, 2017, s. 97) I. Mehmed'in ve sonraki Osmanlı sultanlarında da devam eden bu diplomasideki amaç; Osmanlı devletinin bölgedeki tek güçlü devlet olabilmesi için bölgedeki çatışan devletler arasında tarafını genel olarak belli ettiği fakat çatışmalara ve savaşlara karışmaktan bir adım uzak durması olmuştur. Bunun sebebi ise bölgedeki çatışmalardan, çatışma sonucunda güçsüz çıkan ya da çatışmada etkilenen devletlerin yarattığı güç boşluğunu daha rahat bir şekilde doldurmak istemesinden kaynaklanmıştır.

Fakat dönemin siyaseti, Osmanlı Devleti ve Karakoyunlu ilişkileri bazında bakıldığında, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethi ile değişmiştir ve daha çok siyasi ve jeopolitik bir amaca dönüşmüştür. Bununla birlikte Osmanlı Devleti kendi gücünü ve üstünlüğünü birçok devlete kabul ettirmiş oldu. İstanbul'un fethinin ardından Karakoyunlu Devleti Osmanlı Devleti'nin güçlenen pozisyonunun ardından bu durumdan rahatsız oldu. Bölge içerisinde kendi gücü sarsılan Karakoyunlu Devleti, Osmanlı Devleti'ni Akkoyunlu Devleti'ne karşı kışkırtarak bir çatışma ortamı yaratmak istemiştir. Bu çatışma ortamı içerisinde Osmanlı Devleti'nin güçsüzleşeceğini düşünen Karakoyunlu Devleti ile Osmanlı Devleti'nin ilişkileri bozulmaya başlamıştır. 1461 yılında bozulan ilişkilerin ardından bile Osmanlı Devleti gerek önlemlerini alarak ölçülü olmayı elden bırakmamıştır. Osmanlı Devleti'nin

amacı hala aynı politika üzerinden devam etmekteydi yani bölge devletlerin arasında gerçekleşecek olan rekabet ve çatışmalardan güç kaybetmeleri sonucunda Osmanlı devletinin bölgede güç kazanmasıydı. Karakoyunlu Devleti'nin önemli hükümdarlarından olan Kara Yusuf'un ölümünün ardından ortaya çıkan aile iç çatışmalar ve dış müdahalelerin ardından Karakoyunlu Devleti zayıflamıştır. Azerbaycan toprakları üzerinde hakimiyeti olan Karakoyunlu Devleti, Timur Devleti'nin Emiri Şahnur'un seferleriyle birlikte Azerbaycan topraklarını terk etmiştir. (Çay, Türkiye Dışı Türk Tarihi Karakoyunlu Devleti (1380'e doğru-1469), 2009)

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesinden sonra toprakları doğudan genişletmek istemesi üzerine; amacına uygun şekilde Trabzon Devleti'nin Osmanlı İmparatorluğu tarafından çökertilmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Akkoyunlular ile aralarını açacak en büyük sebep olmuştur. Nedeni ise, Trabzon Devleti'nin, Avrupa ile Şark ülkeleri arasında ticaret ilişkilerinin oluşmasında önemli bir yere sahip olması olmuştur. Akkoyunluların bu önemli ticaret bölgesini güçlenmekte olan Osmanlı Devleti'ne vermek istememesi bölgede yaşanan ciddi çıkar çatışmalarından biridir. Bunun ardından, Trabzon'un ele geçirilmesinden sonra kendini güvensiz hisseden Akkoyunlu devletiyle ilişkileri bozulan Osmanlı Devleti 15. yüzyılın ikinci yarısında Küçük Asya ve Ortadoğu coğrafyasında Osmanlı II. Fatih Sultan Mehmed ve Akkoyunlu Uzun Hasan'dan daha kudretli kimse yoktu. (Ferzelibeyli, 2017, s. 134) Bu sebepten ötürü iki devlet birbirlerine karşı savaşmak için hazırlıklar yapmaya ya da müttefik toplamaya başlamışlardır.

Akkoyunlu Devleti için imparatorluk dönemi Uzun Hasan'dan sonra başlamıştır. Bu dönem içinde Osmanlı Devleti Batı'da güçlenmeye başlarken Akkoyunlu Devleti Doğu'da güçlenmiştir. Beylikten imparatorluğa doğru ilerleyen bu iki devlet arasında güç mücadeleleri yaşanmaya başlamış ve bu durum ikili ilişkilerin gerilmesine sebep olmuştur. (Abbaslı, 2019, s. 45)

s. 60)II. Beyazıt'tan sonra, III. Murad, ordusunun en güçlü birliklerini Kızılbaşların kontrolünde bulunan diğer zengin, verimli, Azerbaycan ve İran topraklarına yönlendirmek amacıyla Şirvan'ı özellikle Tatarların gücünden yararlanarak kendisine bağlı tutmak istiyordu. (Ferzelibeyli, 2017, s. 188) İran-Osmanlı arasındaki bağların gelişmesinde ortak dini ideolojinin paylaşılması ise ilişkilerin iyileştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Bu dini ideoloji ise Şia-Sünni çatışmasından geliyordu. Fakat İ.P Petruşevski ve S.B. Aşurbeyli'nin de doğru bir şekilde belirttikleri gibi Osmanlı devleti- İran savaşlarının ideolojik nedenlerinin dini inançları olmasına rağmen, aslında Osmanlı Devleti, Güney Kafkasya'nın zengin ülkelerini, ticaret ve transit kervan yollarını ele geçirmek istiyordu. (Ferzelibeyli, 2017, s. 190)

7 Temmuz 1583 tarihinde Şirvan vilayeti, 21 Mayıs 1590'da Safevi- Osmanlı Barış Antlaşmasının şartlarından birine göre diğer Azerbaycan toprakları gibi Osmanlı İmparatorluğuna dahil edilmiştir. (Ferzelibeyli, 2017, s. 193) Osmanlı Devleti, 16. Yüzyılın sonlarına doğru Azerbaycan toprakları ve Şirvanşahlar üzerinde sağlamış olduğu hakimiyetten halk içinde olan Aleviler var olan mezhepsel çatışmadan ötürü rahatsız olmuşlardır. Bu rahatsızlığın getirdiği bir dizi saldırının ardından saldırılara karşı cevapsız kalmayan Osmanlı Devleti kısa sürede kaybettiği yerleri geri almıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki hakimiyeti daha fazla artmıştır aynı zamanda elde ettiği topraklar 17. Yüzyılın başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında kalmıştır.

15. yüzyıl boyunca Azerbaycan toprakları üzerinde güçlü hâkimiyet alanı kuran devlet Safevi Devleti olmuştur. Safevi Devleti-Osmanlı Devleti ilişkileri genelde sert şekilde devam etmiştir. Bu iki devletin aralarında yaşanan bu sert ve çekişmeli ortamın sebeplerine bakıldığında en önemli sebeplerden biri bölge üzerinde yaşanan Sünni-Şia güç mücadelesinden gelmektedir. İkinci olarak ise bölgede bulunan stratejik ticaret yolları bu iki devlet içinde büyük önem taşımıştır. Son olarak ise birbirleri ile bu kadar sert bir şekilde kafa kafaya gelen iki devletin bölge üzerinde tek hakimiyet kurmak istemesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Harita 4. Safevi Devleti'nin Haritası (1501-1736)

Kaynak: <http://www.serenti.org/iranda-bir-turk-devleti-safeviler/>

Osmanlı politikalarında önemli bir yere sahip olan Kafkasya bölgesini kuşatabilmek için ilk olarak Karadeniz'de var olan önemli bölgeler ve ticaret yolları kuşatılmıştır. Ele geçirilen bölgelerin ardından durumdan rahatsız olan diğer devletler ile pasif ya da aktif bir şekilde bir güç mücadelesine girilmiştir. Bölge içinde tek tek Karakoyunlu, Akkoyunlu, Timur İmparatorluğu, Şirvanşah Devleti ve Safevi Devleti gibi çoğu güçlü ve bölge üzerinde etkin devletler ile giriştiği çatışmalarda Osmanlı Devleti galip olarak bölgenin kendi egemenlik alanı olmasını sağlamıştır. Safevi'lerin Anadolu'da siyasi nüfuz kurmaya çalışmaları ve bu kapsamda dini propagandaya başvurmaları, Osmanlı tarafından Anadolu'da kendi iktidarı için bir tehdit olarak algılanmış ve iki devletin mücadele ve çatışmalarında önemli bir unsur olarak yer almıştır. (Şal, 2009, s. 181)

Osmanlı-Safevi mücadelesinin ekonomik sebebini ise, doğudan ve kuzeyden gelen ticaret yollarının geçtiği Kafkasya, Doğu Anadolu ve Irak üzerinden hakimiyet kurarak, her iki devlet ekonomisi için yaşamsal önemi olan baharat ve ipek ticaretini denetim altına almak oluşturmaktaydı. (Şal, 2009, s. 182)

16. yüzyılın başında Azerbaycan topraklarına karşı izlenen siyaset Yavuz Sultan Selim'in (I. Selim) başa geçmesi ile birlikte değişti. Bunun sebebi Yavuz Sultan Selimin hedef olarak Asya topraklarını seçmiş olmasıydı. Fakat buna karşı Safevi

Devleti, Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik hazırlıklarına girişmiştir ve Osmanlı Devleti'ne karşı müttefik edinmeye çalışan Safevi Devleti Şahı Şah İsmail, Alman İmparatoru V. Karl'a mektup göndererek Osmanlı Devleti'ni ortak düşman ilan etmiştir. Bunun gibi İsviçre, Venetsiya (Venedik) ve Macaristan'la görüşmeler yapmıştır. I. Selimden sonra tahta geçen Sultan Süleyman ve diğer padişahlarda' da aynıları yaşanmıştır. 1736 yılında ise yıkılmıştır Safevi Devleti. 16. Yy da ise dünyanın büyük kişileri savaş ve siyaset meydanında göründüler ve birbirleriyle karşı karşıya durdular. (Ferzelibeyli, 2017, s. 218)

1.2. Rus Hakimiyeti Altında Azerbaycan ve Toprakları

Bölgede etkin konumda olan ve gücünü gösteren devletlerden biri 1547-1721 yılları arasında var olan Rus Çarlığı olmuştur. Bölgede kısa süre içinde kendini gösteren Rus Çarlığı, bölge içinde çatışma halinde olan güçlü devletlerin yarattığı güç boşluğunu kullanarak politikalarını daha etkin şekilde kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kurulmasından o yana her gün daha da güçlenerek varlığını devam ettirmesi sonunda Safeviler ile bölge içinde iki devletin birbiriyle çatışan politikaları sonucunda oluşan güç mücadelesi sonucunda Rus Çarlığı kendi çıkarlarını korumayı başararak belirlediği hedefler çerçevesinde var olan durumu kendi lehine iyi bir şekilde değerlendirmiştir.

Osmanlı Devleti-İran çatışması sonucunda Osmanlı Devleti'nin bölgede hakimiyet alanlarını kaybetmesi 10 Şubat 1828 tarihi ile başladı diyebiliriz. 10 Şubat 1828 yılında Türkmen çayı Antlaşması ve 19 Nisan 1783 yılında Küçük Kaynarca Antlaşmalarının ardından Kafkasya üzerinde artan hakimiyeti sonrasında Azerbaycan toprakları, Osmanlı hakimiyetinden Rus hakimiyetine geçmiştir. Bu antlaşmalar sonucunda bölge içinde Osmanlı Devleti'nin arkasında bıraktığı güç boşluğundan faydalanan Rus Çarlığı bölge üzerinde hakimiyet kurmuş ve Kafkasya'da bundan sonra Rus hakimiyetine girilen bir dönem başlamıştır diyebiliriz. Rus Çarlığının Kafkasya bölgesi üzerinde kurduğu hakimiyet altında yaşayan halkın neredeyse tamamı Türklerin oluşturduğu bölgelerdir. Özellikle Türklerin yoğunlukta olduğu bu bölgelerde yoğun bir şekilde halka baskı, şiddet ve asimilasyon politikalarına maruz bırakılmışlardır.

Rus Çarlığının uygulamış olduğu bu baskı ve şiddet ortamı Birinci Dünya Savaşına kadar devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1917 yılında Çarlık

Rusya'sında Bolşevik Devrimi patlak vermiştir. Devrim Rus olmayan milletlerin hürriyetlerini ilan etmesine imkân tanımıştır. (Sander, 2013, s. 313)

Rusya'daki 1905 ihtilali ve ardından gelen 1906 İran ve 1908'de Osmanlı Devletindeki meşrutiyet hareketleri Azerbaycan Türklerini derinden etkilemiştir. (Gürbüz M. V., 2012, s. 32) Rusların bölge içindeki halklara uyguladıkları baskı politikalarının Rus şovenliğine¹ dönüşmesi ve özellikle bölgede bulunan Türki milletlerin bu baskı ve şiddet ortamı içerisinde en çok zarar göre millet olmasının sebebi Osmanlı Devlet ile kurulabilecek herhangi bir bağın olmasının istenmemesinden kaynaklıdır. Çoğunluğu oluşturan bölge halkının Ruslara karşı ayaklanmasını önlemek için azınlık gruplarıyla birlikte sindirme politikalarına gidilmiştir. Böylelikle Rus Çarlığının bölgede var olan hakimiyet alanı sarsılmamış olacaktır. Fakat bu durum Birinci Dünya Savaşın sırasında Çarlık Rusya'nın 1721'e kadar devam etmiştir. Çarlık Rusya'nın yıkılması ile birlikte Ermeniler, Gürcüler ve Azerbaycan Türklerinin şiddetli etnik çatışmalara girmişlerdir.

Kafkas cephesinde sivillerden de hayatlarını kaybeden çoktu. Gürcistan yakınında yaşayan 52.000 nüfuslu Laz ve Acarlar Osmanlıları destekledikleri gerekçesiyle, Sarıkamış çarpışmalarından hemen sonra, General Liakov idaresindeki Rus ordusu tarafından kılıçtan geçirilmiş ve geriye 7.000 kişi kalmıştı. Rus idaresinin Müslüman ve Türklere karşı düşmanca tutumu, özellikle Kafkas Genel Valisi Vorontsov-Daşkov döneminde en yüksek seviyeye ulaşmış ve Batı Azerbaycan köylerine saldırılarla kendini göstermiştir. (Bal, 2014, s. 37)

Bolşevik Devrimi'nden sonra, Rusya'nın baskısından kurtularak kısa süreli de olsa bağımsızlıklarını alabilen Kafkas milletlerinin oluşturduğu ülkeler olmuştur. Bunlar Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve Dağıstan'dır. Bunlar yaşanırken Rusya'da iktidara geçen Bolşevikler Azerbaycan'ı özellikle de Bakü'yü "Hazar'ın Kara İncisi" olarak görmektedirler; bunun ilk sebebi zengin petrol kaynakları ve ardından gelen stratejik önemidir. Bolşevikleri yanlarına alarak güç elde edebileceklerini düşünen Ermeniler, onlara yaklaşarak silahlanmışlardır ve bu silahlanmayı bölgenin kontrolünü ve güvenliğini sağlamak adı altında Azerbaycan Türklerini katletmeye başlamışlardır. Dayanılmaz hale gelen ve bir insanlık dramına

¹ Değişik ırklar ve uluslar arasında kendi ırkını ve ulusunu üstün görme temeline dayalı aşırı ulusçuluk akımı. Şovenizm, özgün anlamda abartılı, saldırgan bir vatanseverlik ve ulusal üstünlük inancıdır. Bu kavramın isim babası Nicolas Chauvin'dir. Napolyon'un ordusunda asker olan bu Fransız, 17 kez yaralandı ve yine de Fransa için savaşmaya devam etti.

dönüşen katliamları durdurmak için, Osmanlı Devleti'nden Nuri Paşa önderliğinde, Kafkas İslam Ordusu adıyla takviye bir ordu gönderilmiştir.

Ermeni katliamları, Ermenilerin bölgedeki güçten faydalanmak için Rus devriminden sonra Bolşeviklere yakın durmaları ve bunun sonucunda Kızıl Ordunun neredeyse Azerbaycan'daki bir kolu haline gelmesiyle birlikte, insanlık dışı bir drama dönüşmüştür. Ruslar, Bölgedeki dengeyi sağlamak amacı altında Türklere yapılan işkenceler katliamlar ve soykırım girişimlerini Rusya'nın desteğiyle gerçekleştirmişlerdir, en büyük katliamlardan biri olan ve Mart Katliamları olarak bilinen katliamlar sonucunda resmî belgelere göre 25 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir. (Hasret, 2014)

Musavat Partisi sadece tek bir düşmanı olduğunu düşünerek girdiği silahlı çatışmada, olaylar bir anda Azeri-Ermeni savaşı haline gelmiş ve sonucunda 31 Mart'ta Sovyetler bir ultimatoom yayınlamıştır. Buna göre,

- 1- Sovyetlerin tek otorite olarak kayıtsız şartsız tanınması, bütün emirlerine mutlak olarak uyulması,
- 2- Azerbaycan Tümeni'nin Bakü bölgesinden çekilmesi,
- 3- Müslümanlar tarafından kesilen Bakü-Tiflis ve Bakü-Petrovsk tren yollarının tekrar trafiğe açılması isteniyordu. (Karagür, 2010, s. 91)

Mehmed Emin Resulzâde önderliğinde oluşturulan heyet Batum'a kadar gelerek Osmanlı ve Azerbaycan arasında dostluk anlaşması imzaladılar. İmzalanan bu anlaşma ile ülkeler arasında barış ve dostluk ilişkileri kurulmuş oldu. Azerbaycan'a gerekli olduğu takdirde gerekli silah yardımları yapılacaktı. Fakat Osmanlı Devleti'nin dönem içinde bulunduğu ağır şartlar sonucunda rahatlıkla yardım edebilecek bir konumda değildi. Osmanlı Devleti'nin kaynaklar bakımından yetersiz olması, işgal altında olması ve ağır ekonomik şartlar altındaydı. Bu durumlara rağmen Azerbaycan Türklerinin, Ruslar ve Ermeniler tarafından katledilirken Osmanlı Devleti'nden istedikleri yardım geri çevrilmemiş ve Azerbaycan Türklerinin yardımına gönderilmek üzere ordu hazırlanmıştır. Yardıma gidecek olan ordunun başına Enver Paşa'nın kardeşi olan Nuri Paşa getirilmiştir.

Nuri Paşa'nın başında olduğu orduya Kafkas İslam Ordusu adı verilmiştir. Bunun önemli iki sebebi vardır. Birincisi ordunun sadece Müslümanlardan oluşmuş olması, ikinci sebebi ise o sırada ne kadar müttefikleri olsa da Almanların harekate engel olmalarını istemedikleri için Osmanlı Ordusuymuş gibi görünmelerini istememeleridir.

Nuri Paşa önderliğinde Azerbaycan halkının yardımına giden Kafkas İslam Ordusu, bölgeye ulanmış ve Azerbaycan Türklerinin yaşamış olduğu katliamlardan kurtarmayı başararak çok geçmeden bölgenin güvenliğini de sağlamıştır. Bölge temizlenip güvenliği sağlandıktan sonra Kafkas İslam Ordusu Tiflis'ten Gence 'ye dönüp burada Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasını sağlamıştır. Ne kadar Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulmuş olsa da başkent olması planlanan Bakü hala işgal altındaydı. Bu sebepten ötürü geçici olarak başkenti Gence olarak belirlenmiştir ve devlet teşkilatlandırılması oluşturulmaya çalışılmışlardır. Aynı zamanda Nuri Paşa bölge içerisinde yeni bir devlet içinde ordu kurulması için çalışmıştır ve ilk olarak Nuri Paşa Rus subaylarının oluşturmuş oldukları Azerbaycan milli kolordusunu lağvetmiştir. Kafkas İslam Ordusuna bağlayacağı tamamı Azerbaycan Türklerinden oluşan yeni bir ordu kurmuştur. Güvenlik sağlandıktan sonra Hükümet içinde bulunan ve Rus taraftarı siyasetçiler görevden alınmış ve Azerbaycan Türkleri Kafkas İslam Ordusu etrafında toplanmaya başlamıştır. Böylelikle tam bağımsız bir devlet kurulmuş olacaktı.

Fakat önemli durumlardan biri olan Bakü'nün işgalden kurtarılması ve başkent haline gelmesi için planlar yapılmak isteniyordu ama birlikler yetersizdi ve yapılabilecek tek şey Osmanlı Devleti'nden tekrar yardım istemektir. İstenen yardımlar kısa süre içerisinde destek kuvvetler ile bölgeye ulaşarak Kafkas İslam Ordusu ile Bakü'ye girdi Bakü işgalden kurtarılmıştır.

Bir başka kaynağa göre üç gün boyunca devam etmiş olan Mart olaylarında pek çok farklı sayılar mevcut olsada resmi kayıtlara göre 12-19 binden gayriresmi olarak ise 30 binden fazla hayatını kaybetmiştir. "A. L. Popov, "İz istorii revolutsii v vostoçnom Zakavkaziye (1917/1918 g.g)" [Proleterskaya Revolutsiia,Sayı: II(34), 1924] adlı makalesinde, "Bakü Sovyetinin millî bir grubun diğerine karşı olan mücadelede desteğini aramak ve mevcut millî çatışmaları belli bir dereceye dek kullanmaktan başka bir seçeneği yoktu" şeklinde yazmıştır. Ayrıca savaşın çok şiddetli olduğunu, Ermeni ve Sovyet birliklerinin kentin Müslüman kesimindeki her eve saldırdıklarını, bu arada bazı kişilerin hapisane kapılarını açtırdıklarını ve sivil halkın evlerini yağmalayıp yaktıklarını belirtmiştir. (Karagür, 2010, s. 93)

1.3. Kafkas İslam Ordusunun Kuruluşu ve Kafkas İslam Ordusu-Azerbaycan ve Rusya'nın Konumu

Adını ilk olarak Yunan tragedya şairi Aiskhylos'un M.Ö. 490 yılında kaleme aldığı "Zincire Vurulmuş Prometheus", "Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence" oyununda geçen Kavkasos (Καύκασος) dağından alan Kafkasya, Orta çağ İslam müellifleri tarafından Kabk diye isimlendirilmiştir. (Çelik, 2020, s. 19) Kafkas halklarının bağımsızlıkları ve özgürlükleri için verdiği mücadele Kazan ve Kırım Hanlıklarının yıkılmasından sonra daha zorlaşmıştır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nin Anadolu sınırlarına çekilmek zorunda kalmasıyla birlikte Kafkasya'nın bölgede yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Bu durum Rusya'nın bölge üzerindeki etkinliğini arttırmıştır. Rusya için Kafkasya bölgesi hem sıcak denizlere inebilmek için köprü pozisyonunda olan jeopolitik öneme sahip bir yer hem de ılıman ve dengeli iklimi yüzünden yer altı ve yer üstü kaynaklarının zengin olması bakımından önemliydi fakat dönemin Çarlık Rusya'sı bu bölge zenginliklerinin önündeki tek engel olarak bölgede yaşayan Kafkas halklarını görüyordu. Kendilerine herhangi bir direniş gücü istememeleri ve bölgenin tamamen Rus yönetimi altında Rusların olmasının istemeleri Kafkas halklarına saldırmalarına sebep olmuştur.

1604'ten 1783'e kadar Kuzey Kafkasya, Ruslar, Avrupalılar ve İranlılar için daha az önemliydi ancak aynı zamanda din, Osmanlı ve Rus imparatorlukları arasında Kuzey Kafkasya üzerindeki rekabette baş faktör olmaktaydı. Bölgenin batı ve orta kesimlerinde İslami hareket ilerleme kaydederken, Hıristiyanlaştırma hareketi yavaşladı. 1783'te Kırım Hanlığı'nın sona ermesinden sonra, Kuzey Kafkasya doğrudan Rus saldırısıyla karşı karşıya kalmıştır. 1783-1824, Rusya'nın Kuzey Kafkasya'ya yönelik sistematik saldırı döneminde Şeyh Mansur Uşurma'nın (Çeçen şeyhi) Kuzey Kafkasya halkını Rus yayılmacı politikalarına karşı başarıyla birleştirmeye çalıştığı 1785-1791 yıllarıydı. (Gülseven, 2021, s. 248)

Rus saldırılarına karşı direnmeye çalışan Kafkaslar Çeçenistan'da ilk direniş hareketini Şeyh Mansur² ile başlatmıştır. Etrafındaki halkları örgütleyerek Ruslara

² İmam Mansur, Çeçenya'daki Kafkasya Müridizmi'nin kurucusu ve devlet adamı. Müridizm, Kafkasya'da 19. yüzyıl ve sonrasında etkili olmuş, Kadiri ve Nakşibendiliğe bağlı özel bir harekettir. Hareketi özel yapan Kafkas halklarının Ruslara karşı direnişinde üstlendiği siyasal roldür. İmam Şamil örneğinde olduğu gibi, Müridizme bağlı imamlar direniş örgütleyen ve yöneten siyasal önderlerdir.

karşı mücadele etmeye çalışan Şeyh Mansur Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmişinden hemen sonra 1785 yılında Ruslara karşı mücadeleye başlamıştır. Başlatmış olduğu bu direniş hareketi başarılı olmuştur ve direnişin sonunda tüm dünya direniş ve onun adını duymuştur. Bir yıl içinde Vladikavkaz- Mozdok (Kuzey Osetya) hattına egemen olarak Rusya'nın Gürcistan ile irtibatını kesmiştir. 1787 yılında Osmanlı-Rus savaşı başladığında Ruslar Anapa bölgesine saldırmışlardır. Bu saldırıya direniş gösteren Şeyh Mansur, mücadelesine rağmen Anapa Kalesi 1791 Haziran da Ruslar tarafından işgal edilmiştir ve Şeyh Mansur burada rehin düşmüştür. (Fedakar, 2014, s. 288) Özgürlük savaşlarının temsilcisi olan Şeyh Mansur 1794 yılında Litvanya'da idam edilmiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 1.Bölüm, 2020)

Gürcistan'ın ilhakı ile Gence Hanlığına saldırı düzenleyen Ruslar bölge halkına saldırmışlardır. Bunun ardından Ruslar, Azerbaycan içine ilerleyerek Karabağ, Şeki, Şirvan, Lenkeran'ı işgal etmişlerdir. Bunun yanında Rusya-İran arasında çıkan savaş sonucunda Azerbaycan Kuzey ve Güney olmak üzere 2'ye bölünerek Aras Nehri sınır olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen Osmanlı- Rus, Rus-İran savaşı sonrasında Anadolu ve İran'dan Rusların teşviki ile Karabağ'a Ermeni göçü yaşanmıştır.

Bölge üzerinde güç mücadelesinden kaynaklanan 1826-1828 Rus-İran Savaşı sonrasında 10 Şubat 1828'de Türkmençay Barış Antlaşması ile son bulmuştur. Osmanlı-Rusya ile yapılan savaştan Osmanlı Devlet'i mağlup olmuştur. Yirminci yüzyılda Türkmençay Antlaşması, Rusya Kafkasya'da yaptıklarıyla, Aras Nehri'nin kuzeyine hakimiyeti altına almıştır ve İran'ı bölgeden uzaklaştırmıştır. (Çelik, 2020, s. 57)

Bu siyasi koşulların ardından Kafkas direniş hareketini başına İmam Gazi Muhammed³ geçmiştir. Bölge halkını Dağıstan'da örgütledi ve başarılı bir direniş gerçekleştirmiştir. Ardından Çeçenlerinde desteğini alarak direniş hareketini genişletmiştir. Fakat 17 Ekim 1832'de Gimri 'de öldü onun ölümünün ardından 3 Mayıs 1833 yılında Hamza Bey imam seçilmiştir.(TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 1.Bölüm, 2020)

³ Avar asıllı olan ve 1793 yılında Gimri 'de doğan İmam Gazi Muhammed, Kafkasya'da müridizmin ve gazavatın İmam Mansur'dan sonraki ikinci önderidir. 1831'de İmam artık doğrudan Ruslarla çarpışmaya başladı. Bornaya Venizagnoya kalesinde Ruslara öldürücü darbeler indirdi. 17 Ekim 1832'de her taraftan kuşatılan Gimri 'nin bütün imkansızlığına rağmen direnmeye devam etti. 1832 yılında ölmüştür.

Hamza Bey'den sonra Kafkas Kartalı olarak anılan Şeyh Şamil⁴ imam olarak seçilmiştir. Dört yıllık toparlanma döneminden sonra emrindeki 10 bin kişi ile Dağıstan Beylerinin de silahlı desteğini alarak Çeçenistan'a ilerlemiştir. Çar II. Aleksandr Şeyh Şamil'i durdurmak için gönderdiği birlikler ile stratejik hatalar yapılması sonucunda ilk çatışmada yenilmiştir ve ardından Şeyh Şamil Ahuko'yu 80 gün koruyarak kuşatmayı yarmıştır. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 1.Bölüm, 2020) Ahuko Kafkas direnişi için dönüm noktası olarak Osmanlıdan destek beklemiştir. Fakat o dönemde Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İran'ın tepkilerini çekmek istemediği için herhangi bir yardım gönderememiştir.

19. yüzyıl boyunca Kuzey Kafkasya'daki Müslüman dağ toplulukları Çarlık birliklerine karşı sert bir gerilla mücadelesine girişmişlerdir. Kutsal savaşları veya gazavatları, dini liderler, özellikle de efsanevi İmam Şamil tarafından yönetilmekteydi. (Motodel, 2013, s. 785)

Bolşevik Devrimi sonucundaki karışıklığı önce Azerbaycan ve Kafkas Müslümanlarının ardından Türkistan'ın önünü açtığını düşünen Enver Paşa, Kafkasya'yı da içine alan Türk illerinin bağımsızlığı için planlar yapmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin güçsüz düşmesi ve birçok cephede savaşmasından dolayı yeteri kadar etkin bir plan olamamıştır.

1912-13 Balkan Harbinin hezimetini yaşayan orduyu ayakta tutulmaya çalışılırken o sırada Osmanlı Devleti'ni işgal edip tamamen parçalamak isteyen İngiltere, Fransa, Rusya vardır. Osmanlı Devleti'nin bu şartlar altında amacı toprak bütünlüğü bozulmadan savaş zamanının içinden çıkabilmektir. Savaş başlamadan önce Osmanlı Devleti'nin müttefik arayışı sonucunda Almanya'ya yaklaşmak istemesi ve Almanya'nın Rusya'nın tepkisini çekeceğini düşündüğünden bütün görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

31 Ekim 1914'te Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmesiyle Kafkasya harekâtını başlatmıştır. 6 Kasım 1914'te İngiltere Irak petrolü için Basra Körfezine asker çıkararak savaş ilan etmişlerdir. Böylece ilk çatışma Osmanlı Devleti için Irak Cephesinde başlamıştır. Bu durumun ardından Osmanlı Devleti bütün cephelerinde aynı anda savaşa girmiştir. İlk harekâtında Ruslar ile Kafkas Cephesinde karşı karşıya

⁴ Şeyh Şamil, Kuzey Kafkasya halklarının siyasi ve dini önderi olarak bilinmektedir. Dağıstan ve Çeçenya'nın üçüncü imamıdır. Kafkasya'nın hürriyeti için mücadele etmiş olan Şeyh Şamil; Türkiye, Dağıstan, Kafkasya ve diğer İslam ülkelerinde ün sahibidir.

gelmiştir. Bunun üzerine Enver Paşa 20 Aralık 1914'te Sarıkamış Harekâtını planlamıştır. Sarıkamış Harekâtı ile Osmanlı Devleti'nin Kafkasya bölgesini çok önemseydiğini gösterdiği için Rusya, 3 Ocak 1915'te telgraf çekerek iltifat güçlerine Osmanlı'nın diğer cephelerine yüklenerek Kafkas Cephesini zayıflatmayı düşünmüştür. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın bu isteği üzerine Batı Birliklerini çekerek Çanakkale'ye sevk etmişlerdir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan yardım taleplerinde bulunduğu Osmanlı ordusu Anadolu'nun içlerine kadar çekilmiş ve var olma savaşı vermekteydi. Yılların getirdiği savaş yorgunluğu ve bütün toprakların işgal altında olmasıyla yıkılmaya başlayan bir Osmanlı Devleti vardı. Bu şartlar altında Enver Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusunun aldığı en büyük kararlardan biri Osmanlı'nın (Anadolu'nun) Batıdan işgal edilmesi durumunda Doğuda direnme gücünün oluşturulmasıdır. (Yeni Kafkasya politikası) ikinci önemli stratejik karar ise Kuzey Kafkasya'nın ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının kazandırılmasıdır.

3 Mayıs 1917'de Kuzey Kafkasya'da aynı kaderi paylaşan boyların temsilcilerinin davet edildiği Birinci Büyük Halk Kurultayı Ahri'de toplanmıştır. Milli Meclisi ilk kurucu Anayasa kararlarını almıştır ve İcra Komitesi üyeleri Abdülmacid Tapa Çermoy'u başkan seçmiştir. Kuzey Kafkasya halkları siyasi birlik kurmaya çalışırken 7 Ekim 1917'de Bolşevikler iktidarı ele geçirerek Çarlık Rusya'da iç savaş başlatmışlardır. Savaşı kazanan Bolşevikler 2 Kasım 1917'de Rusya, milletlerinin halkları başlığını taşıyan bir bildiri yayınlamıştır. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020) Milletlerin hepsi egemenlik konusunda eşit görmekteydi ve kendi kaderlerini tayin edebilme haklarını serbest bırakmıştır.

Hükümet, birliği korumada zorluk çekmiş ve bölgeler arasında hizmet akışını kontrol edememiştir. Bu sebepten ötürü destek olabilecek devlet olarak Osmanlı Devleti'nin desteği isteniyordu. Fakat bu destek sonucunda Rus-İngiliz-Ermeni ve Gürcülere karşı savaşmak gerekiyordu. Bu sebepten dolayı Osmanlı Devleti karşısına bu kadar gücü bir anda almak istememiştir. Aynı zamanda kendi müttefiki olan Almanya'da Türklerin bölgeden bir daha hiç çıkmayacaklarını ve kendilerinin kullanabilecekleri jeopolitik ya da yer altı ve yer üstü kaynaklar üzerinde etkin olamayacaklarını düşündüğünden dolayı Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'da etkin olmasını istemiyordu.

Erzincan Mütarekesi ile taraflar barış görüşmelerini tamamlamak üzere Brest-Litovsk'ta yeniden bir araya gelmiştir. Aralık 1917'de başlayan bu görüşmeler ancak üç aşamada sonuçlanabilmiştir ve imzalanması ancak 3 Mart 1918'de mümkün olmuştur. Bu barış anlaşmasının sonucunda tek yararlanan Osmanlı Devleti'dir. Osmanlı Devleti sadece Birinci Dünya Savaşı'nda kaybettiği toprakları değil, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda kaybettiği “elviye-i selase” olarak bilinen Kars, Ardahan ve Batum'u da kazanmıştır. (Gürbüz M. , 2009, s. 110) Brest Litovsk Barış Antlaşması'nın ardından, 1918 Nisan'ında Abdülmecid Çermoy ve Haydar Bammat önderliğinde bir heyet, Ruslara karşı birleşmek ve Birlik Merkez Komitesi'nin de içinde yer alacağı Transkafkasya Konfederasyonu'nu kurmak için Trabzon'a gitmiştir. Dağcılarının yanı sıra Azerbaycan, Osmanlı sadece askeri yardımda bulunmaları değil, aynı zamanda Güney ve Kuzey Kafkasya arasında arabuluculuk rolü üstlenmesi gerekmektedir ve Enver Paşa bu görevi üstlenmiş aynı zamanda iki tarafın katılımıyla bir toplantı düzenlemiştir. (Gülseven, 2021, s. 251) Fakat Ermeniler ellerine geçen silahlar ile isyanlar çıkarmaya ve Müslüman halkı katletmeye başlamalarının ardından baskılar artmış ve Azerbaycan Milli Şurası Bakü'yü terk etmiştir. Gence'de toplanan şura Rus-İngiliz-Ermeni zulmüne karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemişlerdir ve bu gelişmeler sonucunda Osmanlı bir harekât düzenlemek zorunda kalmıştır.

3 Şubat 1918'de Enver Paşa Kafkas İslam Ordusunun kurulması fikrini ortaya atarak 6. Ordu Komutanı Halil Paşa'ya fikrini paylaşmıştır ve 5 Şubat'ta, ordu Anadolu-Kafkas harekâtına başlamıştır. Brest Litovsk'nin bitmesini beklemeden Tirebolu'dan Bitlis'e uzanan hattın doğusunda 6 koldan harekâta geçilmiş ve 7 Şubat'ta Kelkit, 13 Şubat'ta Erzincan, 19 Şubat'ta Bayburt, 24 Şubat'ta Trabzon kurtarıldı. 3 Mart 1918 Brest Litovski Sovyetler, Almanya, Bulgaristan, Avusturya-Macaristan, Osmanlı Devleti arasında imzalandı. Anlaşmanın imzalanmasının ardından 12 Mart'ta Erzurum kurtarılmıştır (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Ermeni çetecilerin yönlendirmesiyle, bölgede bulunan Bolşevikler, 30 Mart 1918 günü Bakü Sovyeti içerisinde “Devrimi Savunma Komitesi”ni kurmuşlardır. Bu komite, sözde devrimi savunmuş gibi yaparak Bakü'deki Müslüman Türkleri buradan sürmek ya da katliama tâbi tutmayı amaç edinmişlerdir. (Altunsoy, 2019, s. 60) Bolşevik isyanından destek alan Ermeniler bu şehirlerde Stepan Şaumyan liderliğinde Müslüman halka saldırıp katletmişlerdir. 31 Mart 1918'de sadece Bakü'de

50 bin Türk'ün katledilmesiyle İngiltere ve Rusya ile anlaşarak yaptıkları baskı ve zulmü arttırarak yakaladıkları Türkleri sokaklarda öldürmeye başlamışlardır. (Mart Katliamı). (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Azerbaycan Milli Şurası Gence, Bakü, Lenkeran, Tiflis bölgelerinde örgütlenmeye çalışmaktaydı. Gence'deki Rus alayına ait silahların Müslümanlara verilmesi istenmiştir fakat Ruslar bunu kabul etmeyince Azerbaycan Türkü milisler Rus birliklerine saldıracak mevcut silah ve cephaneleri ele geçirmeye çalışmışlardır. Bunun ardından Ermeni, Gürcistan ve Rusların zulmü daha da artmış ve bununla baş edemeyeceklerini düşünen Azerbaycan Milli Şurası yardım alabilmek için önce Musul'a ve sonra İstanbul'a heyetler göndermiştir.

Kafkas murahhas heyetinin İstanbul seyahatinin diğer bir sonucu ise Kafkas İslam Ordusu teşkilatının kurulması olmuştur. Nuri Paşa ise İstanbul'da teşkilatını tamamladıktan sonra Azerbaycan'a giderek, yerel birliklerle birlikte Bakü ve Dağıstan'ın Osmanlı ordusu tarafından ele geçirilmesinde etken olmuştur. (Sarı, 2016, s. 95) Enver Paşa kurulacak olan ordunun adı Osmanlı ordusu olmasın bölge Müslümanlarının ve halklarının kurduğu bağımsız bir ordu gibi gözüksün denilerek Kafkas İslam Ordusunu 1918 tarihinde kurmuştur. Kurulacak yeni ordunun alt yapısını hazırlayan Yakup Şevki Paşa Tebriz'e girerek İngiltere'nin güneyden müdahale etmesini ve Ermeniler ile irtibat kurulması engellenmiştir. Böylece Tebriz'de Kafkas İslam Ordusu ve İngilizler karşılaşmamıştır. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Enver Paşa başına ordunun Şehzade Ömer Faruk Paşa'yı getirmek istemiştir. Kafkaslarda durum yanlış anlaşılabilir olacağından Azerbaycan heyeti Enver Paşadan Nuri Paşa'nın siyasi ve askeri yeteneğini bildikleri için kardeşi Nuri Paşa'yı talep etmişlerdir. Bunun üzerine Nuri Paşa İstanbul'a çağırıldı yaşı küçük rütbesi düşük olduğu için hızlı bir şekilde terfi ettirilerek yarbay yapılmasına rağmen ordu kumandanlığı yapması mümkün olmamıştır. Bu sebeple özel bir kanuni düzenleme ve Sultan Mehmet Reşat bütün Kafkas İslam Orduları bölgeleri için bir vekalet verilerek Nuri Paşa Fahri Ferik Unvanıyla Azerbaycan'dan sorumlu Kafkas İslam Ordusu kumandanlığına gelmiştir. Ordunun temelini muntazamlık birlikleri oluşturmuştur fakat Almanya, İngiltere karşı geleceği için Azerbaycan Türklerinin gönüllülerinden oluşan bağımsız bir ordu gibi gösterildi. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Maverayı Kafkas Hükümeti Brest Litovsk'yi o an Osmanlı Devleti'nin düzenlediği harekât için kabul etmek zorunda kaldıklarını düşünmekteydi. Osmanlı Delegasyonu ise sadece imzaladıkları eski anlaşma ile yetinmek istememekteydi. Ahıska ve Ahılkelek bölgelerinin Osmanlıya bırakmasını, Türk birliklerinin Kuzey İran'a nakli için Kars, Gümrü, Eçmiyazin, Nahçıvan, Çulfa demiryolunun Osmanlıya bırakılmasını ve İngilizlere karşı savaş devam ettiği müddetçe bütün güney Kafkas demiryollarının Osmanlı Devleti tarafından serbestçe kullanılmasını istemekteydiler. Maverayı Kafkas Hükümeti bu talepleri kabul etmemiştir. Böylece Batum Toplantıları sonuçsuz kalmıştır ve grup komutanı Yakup Şevki Paşa Türk ordusuna ileri harekâtı emrini vermiştir. 15 Mayıs'ta Gümrü, 28 Mayıs'ta Karakilise düşman işgalinden kurtarılmıştır. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Kafkas İslam Ordusu komutanı Nuri Paşada emrindeki askeri birlikle 20 Mayıstan Tebriz'e hareketle Aras nehrini geçip Azerbaycan'ın Zengezur bölgesine ulaşmıştır. Buraya geldiklerinde büyük sevinç gösterileriyle karşılandılar. Aynı gün Nuri Paşa Halifenin Kafkas Müslümanlarına hitaben yazdığı fermanı yayınlanmıştır.

• Ayrıca yanında Harbiye Nazırı Enver imzalı tarihli bir talimathanede bulunmakta ve bu talimatnamede Kafkas İslam Ordusu teşkilatı ile ordunun görevleri sıralanmıştır. Kafkas Ordusu ile 12 maddelik bir talimatname hazırlandığında en önemli maddeler;

1. Ordunun sadece Kafkas halklarından oluşacağı
2. Kafkas ordusu kumandanı Osmanlı temsilcilerinden aynı zamanda İslam halifesinin temsilcisidir.
3. Kafkasya aşırı karışık bir durumdayken bölgede bulunan İngilizler ile Osmanlı Devleti çatışmaya girilmeyecektir.
4. Kafkasya'da bulunan Menşevik (Beyaz Ruslar) Ermenilerle birlikte Türklere karşı savaşılacaktır.
5. Güçlü bir orduyla gelen Türkleri bölgeden atmak isteyen Bolşeviklerden Bakü kurtarılacaktır. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Zenger'di Ermeni katliamlarının büyük boyutlarda olduğunu gören Nuri Paşa hem katliamları durdurmak hem de yerli halktan bir kuvvet gücü kurabilmek için

emrindeki subayları birkaçını bölgeye bırakmıştır. 1918 yılında, Türk birliklerinin Gence yönünde doğru hareket etmesiyle “Türk tarihçi Halil Bal tarihi belgelerine göre Kafkas İslam Ordusu Komutanlığına atanan Nuri Paşa, 25 Mayıs 1918'de Gence'ye girmiştir. Görevi, Azerbaycan'da Kafkas İslam Ordusu'nu kurmak ve beraberinde getirdiği subay birliklerinden yararlanarak Bakü'yü Bolşeviklerden kurtarmaktır. Kuzey Kafkasya'ya yardım ancak bundan sonra mümkün olmuştur. Nuri Paşa kısa süre sonra Kafkas İslam Ordusunu Azeri gönüllülerden kurmaya başlamasına rağmen Bakü meselesinin düzenli Türk kuvvetleri getirilmeden çözülemeyeceği anlaşılmasının üzerine Kafkas İslam Ordusu'na Türkiye'den peş peşe yeni kuvvetler getirilmiştir. Azerbaycan'da olan kısım ise diğer kısmı ise Güney Azerbaycan-Karabağ yönünden ilerlemesinin ardından Mürsel Paşa komutasındaki Türk ordusunun en iyi tümenlerinden biri olan 5. Tümen haziran ayı başlarında Gence'ye girmiştir.” (Esedli, 2008, s. 111) Kafkas İslam Ordusu kısa bir sürede mukavemeti bastırarak Gence'yi güvenli bir hale getirmiştir. Böylelikle Batum görüşmelerinin sonuçsuz kalmaları ve Kafkas İslam Ordusunun Gence 'ye ulaşmasıyla yeni dönem başlamıştır.

Osmanlı Devleti her milletin kendi ülkesi olması gerektiğini talep etmiştir. Çünkü şartlar altında bölge milletlerinin herhangi bir barış sağlayamayacağını düşünmekteydi. 26 Mayıs 1918 Maverayı Kafkas Cumhuriyeti kendisini feshetti ve aynı gün Gürcüler ve Ermeniler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Gürcistan'ın başkenti Tiflis olurken kurulan yeni Ermeni devletinin başkenti Erivan olmuştur. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Almanya'nın süreç içinde Türkiye'ye yönelik baskıları öyle bir hal almıştır ki, Enver Paşa artık Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'ye doğru hareketini savunamamıştır. Tüm yazışmaları Almanların kontrolü altında olduğu için kendi resmi emirlerinde Bakü'ye doğru saldırının durdurulmasını talep etmekteydi. Gerçekte ise o, böyle bir tutumdan uzaktı ve Kafkas İslam Ordusu'nun faaliyetleri ile ilgili gerekli talimatları gizli yolla Nuri Paşa'ya iletliyordu. (Gafarov, 2017, s. 106)Kafkas İslam Ordusunun güvenliğini sağlaması üzerine Azerbaycan Heyeti Tiflis'ten Gence 'ye döndü ve 2 gün sonra 28 Mayıs 1918'de Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti kuruldu. Maverayı Kafkas Cumhuriyetinde Azerbaycan'ı temsil edenlerden Azerbaycan Milli Meclisi oluşturuldu. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Azerbaycan Türkleri başkent olarak Bakü'yü düşünüyorlardı fakat Bakü Bolşeviklerin atadığı Ermeni Stepan Şaumyan'ın işgali altında olmasından dolayı

Gence başkent olmuştur ve böylelikle Kafkas İslam Ordusu bölgedeki güç dengesini değiştirmiştir. Osmanlı 31 Mayıs'ta Ermenilerle, 3 Haziran'da Gürcülerle ve 4 Haziran'da 1918'de Azerbaycan Türkleriyle dostluk ve iş birliği antlaşması imzalanmıştır ve Kuzey Kafkas Cumhuriyeti ile 8 Haziran 1918'de Rusya'nın çok karşı çıkmasına rağmen karşılıklı yardım ve dostluk andı imzalandı. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Nuri Paşa Gence'de Kafkas İslam Ordusunun teşkilatlandırmaya başlamasıyla kuruluşu devam eden ordu Azerbaycan Ordusunun çekirdeğini oluşturdu. Azerbaycan'ın askeri gücünün bulunmaması üzerine Nuri Paşa çoğunluğunu Çarlık Ordusundan kalma Rus subayların oluşturduğu Azerbaycan Milli Kolordusunu lav etmiştir ve yerine tamamı Azerbaycan Türklerinden oluşan yeni bir kolordu kurulmuştur. Kolordu komutanlığına Aliğa Şihlinski getirildi ve Orduyu Kafkas İslam Ordusuna bağladı. Ardından hükümette Rus yanlısı bakanların görevden alınmasını isteyerek tam bağımsız bir Azerbaycan kurmak için çalışmalarına başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı sürerken, Bolşeviklerin bölgede Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'yı tamamen ele geçirmek üzere olduğu gibi Ermenilerinde bölgede tecavüzü artmaktaydı ve bir an önce Bakü'nün kurtarılarak Azerbaycan Bağımsız Cumhuriyetinin bütünlüğünün sağlanması gerekiyordu. 3. Ordu Komutanı Vehip Paşa istenilen malzemelerin yola çıkarılacağını ve bir müfreze askerinde en kısa sürede bölgeye göndereceğini bildirmiştir.

Gence harekâtından haberdar olan Almanlar durumdan rahatsız olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin müttefiki konumunda bulunan Almanlarında işe karışmasıyla birlikte Bakü'yü kurtarmak için yapılması planlanan hareketin hızlandırılması gerekmektedir.

Enver Paşa bölgeden gelen raporları da dikkate alarak Şark orduları komutanlığı bünyesindeki 5. Kafkas Piyade Tümeninin Kafkas İslam Ordusu'na katılmasına karar vermiştir. İlk yapılan hücumda başarısız olan Kafkas İslam Orduları sayılarının azlığının yanında temel ihtiyaçların ve mühimmat eksiklerinden kaynaklı sorunlarda yaşıyorlardı ve en önemli kayıplarını o zaman verdiler.

Ertesi gün Nuri Paşanın Gence'de cepheye gelmesiyle birlikte civar köy ve kasabalardaki gençler silah altına alınmaya başlanmıştır ve bölgedeki diğer askeri

birliklerinde cepheye intikal etmelerini emretmiştir. Fakat 20 Haziran'da çatışmaların en yoğun dönemlerinin birinde Bakü'nün tek başına böyle alınamayacağını düşünen Nuri Paşa Enver Paşaya mektup göndererek askeri yardım istemiştir. Bunun üzerine Enver Paşa Bakü'nün bir an önce kurtarılabilmesi için Yarbay Süleyman İzzet Bey komutasındaki 15. Piyade Tümeni de Kafkas İslam Ordusuna yardım olarak göndermiştir. 38. Alayda Temmuz ayının ortalarında bölgeye ulaşmıştır. Şark Orduları Komutanı Vehip Paşanın istifasının ardından yerine geçen Halil Paşa tayin edilerek 30 Haziran'da Kızıl ordu birlikleri Gölçay etrafındaki bütün cephelerden atıldı. Onlardan kalan cepheelerde Türk askerlerinin eline geçmiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Kafkas İslam Ordusu bütün cephelerde hızlı bir şekilde hareket etmekte ve 10 Temmuz'da artık Aksu ve Kürdimde bütün düşmandan temizlenmiştir. Şamahı bölgesinden Ruslardan ve Ermenilerden temizlendikten sonra Bakü'ye giden yol açılmıştır. 5 Ağustos'ta Bakü'yü de ele geçirmek için tarih belirlendikten sonra Bakü'ye yapılacak çıkartma için en etkin kuvvet Mürsel Bakü'nün başında bulunduğu 5. Piyade Tümeni oluşturmaktaydı. Fakat Mühimmat eksikliğinden dolayı daha ileriye gidilememiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

Bakü'de birlikte savunma yapmaya çalışan Ruslar, İngilizler ve Ermenilere karşı çare ararlarken bölgede kara ve demiryolu Türklerin, deniz yolu ise Rusların elinde bulunmaktaydı. O dönemde 18 bin Ermeni ve 1200 İngiliz askeri bulunuyordu. Aynı zamanda Bakü'yü ele geçirmek daha da zorlaşmıştı çünkü 1. Dünya Savaşında Osmanlı müttefiki olan Almanya Rusya ile antlaşma yaparak Bakü petrolünün yarısını almak kaydıyla iş birliği yapmışlardır. İlk harekât 26 Ağustos günü sabahı Sarıtepe'de gerçekleşmiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020) Kafkas İslam Ordusu başarılı olmuştur ve bu başarı sonucunda Almanlar Türklerin Bakü'yü ele geçireceğini düşünerek Bakü petrolü için Türklerle bir anlaşma yapma peşine düşmüşlerdir. Enver Paşa durumu anlayınca Alman askerlerinin Azerbaycan'a sokulmaması emrini vermiştir.

Nuri Paşa Şark Orduları Komutanından yardım istemesinin üzerine istenen yardım gelmiştir. Yardım geldikten sonra Yarbay Süleyman İzzet Bey komutasındaki 15. Piyade Tümeninden 56. Alay ve 36. Kafkas Tümeninden 106. Kafkas Alayı Nuri Paşanın emrindeki birliklere girmiştir. 10 Eylül'de yapılacak taarruz için plan yapılması için Nuri Paşa ve Halil Paşa bir araya gelmiştir. Plana göre 5. Kafkas Tümeni

Mürsel Paşa 15. Piyade Tümenine Kurmay Yarbay Süleyman İzzet Bey. Güney Grubu birliklerine ise Cemil Cahit Bey komuta edilecekti. Yarbay Halit Pertev Bey Güney Grubu içinde bulunan ve Azerbaycan Türklerinin Milislerinden meydana gelen 4. Alayı komuta etmiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm, 2020)

14 Eylül saat 02.00'de taarruzun başlamasıyla birlikte Bakü'nün kenar mahallerine giren Türk Birlikleri zayıt vermeme için ileri harekâtı durdurmuştur. Yardım için gelebilecek Alman askerlerinin Tiflis'ten gelebileceği yollar ve köprüler tahrip edilmiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 3.Bölüm, 2020)Kafkas İslam Ordusu Bakü'ye yapılacak olan taarruzu batıdan yapmaya karar vermiştir. Fakat şaşırtma taktiği olarak Kuzeyden saldırılacağı izlenimini vermek için Yanardağ Bineqedi hattında toplanmıştır. Şaşırtma taktiğinin başarılı olmasının ardından Batı'dan saldırıya geçmiştir.

Bakü'ye giren KİO'nun şartları;

1. Bakü kayıtsız şartsız teslim edilecek.
 2. Düşman askerler teslim olacak
 3. Bütün silah ve cephane, devlet malları ve binaları teslim edilerek gidilecek
 4. Nargin Adası'nda bulunan Türk, Alman ve Avusturyalı savaş esirleri teslim edilecek.
 5. Diğer devletlere ait bütün savaş araçları eksiksiz bir şekilde teslim edilecek
 6. Bakü'de yaşayan herkesin can ve mal güvenliği temin edilecek.
- (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 3.Bölüm, 2020)

İstanbul Hükümeti Bakü'nün kurtarılmasından çok memnun olmamıştır ve İstanbul Hükümeti'nin Almanlar ile yaptığı açıklamaya rağmen Enver Paşa KİO'nu tebrik etmiştir. Bunun sonucunda 16 Eylül'de Nuri ve Halil Paşa komutasında resmi geçit yapılmıştır. Bakü'nün düşman işgalinden kurtarıldığı gün başkent artık Bakü ilan edilerek ve 15 Eylül Azatlık Günü ilan edilmiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 3.Bölüm, 2020)

1.Dünya Savaşının sonunda Kafkas İslam Ordusunun harekâtı tamamlanmayabilirdi. Bunun sebebi ise Osmanlı Devleti'nde ateşkes antlaşmasının

imzalanmasının ardından işgallerin başlayacak olmasıydı. Kafkas İslam Ordusu Azerbaycan'ın büyük bir kısmını kurtarmıştı fakat Karabağ ve Kuzey Kafkaslardan katliam haberleri hala gelmekteydi. Gelişmeleri takip eden Enver Paşa Halil Paşa'ya ordunun yeni görevlerini bildirmiştir. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 5.Bölüm, 2020) Süleyman İzzet Bey komutasındaki 15. Piyade Tümeni Derbent yönünde görevlendirilmiş ve 6 Ekim 1918'de Derbent Bolşeviklerin elinden alınmıştır. (Çelik, 2020, s. 95)

Azerbaycan toprakları üzerinde yaşayan Müslümanların yeterli tepkiyi gösterememe sebepleri;

1. Ermenilerin ve Sovyet ordusunun elinde bulunan silahlara karşı yeterli silah ve mühimmatın bulunmaması
2. Dağınık ordu düzeninden kaynaklı koordineli bir şekilde karşı koyamama
3. Azerbaycan Halkının bölgede yalnızlaşması ve Sovyetlerin bunun için yapılan politikalarının başarılı olması

31 Mart ayaklanması, 31 Mart 1918 yılında Ermeniler başta Bakü olmak üzere Şamahı, Guba, Kürdemir, Salyan ve Lenkeran şehirlerinde büyük soykırımlar yapmıştır. Sadece bir gün içerisinde Bakü'de 12 bin Türk öldürülmüştür. (TRTAVAZ, Kafkas İslam Ordusu 5.Bölüm, 2020)

•31 Mart 1918 Katliamının sonucunu çok yönden değerlendirmek mümkündür. Fakat katliamların siyasi ayağına bakılacak olursa;

1. Bu katliam sonucunda Bolşevikler Bakü'yü elde ederek burada hâkimiyetlerini kurmuşlardır.
2. Maveraya Kafkas Komiserliği'nin yetkileri kısıtlanmış ve devam edemez hale gelmiştir.
3. Ermeni Taşnaklar'ı Bolşeviklerden aldıkları destek sonucu Komiserliğe üye diğer iki temsilciler (Ermeni ve Gürcü) arasında uzlaşmaz tavırlarını sürdürmüşler ve 26 Nisan 1918'de çekilmişlerdir. (Neciyev D. E., 2011)

Ateşkesin ardından başlayan işgallerde İngiltere vakit kaybetmeden petrol zengini Bakü'yü işgal etmiştir. Bakü'deki Ermeniler İngiliz işgalini büyük bir coşkuyla karşılamışlardır. Fakat İngilizlerin atadığı Vali Hosrov Sultanov'un idaresi

altına girmek istememişlerdir. Bunun ardından Vali Hosrov Sultanov yerine Andranik Paşa'yı çağırıp savaşmasını istemeleri ve Andranik Paşa'nın bu isteği geri çevirmesi üzerine Sultanov idaresinde kalmışlardır. Ermeniler Birinci Dünya Savaşında güvendikleri İngilizlere tekrar güvenmişlerdir fakat İngilizler Ermenilerden tamamen farklı düşünmekteydiler. Aradaki bu farkın sebebi ise İngilizlerin Bolşevik politikalarına olan karşıtlığıdır. Aynı zamanda Ruslara da çok yakın olan Ermeniler bu konuda tehdit oluşturmuyorlardı.

Bu politikaya göre:

1. Bolşeviklere karşı olan ve mücadele yürüten Denikin ordularını desteklemek,
2. Azerbaycan'da da İngiliz taraftarı bir yönetim oluşturmak İngilizlerin temel amaçlarıydı. (Neciyev D. E., 2011).

Azerbaycan'ın elde etmiş olduğu bağımsızlık sürecinin 23 ay gibi kısa bir süre sürmüştür. Bu kısa süre içerisinde resmi dil, bayrak gibi konular kesinleşirken Bakü işgal edilmiştir. 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimiyle beraber 27 Nisan 1920 tarihinde Ruslar tarafından bölge tekrar işgal edilmiştir. Kafkaslar da Bolşevik idaresi kurulduktan sonra Zanzegur, Karabağ ve Nahçıvan gibi tartışmalı bölgelerin statüsü Moskova tarafından belirlenmeye çalışılmıştır. Moskova, Kars Anlaşmalarına göre Nahçıvan Azerbaycan'ın yönetimi altında otonom hale getirildi ve Azerbaycan'ın Nahçıvan üzerindeki hükümler hakkının üçüncü bir güce devredilemeyeceğini kayıt altına alınmıştır. Dağlık Karabağ üzerine sürdürülen tartışmalar sonucunda Moskova, Ermeni tarafının da kabulü ile bölgeyi Temmuz 1923'te Azerbaycan'a bağlamıştır. Ancak Dağlık Karabağ Azerbaycan içerisinde özerk bir bölge olarak kalacaktı. Diğer tartışmalı bir bölge olan Zanzegur ise Ermenilere verildi. Zanzegur'un Ermenilere verilmesi ile Ermenistan Zanzegur koridoruyla Azerbaycan'ı Nahçıvan'dan ayırarak ikiye bölmüştür. (Gürbüz M. V., 2012)

Sovyet yönetiminin 1980'lerin sonlarına doğru zayıflama sürecine girmesiyle birlikte Dağlık Karabağ bölgesinde etnik çatışmalar tekrar kendini göstermiştir. Sovyetlerin son zamanlarında yaşamış olduğu ideolojik, siyasi, jeopolitik değişiklikler ile Sovyetler dağılma sürecine girmiştir. Sistemin çöküşü ile birlikte ortaya çıkan çatışma ortamı daha da artmıştır. Dağlık Karabağ Sorunu gibi Sovyetlerin son dönemi ile dağılışımdan sonra patlak veren çatışmalar için "Post-Soviet Conflict" ifadesi de kullanılmaktadır.

1.4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığı ve Türkiye'nin Konumu

27 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin kurulduğunu ilan etmişlerdir. (Altunsoy, 2019, s. 62) 1900'lü yıllarda, "çıkarılan petrolün mutlak hacmi açısından Bakü petrol endüstrisi dünya üzerinde ilk sırada yer almıştır. (Yılda 9,1 milyon ton üretim gerçekleştiren ABD'ye kıyasla yılda 11,5 milyon ton üretim yapmıştır.)" Böyle bir durumda Bakü petrolerinin gücü tartışılmaz durumdaydı ve bulunduğu Kafkasya bölgesinde merkez haline gelmiştir.

Zengin petrol kaynaklarından dolayı Ruslar tarafından ana hedef haline gelerek senelerce sürecek işgallere maruz kalmıştır. Bu işgallerle birlikte sadece Ruslar değil Rusların desteğini alan Ermenilerde masum Azerbaycan Türkleri katletmiştir. Bolşevikler bölgeden çekilirken dahi arkada silahlarını Ermenilere bırakarak üstü kapalı olarak yapılacak katliamları başından itibaren desteklemiştir. Bolşeviklerin ardından ele geçirdiği silahlarla birlikte acıması katliamlara girişen Ermeniler yüz binlerce insanı kendi topraklarında katledilmiştir.

Bölge içinde Ermenilerin en önemli müttefiki Ruslardı ve Rusların bölgeden çekilmesi Ermeniler için çok iç açıcı olmamıştır. Bunun sebebi her türlü yardımı Ruslardan almaları ve Rusların bölge içinde onları rahatlıkla yönlendirmesine dayanıyordu. Zaten Ruslarda bölgedeyken, onlarla birlikte Azerbaycan Türklerine karşı işkencelerde ve katliamlarda bulunmuşlardı fakat Rusların bölgeden çıkmasıyla birlikte işi intikam duygusuyla dönüştürerek Ruslardan aldıkları silahlarla masum insanları katletmeye başlamışlardır. Bu katliamlar o dönemde "Mart Katliamları" olarak anılacaktır.

Bakü'nün bağımsızlığından önce işgal altında oluşturulan siyasal yapıda Ruslar ve Ermeniler bulunmaktaydı. Fakat Azerbaycan Türkleri bu kadrolarda yer almamıştır. Yine de bu şartlar altında iç siyasi yapı incelendiğinde yine de seçim sonucunda Müsavat Partisi birinci parti olarak çıkmıştır. Fakat Bolşeviklerin ele geçirmiş oldukları yönetimde Bakü'de oluşturulan kızıl ordu askerlerinin hepsi ya Ermeni ya da Rus'tu. Bunun yanında Lenin'in Şaumyan'ı Kafkas komiseri olarak 1917 yılında ataması ise bölgedeki Ermenileri güçlü kılmak adına yapılmış bir plandı. Musavvat partisinin yayın organı Açık Söz Bolşeviklerin, Daşnakların, Menşeviklerin ve

Kadetlerin savunmasız bir milleti yok etmek için güç birliği etkilerini yazıyordu. (Gürbüz M. V., 2012, s. 40)

Bolşevikler, Gence gibi Milliyetçiliğin yüksek olduğu yerlerde askeri hareketlerle buradaki faaliyetleri durdurmaya çalışıyorlardı. Fakat Gence merkezli İslam ordusu Türk ordusunun desteğiyle güç kazandı ve Temmuz sonlarında Bakü'nün eteklerine kadar ilerlemeyi başarmıştır. Durumdan tedirgin olan Lenin, Stalin ve Şaumyan İngilizleri destek olarak çağırdılar. Bu süreçten sonra 4 Ağustos'ta gelen İngiliz birlikleri şehre girdikten sonra fakat İngiliz idaresi çok kısa sürdü ve Türk ordusu tekrar şehri teslim almıştır. Türk ordusu Bakü'ye girme sebebini toprak bütünlüğü sağlamak olduğunu açıklamıştır. Sovyetlere karşı olan direniş 1924 senesine kadar devam etmiştir. Milli direniş ne kadar başarıya ulaşmış olsa da Azerbaycan tekrardan Sovyet yönetimine geçmiştir. Kendini bölgenin hâkimi olarak gören Sovyetler Zanzegur, Karabağ ve Nahçıvan gibi tartışmalı bölgelerin statülerini kendisi belirlemeye çalışmıştır. Nahçıvan'ı Azerbaycan Türklerine, Zanzegur'u Ermenilere ve dağlık Karabağ'ı da özerk olması şartı ile yine Azerbaycan Türklerine vermişlerdir.

Ermenilerin Zanzegur'u vermemelerinin sebebi, Nahçıvan'ı Azerbaycan'dan ayrılarak Azerbaycan'ı ikiye bölmek istemeleri ve İran'a bir çıkış kapısı elde edebilmektir.

Stalin en acımasız politikalarını Müslüman Azerbaycan Türkleri üzerinde, Ermenileri kullanarak uygulamıştır. Azerbaycan'da yaşanan kültür erozyonunda bir numaralı sebebi Sovyet rejiminin uyguladığı acımasız asimilasyon çalışmalarıydı ve en çok Azerbaycan Türkleri dili etkilenmiştir bu durumdan. Aynı zamanda dönem için ciddi sağlık ve ekonomik problemlerde yer almaktaydı. 1980'lerin sonunda Azerbaycan üretmiş olduğu emtianın %20'sini Sovyet merkezi kasalarına gönderirken bu oran Gürcistan'da %7,6, Ermenistan'da %8,2, Ukrayna'da %4,8 oranındaydı. (Gürbüz M. V., 2012, s. 50) Sovyetlerin dağılma sürecinde Azerbaycan'da da halk ve devlet haricindeki politik gruplar ülke politikalarında söz sahibi olmayı başarmışlardır.

1989'da serbest bırakılan “yedi siyasi aktivist” halk protestolarının önde gelen isimleri haline geldi ve Azerbaycan Halk Cephesini kurmuşlardır. (Gürbüz M. V., 2012, s. 51) Aralarında en önemli isim Ebulfeyz Elçibey olmuştur. AHC, Azerbaycan'ın tam bağımsızlaşmasında önemli bir yeri olan AHC siyasi olarak

Azerbaycan Komünist Partisine, insan haklarının korunumuna, serbest seçimlerin yapılmasına ve demokratikleşmeye Azerbaycan Türklerinin aynı zamanda ekonomik ve siyasi egemenliğe sahip olabilmelerine, kültürel özgürlüklerini koruyabilmek için çalışmıştır. Verilen mücadelelerin sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti 18 Ekim 1991 yılında Sovyetler Birliğinden bağımsızlığını ilan etmiştir. (Azerbaycan'ın Bağımsızlık Günü)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan buyana stratejik ve daha sonra da özellikle de yer altı kaynakları bakımından da önemini koruyan Azerbaycan toprakları, üzerinde kurulmuş olan ve komşusu olan birçok devletin çekişmelerine tanıklık etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Karakoyunlu, Akkoyunlu, Şirvanşahlar ve Safevi devletleri ile yaşamış olduğu bölge çatışmalarının sonucunda galibiyetle çıkması ve dönemin önemli stratejik ticaret güzergahlarından birini himayesi altına alması fakat I. Dünya Savaşı'ndan önce Kafkaslardaki hakimiyetini kaybetmesi ve Rusların ele geçirdiği bölgede katliamlar, ağır asimilasyon çalışmaları uygulaması, bölge halklarını da zor duruma sokmuştur.

Özellikle, Azerbaycan'ın yerlileri olan Azerbaycan Türklerine karşı yapılan sindirme ve katliamlar, insanlık dışı ve korkunç seviyelere ulaşmıştır. Azerbaycan da yapılan katliamlarda özellikle de Bakü'nün yer altı kaynakları ve stratejik konumu itibariyle bölgede bulunan Ermenilerle birlikte hareket eden Sovyetler Birliği, sağlamış olduğu silah ve maddi-manevi destek ile, yaşanan vahşetin dozunu da arttırmıştır. Mehmet Emin Resulzâde önderliğinde olan grubun, Osmanlı devletinden yardım istemesiyle birlikte oluşturulan Kafkas İslam Ordusu, başarılı olmuş ve özellikle de bölgede katliam yapan Ermenileri geri püskürtmeyi başarmıştır. Bir millet iki devlet anlayışında olan iki millet, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra da aralarındaki bağ zayıflamamış tam aksine güçlenmiştir. Bugün dehşet verici katliamlardan sıyrılıp, ağır kayıplar veren Azerbaycan, özellikle de büyük dünya devletleri için hala önemini korumaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AZERBAYCAN VE TÜRKİYE ARASINDA GELİŞEN KÜLTÜREL VE EKONOMİK İLİŞKİLER

21. yüzyılda güçlü bir devlet olabilmenin önemli şartlarından biri ulaşılabilir enerji kaynaklarına sahip olmak ve bu kaynaklardan en üst düzeyde yararlanabilmektir. Sadece bu kaynaklara sahip olmak değil sahip olunan kaynakları üretime sokabilmeli ve kaynaklar üzerinde sürdürülebilir bir gelişim sağlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra sahip olunan enerji kaynağını stratejik olarak kullanabilmek ya da stratejik olarak kullanabilmek için projeler geliştirmek ve enerji ihracatı ile ekonomik kazanç sağlanabilmesi gerekmektedir. Sahip olunan enerji kaynakları sayesinde kaynak ülke konumunda bulunan ülke ihraç ettiği enerji kaynakları vasıtasıyla bir baskı unsuru oluşturabilmektedir. Böylelikle ülke hem kalkınırken aynı zamanda stratejik bir kazanç elde etmiş olacaktır.

Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmeler büyük bir hızla ilerlemesine rağmen petrolün yerine geçebilecek alternatif enerji kaynaklarının ekonomik olarak üretimine henüz ulaşılamamıştır. Mevcut rezervlerin aynı kalması halinde, dünyadaki ham petrol rezervlerinin XXI. yüzyıl ortalarına doğru tükeneceğinin tahmin edilmesi, petrolün önemini günümüzde daha da arttırmaktadır. Günümüzde tüketilen enerjinin %40'ının petrolden elde edildiği ve ayrıca petrolün 6000 civarında ürünün girdisini sağladığı göz önüne alındığında bu önem daha da dikkat çekici olmaktadır. (Şal, 2009, s. 155)

19. yüzyıla bakıldığı zaman sanayileşme hareketlerinin hız kazanması ülkelerin kömür madenine olan ihtiyaçlarını arttırmış ve zaman için kaynaklara sahip olma, kaynaklara yakınlık, kaynakları güvenli şekilde tedarik edebilme veya kaynakları ucuz bir şekilde elde edebilme önem kazanmıştır. Benzer bir durumu 20. Yüzyılda iki dünya savaşının ardından gelişen teknolojiyle birlikte görmekteyiz. Bu dönemin ardından ülkelerin kaynak ihtiyaçlarına bakıldığında kömürün önemi azalırken petrol ve doğal gaz kaynaklarının önemi artmıştır. Bunun en büyük sebebi ise gelişen teknolojinin kaynak olarak kullandığı materyallerin değişmesidir. İki kaynağın gün geçtikçe artan önemi karşısında ülkelerin değişen enerji politikaları devletlerin aralarında geliştirmelerini sağlayan enerji diplomasisi kavramını oluşturmuştur. Birinci Dünya Savaşı içinde Irak petrolünün önemi, İkinci Dünya Savaşında Trans Kafkasya enerji

kaynaklarının belirleyiciliği, günümüzde Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya bölgelerindeki enerji kaynaklarının arz ettiği önem, enerji diplomasının mevcudiyetini ve gerekliliğini sürekli kılmıştır. Değişen sahneler, aktörler ve mekanlara karşın enerji diplomasisi oyununun sergilediği tiyatronun kapıları yaklaşık yüzyıldır açıktır ve oyun devam etmektedir. (Akbulut)

Jeoekonomi kavramı birçok kuramcı tarafından ulusal, uluslararası ve küresel ekonomik ilişkileri açıklamak için kullanılmaktadır. En kısa ve genel tanımıyla, uluslararası ekonomik ve politik ilişkilerde bir bölge veya ülkenin coğrafyasının ve ekonomisinin stratejik bir biçimde değerlendirilmesidir. Bu strateji ülke içerisinde belli bir bölgede uygulanabileceği gibi, ülkenin tamamında veya uluslararası alanda da uygulanabilmektedir. Ancak, jeoekonominin asıl önemi, uluslararası güç mücadelesinde temel başvuru stratejisi olmasından kaynaklanır. (Akınar & Başbüyük, 2011, s. 120)

Günümüzde devletlerin en önemli gördüğü enerji kaynaklarının başında fosil yakıtlar gelmektedir. En önemli iki fosil yakıt ise petrol ve doğal gazdır.

Sanayi ve teknolojik gelişmelerin artması, fosil yakıt kullanımının günlük hayat içinde yaygın olması, dünya nüfusunun artması her geçen gün tüketilebilir bu enerji kaynaklarına olan ihtiyacı arttırmaktadır. Buna bağlı olarak sanayi ve teknolojik gelişmelerde en çok kullanılan petrol ve doğal gazın stratejik değeri büyümektedir. Küresel çapta yaşanan gelişmeler enerji fiyatlarının artmasına neden olurken ülkeler arası rekabeti de doğrudan etkiler konumuna gelmiştir. (Gürsoy & Seyaz, 2015, s. 210)

Petrolün önemli bir fosil yakıt kaynağı olarak düşünüldüğünde sanayileşmenin neredeyse hem kolunda kullanılmaktadır. Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için önemli olan sanayinin gelişimi açısından petrol kaynağının bol bir şekilde ülkede bulunması ya da rahatlıkla kaynaklara ulaşılma kapasitesi bir ülkenin gelişmişlik düzeyini diyebiliriz.

İkinci Dünya Savaşından sonraki 30 yıllık süreçte, bir ülkenin kalkınmışlık düzeyinin o ülkedeki kişi başına tüketilen enerji miktarı ve ortalama olarak tüketilen enerji miktarı ile ölçülmesinin de bunun bir göstergesi olduğunu belirtmiştir. Enerjinin ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir girdisi olarak kabul edildiği günümüzde, enerji kaynaklarının kalkınma üzerindeki etkisini, enerji kaynaklarını ekonomik kalkınmanın zorunlu temel girdilerinden birisi olarak

tanımlayarak açıklamıştır. Bir başka çalışma da Carley vd. (2011), ekonomik kalkınma planlarının enerji politikaları ile yapılması gerekliliğine dikkat çekerek, enerji odaklı ekonomik kalkınma kavramına önem vermişlerdir. (Gökçe, 2014, s. 144)

Petrol ve doğalgazın boru hatlarıyla taşınmasında deniz yolu taşımacılığının tersi bir tablo ortaya çıkmaktadır. Dünya petrol ticaretinin %38'i boru hatları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu rakam doğalgazda ise %75'tir. Dünya çapında petrol boru hatlarının uzunluğu 313.670 km iken doğalgaz hatlarının toplam uzunluğu 1.226.258 km'dir. (Kantörün, 2010, s. 90)

Petrolün Dünya toplam enerji tüketimi içerisindeki yüksek payıdır. (Gökçe, 2014, s. 144)Sebebi ise petrolün birçok sektörde birçok şekilde kullanılması ve tüketilmesidir. Günümüz de elektrik üretiminden, taşımacılığa kadar çok büyük bir yelpaze de kullanımı söz konusudur. (Gökçe, 2014, s. 144) Fakat dünya çapında bu kadar yaygın kullanıma sahip olan petrolün uzun oluşum süreci nedeniyle yenilemeyen kaynaklar sınıfındadır ve hızla tükenmektedir.

Hızla tükenmekte olan petrol ve doğal gaz gibi fosil kaynakların tükenmeye başlamaları ve tartışılır bir konuya dönüşmesi üzerine kalan kaynakların stratejik önemi artmaktadır. Örneğin, Rusya Federasyonu'na bakıldığında özellikle doğal gaz ve petrol bakımında son derece zengin olması bu kaynaklardan ciddi bir gelir elde etmesine sebep olurken aynı zamanda bu kaynakları kullanarak, kaynakları ihraç ettiği ülkeler üzerinde bir baskı unsuru oluşturmak istemektedir. Fakat sadece kendi kaynak kullanımını değil Hazar Havzası'nda bulunan kaynaklar üzerinde de bir baskı politikası oluşturarak gücünü perçinlemeye çalışmaktadır. Bu durumda eskiden kendi baskı ve idaresi altında bulunan Azerbaycan'ı kendi politik çıkarları çerçevesinde yönlendirmeye çalışmaktadır. Aynı zamanda enerji kaynaklarının dağıtımını konusunda konumunu zayıflatacak olan alternatif boru hatlarını engellemeye çalışmaktadır.

Özellikle Hazar Havzası doğalgaz kaynaklarının değerlendirilmesi hususunda büyük bir rekabet söz konusudur. Öyle ki temel aktörlerin ABD, Rusya Federasyonu, Çin, İran ve Türkiye olduğu bu küresel güç mücadelesi, stratejisiler tarafından "Yeni Büyük Oyun" olarak nitelendirilmektedir. (Akınar & Başbüyük, 2011, s. 133)

Enerji kaynakları bakımında yoksul olan ülkeler, şu an için vazgeçilmez olan enerji kaynakları için arayış içindedirler. Bu arayışın en büyük sonuçlarından biri enerji ithalatı olmuştur. Enerjiji ithal etmeye çalışan ülkeler için boru hatlarının

oluşturduğu koridorlar, enerjinin güvenli ulaşımı, enerjiye kolay ulaşım gibi konular önem kazanmıştır. Enerji güvenliği denildiği zaman, ülkelerin sahip oldukları çeşitli enerji rezervlerini siyasi amaçları için kullanması, enerji kaynağının güvenliği, ithal edilen enerjinin transferinde geçtiği ülkelerin güvenliği, inşa edilen boru hatlarının güvenliği ve nakil noktalarının güvenliği başlıca önem kazanan konular olmuştur. (Horozoğlu, 2020)

Ekonominin genel girdisi olan enerjiye güvenli istikrarlı ve kesintisiz bir şekilde ulaşılması enerji fiyatlarının arz ve talep ekseninde serbest piyasa koşullarında belirlenmesi enerji kaynak alanlarının ve enerji aktarım hatlarının güvenliğinin sağlanması günümüz enerji politikalarının önemli parametreleri olarak karşımıza çıkmaktadır. (Cerrah, 2015, s. 163)

Devletler, enerji diplomasisi kavramını dış politika hedeflerini gerçekleştirebilmek ya da konumlarını güçlendirmek amacıyla kullanabilirler. Bu amaç için gerçekleştirilen ve birçok ikili ilişkileri belli bir amaca taşımak ana hedeflerden biri haline gelmiştir. Her devlet için ister kaynak ülke olsun ister enerji ithalatçısı ülke konumunda olsun fark etmeden belli amaçlar çerçevesinde hareket edilmektedir. Bu hedefler arasında üstünlük kurma çabası, kaynaklar sayesinde stratejik olarak kendini güvene alma çabası, ikili ilişkiler kurmak ya da enerji kaynakları kullanılarak oluşturulabilecek ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle beraber sosyal ya da siyasal ilişkilerinde gelişmesi hedefler arasında olabilir. Enerji diplomasisi her ülkenin vazgeçilmez kollarından biridir. Enerji projeleri üzerinde anlaşmaya varılması, projelerin yapımı ve ardından yapılan tesislerin çalıştırılması aşamalarına bakıldığında son derece uzun ve zorunlu bir dış politika aracıdır.

Ediger'e göre, enerji güvenliği üçe ayrılır. Birincisi enerji arzı güvenliği, enerji kaynaklarına sahip olmayıp, enerji tüketen ülkelerin enerji tüketimine kadar geçen süreçlerin makul bir şekilde sağlanmasıdır. İkincisi enerji talebi güvenliği, Orta Doğu, Kafkasya ve Rusya gibi enerji arz eden ülkelerin ve gelirlerinin büyük çoğunluğunun enerjiden elde eden ülkelerin arz ettikleri enerji için "en uygun pazarda en yüksek fiyata satmak" tır. Üçüncü ise, enerjinin transferinin güvenliğidir; enerji güvenliğinin risk ve tehditlerinin çoğunluğunun olduğu bir unsurdur. (Şahin, 2020, s. 521)

Dünya üzerinde en çok ihtiyaç duyulan ve tüketilen kaynakların başında gelen doğal gaz ve petrol enerji diplomasisi için önemli konulardan biri olmuştur. "Diğer bir

ifade ile küresel enerji diplomasisi argümanlarının %80'ini petrol ve doğal gaz oluşturmakta iken, kömür, nükleer ve yenilebilir unsurlar kalan %20'lik oranı paylaşmaktadır.

Enerjinin önemi konusunda, dünya üzerinde kendini bulunduğu bölgede ya da küresel olarak çok fazla gösteremeyen devletler için enerji arzının güvenliği ve enerji diplomasisi üzerinden kurulacak ilişkilerde son derece önemlidir.

Bu avantajlara sahip olan bir devlet için enerji diplomasisi kavramı, oluşturulabilecek bölgesel ya da ulusal çapta projeler ya da var olan boru hatlarının stratejik konumlarının belirlenmesi, doğal kaynaklar için ya da enerji ulaşımı için geliştirilebilecek teknolojik gelişmeler, ülkeler arası ticari anlaşmalar ya da ilişkiler, buldukları bölgedeki konumları ya da ülke içinde bulunan terör örgütlerinin projelere verebilecekleri zararlar, ülkeler arasında üstünlük mücadelesi sağlayabilme ya da ikili ilişkileri dengeleyebilmek için önemlidir.

Diplomasi bir ülkenin belli bir konu hakkındaki görüşlerini resmi temsilcileri vasıtasıyla diğer ülkelere aktarması sürecine denir. “Enerji diplomasisi ise; bir ülkenin gücünden ve biriminden kaynaklanan, genelde stratejik hedeflere ulaşmayı amaçlayan ve dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesine katkı sağlayan çok yönlü faaliyetler ve temaslar olarak nitelendirilmektedir. (Ekinci, 2015, s. 333)

İncelemekte olduğumuz bölge olan Güney Kafkasya'dan başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan hat üzerinde incelenirse eğer, 21.yy'da Doğu Avrupa Karadeniz Güney Kafkasya Hazar Havzası ve Orta Asya'da Rusya ile Batı arasındaki jeopolitik rekabet devam etmektedir. Bu rekabet enerji kaynakları ve enerji kaynakları aktarım hatlarının kontrolü noktasında sürmektedir. (Gürsoy & Seyaz, 2015, s. 182) Hazar Havzasının sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerinin olması küresel anlamda dikkatleri kendisine çekmektedir. Hazar'a kıyısı olan devletlerin Hazar Denizi'nin statüsü konusunda anlaşmazlıklar yaşamasının en büyük sebebi, devletlerin Hazar kaynaklarından maksimum seviyede faydalanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır.

En genel anlamda Hazar Havzası; Rusya, Kazakistan, Türkmenistan, İran ve Azerbaycan ile çevrili bölgedir. Ancak Hazar petrollerinin pazarlanması sürecinden etkilenen ve Hazar gölüne doğrudan kıyısı olmamakla birlikte Özbekistan, Gürcistan ve Ermenistan'ı da bu alana dâhil edenler bulunabilmektedir. (Ekinci, 2015, s. 335)

Devam eden bu rekabet üzerine Hazar Havzası'nın en geniş kıyı sahiline sahip olan Azerbaycan'ın hem kendi doğal kaynakları hem de Hazar Havzası kaynakları ile başlatmış olduğu Doğu-Batı eksenli boru hatları projeleri ile bölgede dengeleri değiştirmiştir. Önemli bir enerji ticaretine sahip olan Rusya'nın neredeyse bütün Avrupa Devletleri ile yaptığı enerji ticareti ile bir baskı unsuru oluşturabilmektedir. Fakat devreye giren Azerbaycan ve Türkiye'nin başını çektiği petrol-doğal gaz boru hatları projeleri ile stratejik ve güçlü konumu sarsılmıştır. Bunun yanında Hazar kaynakları, aynı zamanda hukuki statüsü, kıyıdaş devletler arasında tartışmalı durumda olması ve bu ihtilafın, taraflar arasındaki ilişkilerde baskı unsuru olarak kullanılmasına neden olması hasebiyle de önem arz etmektedir. (Ekinci, 2015, s. 334)

Uluslararası ilişkilerde önemi kaybetmeden önemli bir alan haline gelen enerji konusu üzerinde sadece devletlerin değil devletler ile çok uluslu şirketlerde bu alan içerisinde etkilidir. Sonuç olarak bakıldığında, dünya pazarı içerisinde azımsanamayacak derecede büyük bir öneme sahip petrol ve doğal gaz kaynakları ne kadar tükenebilir kaynaklar arasında yer alsada hala devletler ve şirketler için çok önemlidir. Tükenebilir bu kaynakların azalmaya başlamasıyla birlikte daha güçlü bir şekilde etkisi hissedilen çekişmeli ilişkiler üzerinde görülmektedir. Petrol ve doğal gaz yerine kullanılabilir sürdürülebilir bir enerji kaynağı bulunana kadar devam edecek olan bu çekişmeli ve her geçen gün azalmakta olduğu için daha da bağımlı hale gelen enerji kaynakları için stratejik ve çekişmeli ortam devam edecektir.

Enerji güvenliğinin ekonomik büyüme ve siyasi gücün korunması da dâhil olmak üzere çok çeşitli öncelikleri dikkate alan, enerjinin üretilmesi ve taşınmasını sağlayan kritik enerji altyapısının korunmasını da içeren şemsiye bir kavrama dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. (Ekinci, 2015, s. 334)

“Bu değerlendirmeler ışığında enerji güvenliği kısaca ve dar anlamıyla “enerjinin makul bir fiyatla güvenilir ve yeterli miktarda arzı” ya da “ekonomik büyüme ve performansın devamlılığının sağlanması için yeterli miktarda enerji arzının makul ve istikrarlı fiyatlarla sağlanması” şeklinde tanımlanabilir. Bu dar tanımda fiyat ve arz çeşitliliğinin hassas unsurlar olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda enerji güvenliğinin dört ana faktör üzerinden tanımlanması mümkündür: Mevcudiyet (availability), erişebilirlik (accessibility), hesaplılık (affordability) ve sürdürülebilirlik (sustainability). (Çelikpala, 2014, s. 85)” Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), enerji

güvenliğini, kesintiye uğramayan uygun fiyatlı enerji kaynaklarının varlığı olarak tanımlamaktadır. (Hatipoğlu, 2019)

Enerji güvenliğinin geleneksel tanımı, tüketici ülkelerin petrol kaynaklarına ihtiyaçlarını karşılayabilecek biçimde ulaşabilmeleri bağlamında arz güvenliğinin sağlanmasıyla sınırlıdır. Bu yaklaşım enerji güvenliğinin geleneksel unsurlarını petrol arzı (üreticiler), talep merkezleri (tüeticiler), jeopolitik ve piyasa yapıları olarak tanımlamaktadır. (Çelikpala, 2014, s. 79)

Küreselleşen dünyada enerji, gelişmenin özellikle sanayileşmenin son noktasında devlet ekonomileri için son derece önemli bir unsur olmaktadır. İnsanların artışı, yeni teknolojiler, şehirleşme ve globalleşmenin sonucu artan ticaret olanakları, doğal rezervlere ve en başta enerjiye olan ihtiyacın yükselmesine yol açmaktadır. (Aghabayli, 2020, s. 39)

Aslında enerji güvenliği tartışmaları yeni değildir. Winston Churchill'in Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, İngiliz donanmasını Alman donanmasından daha hızlı kılmak ve böylece küresel konularda etkinliğini devam ettirebilmek amacıyla, kömür yerine petrole dayalı gemilerden oluşan bir donanmaya dönüştürme yönünde aldığı tarihi karardan bugüne uluslararası politika ve güvenliğin başlıca konularından biri olmuştur. Bu bakış açısının günümüzün enerji güvenliği sisteminin kuruluşunun ana şekillendiricisi olduğu ve 1970'lerde Ortadoğu kaynaklı petrol arzında yaşanan aksamalara endekslendiği görülmektedir. Modern dönemin enerji güvenliği algısının şekillendiricisi 1973 Petrol Krizi'dir. (Çelikpala, 2014, s. 79)

Özellikle petrolün ilk defa bir "silah" olarak kullanılması konusunu gündeme getiren ve enerji güvenliği olgusunun arka planını şekillendiren gelişmeler Haziran 1967'de İsrail'in Mısır'a saldırmasıyla yaşanan üçüncü ve Ekim 1974'te yaşanan dördüncü Arap İsrail savaşlarıdır. (Çelikpala, 2014, s. 80)

Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlığının ardından zor bir tarihi ve ekonomik süreç geçirmesine rağmen bulunduğu coğrafyada güçlü bir şekilde yükselen bir devlet olmuştur. Bu süreç içerisinde Azerbaycan'a her anlamda destek olan Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında "Bir millet iki devlet" anlayışı hâkim olmuş ve bu anlayış çerçevesinde bölgede hareket edilmiştir.

Güney Kafkasya bölgesinde olan Azerbaycan Cumhuriyeti'ni kısaca üzerinde durmak gerekirse eğer, Azerbaycan bulunduğu bölgede hem stratejik konumu olarak

hem de sahip olduğu kaynaklar bakımından son derece önemlidir. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başkenti Bakü'dür. Ülke nüfusu 9,8 milyondur (2017) bu nüfusun etnik yapısı yüzde 91,6 Azerbaycan Türkü, yüzde 2 Lezgi, yüzde 1,3 Ermeni, yüzde 1,3 Rus, yüzde 1,3 Talış, yüzde 2,5 diğer (2009)'dir. Azerbaycan'ca konuşulan ülkede nüfusun Yüzde 93,4 Müslüman, yüzde 3,1 Hristiyan, yüzde 3 inançsız, yüzde 0,5 diğer (2015)'dir. (Azerbaycan, 2017)

Hazar Denizi kıyısında bulunan Azerbaycan topraklarının bir kısmı senelerce Ermenistan işgali altında kalmıştır. Fakat Azerbaycan'ın Türkiye ile yaptığı operasyonla birlikte bölgeye girmesiyle bölge işgalden kurtarılmıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından 18 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden ülke, referandum yoluyla kabul edilen anayasa ile yönetiliyor.

Ülke, 66 vilayet ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden oluşan bir idari yapılanmaya sahip demokratik, laik ve üniter bir cumhuriyet olarak tanımlanmakta ve aynı zamanda, kuvvetler ayrılığı prensibiyle yönetilmektedir. (Azerbaycan, 2017)

Bugün Azerbaycan'ın nüfus yapısına bakıldığında çoğunluğu Türk ve Şii Müslüman bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Tarih içerisinde Azerbaycan'ın Çarlık Rusya'nın çöküşüyle 1918-1920 tarihler arasında kısa bir bağımsızlık dönemi yaşamıştır. Bunun ardından gelen Sovyet idaresiyle birlikte bağımsızlığını tekrar kaybetmiş ve 7 yıl boyunca da Sovyet idaresi altında kalmıştır. Sovyetler döneminde başlayan ve daha yeni 2020 yılında çözüme kavuşturulan işgal edilmiş Dağlık Karabağ topraklarının işgali altında olan süre boyunca yaşanan çatışma ortamı çözüme kavuşana kadar her gün artarak devam etmiştir.

Sovyetlerin ardından bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'a bakıldığında bağımsız olduğu süre boyunca yoksulluk oranlarını azaltmayı başarmıştır. Aynı zamanda ülkede bulunan zengin enerji kaynaklarının sağladığı gelir ile ülke altyapısı önemli derecede değişime uğramıştır. Buna rağmen iç siyasette hükümet yolsuzlukla ve otoriterleşmeye doğru gitmekle suçlandığı gibi Rusya Federasyonunun ülke politikalarına karışmak için hamleler yapmış ve Azerbaycan'ın bu durumlarla da mücadele etmesi gerekmiştir.

Ülkenin liderliği, Haydar Aliyev'in 1993 yılında cumhurbaşkanı olması ve 2003 yılında oğlu Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e geçmesi nedeniyle Aliyev ailesinde kalmıştır. Son birkaç yıl içinde cumhurbaşkanlığı dönem sınırlarını ve başkanlık

süresini 5'ten çıkartan iki ulusal referandumun ardından. 7 yıl boyunca, Başkan ALIYEV, 2018 Nisan ayında uluslararası gözlemcilerin ciddi eksikliklerin olduğunu belirttiği seçimlerde cumhurbaşkanı olarak dördüncü dönemini de güvence altına almıştı. Ülkenin petrol dışı ekonomisini çeşitlendirmeye yönelik reformlar, petrol ve gaz gelirlerinden sağlanan sübvansiyonlara bağlı kalırken, diğer reformlar, başta eğitim ve sağlık sektörleri olmak üzere çoğu hükümet kurumunun yanı sıra mahkeme sistemindeki zayıflıklara yeterince değinmemiştir. (Azerbaycan, 2017)

Azerbaycan ekonomisinde önemli bir yere sahip olan enerji ihracatına sahip olan ülke, Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre Azerbaycan'ın toplam ihracatının yüzde 90'ından fazlasını petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. Oil and Gas Journal (OGJ) de Azerbaycan'ın kanıtlanmış ham petrol rezervini, Ocak 2013 itibariyle, 7 milyar varil civarında hesaplamıştır. Ağırlıklı olarak ham petrol ihracatçısı olmasına karşın Azerbaycan, komşularına dizel, gazolin ve jet yakıtı gibi az miktarda işlenmiş ürünler de göndermektedir. Satışın büyük kısmı, Rusya ve Gürcistan'a gerçekleştiren ülke, Hazar Denizi kıyısındaki Azeri Çıracık Güneşli ve Şah Deniz sahaları, dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerine de ev sahipliği yapmaktadır. (Ülke Profili: Azerbaycan, 2013)

Doğal kaynak rezervleri bakımından bakıldığında Azerbaycan doğal gaz ve petrol bakımından son derece zengin kaynaklara sahiptir. Enerji ihracatında bölge içerisinde sıkışıp kalmak istemeyen Azerbaycan özellikle Türkiye ile birtakım projelere imza atarak bölge kaynaklarını Avrupa'ya kadar taşımaya çalışmaktadır. Enerji kaynakları bakımından büyük bir öneme sahip olan ülke bölgede gerçekleştirilen ya da planlanan projeler sayesinde bölgedeki yeri daha da kuvvetlenmiştir.

Enerji kaynaklarının ulaşımının, dağıtımının çok önemli olduğu bu dönem içerisinde Azerbaycan önemli bir yere sahiptir. Bölge içerisinde zamanında Sovyetler döneminde ilgi çeken enerji kaynakları önemi hala korumakla beraber bugün yapılan ya da yapılması planlanan projeler sayesinde Azerbaycan'ın önemi Avrupa devletleri için önemi büyüktür. Elde edilebilecek alternatif enerji kaynakları sayesinde bölge üzerinde enerji ithalatı bakımından önemli bir yeri olan Rusya'ya karşı önemli bir koz elde edilmiş olacaktır. Projelerin planlanması ve gerçekleştirilmesi aşamasında şunlar örnek verilebilir.

1. Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) (South Caucasus Pipeline)
2. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) (Trans Anatolia Natural Gas Pipeline)
3. Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) (Trans Adriatic Pipeline)
4. NABUCCO Doğal Gaz Enerji Boru Hattı
5. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Ham Petrol Boru Hattı (BTC)
6. Bakü-Tiflis-Ceyhan Doğalgaz Boru Hattı (BTE)

Azerbaycan'ın bugün bölge üzerinde yaşadığı birtakım sorunları bulunmaktadır, bunların başında Hazar Denizi'nin kaynakları gelmektedir. Hazar Denizi'nin kaynaklarının paylaşımı söz konusu olduğunda iki farklı taraf vardır diyebiliriz. İlk taraf içinde Azerbaycan'ın bulunduğu Kazakistan ve Rusya'dır. Hazar kaynaklarının eşit şekilde paylaşılmasını istemektedir. İkinci taraf ise İran cephesidir. İran, Hazar kaynaklarının beşte birinin kendine ait olduğunu iddia etmektedir. Bunun yanında Ermenistan- Azerbaycan-Gürcistan arasında yaşanan yasadışı yollardan giriş çıkışlar mevcuttur. Sınırların daha güvenli olması ve geçişi kontrol edebilmek adına da mücadele vermektedir.

2020 yılına kadar çok büyük bir sorun oluşturan Dağlık Karabağ sorununun sonunda Azerbaycan lehine çözülmesiyle birlikte Azerbaycan'ın çatışmalardan kaynaklı hızlı şekilde bir ekonomik ilerleme yaşamasını engelleyen sorun çözülmüştür. Rusya ve diğer eski Sovyet cumhuriyetleri ile ticaretin önemini korurken, Azerbaycan Türkiye ve Avrupa ile ticareti genişletmiştir ve başta Körfez İş Birliği Konseyi üyesi ülkeler olmak üzere tarım sektöründe petrol-gaz ihracatı için yeni pazarlar aramaktadır. (Azerbaijan , 2021)

2.1. Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki Kültürel Bağlar

Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında var olan kültürel ve milli bağlar aynı bölge içerisinde kimi zaman aynı kimi zaman farklı devletlerin çatısı altında olmak üzere yaşamalarıyla kurulmuştur. Geçmiş döneme bakıldığında özellikle Osmanlı-Safevi devleti ile gerilen bu bağlar bile toplumsal olarak diplomatik olarak değil diplomatiktir. Safevi Devleti'nin dağılmasından sonra bölgede başka hanlıklar ortaya çıkmıştır. Fakat bölgede başka bir güç unsuru olan Çarlık Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yaşanan savaşlarda çoğu hanlık Osmanlı Devleti'nden yana tavır

sergilemişlerdir. Azerbaycan ve Anadolu Türkleri arasındaki ilişkiler 19. yüzyılın sonları, 20. yüzyılın başlarında yeniden üst düzeye çıkmıştır. (Aslanlı & Kurban, 2016, s. 33) SSCB ‘nin dağılmasının ardından bağımsızlığını ilan eden ülkelerden biri olan Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Azerbaycan’ı tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Zamanında Sovyet engellerine takılan ikili ilişkiler bağımsızlığın ardından gelişmeye başlamıştır ve bugün “iki devlet tek millet” olarak sıkı kültürel ve ekonomik ilişkiler kurulmuştur.

Büyük bir ortak geçmiş ve tarihe sahip olan Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri genellikle dostane olmuştur. İki ülkenin ortak tarihleri, dilsel yakınlıkları, ortak tarihleri ve bölge içerisinde uyuşan politikaları bu iki ülkenin daha da yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda bölge içerisinde özellikle enerji ihracatı/ithalatı ile ilgili olan projelerin hayata geçmesiyle birlikte iki devlet bölge içerisinde birbirlerini “stratejik ortak” olarak tanımlamaya başlamışlardır.

Azerbaycan ve Türkiye birbirleri için sosyal ve ekonomik ilişkileri yönünden büyük önem taşımaktadırlar. Azerbaycan’ının bağımsızlık sürecinden bugün olduğu konuma kadar Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırsız desteği ile kardeş devlet/millet bilinci daha da gelişmiştir. Aynı şekilde halklarda birbirlerini karşılıklı olarak kardeş ve iyi bir dost olarak görmektedir. Bölge içerisinde iki devlet birbirlerine karşı bu bilinçte hareket etmektedirler. Son yapılan planlar ve projeler ile özellikle bölgede stratejik ekonomik ortaklık ağır basmaktadır. Azerbaycan’ın sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervleri ile Türkiye Cumhuriyeti’nin köprü görevi gördüğü jeopolitik konumu iki devlet için büyük bir avantaja dönüşmüştür. Bölge içerisinde diğer bulunana İran, Ermenistan, Rusya ise bu ortaklık karşısında son derece rahatsız olmuşlardır.

1988 yılından itibaren Dağlık Karabağ’ın Ermenistan tarafından işgal edilmesi sorunu 8 Kasım 2020 tarihinde Dağlık Karabağ’ın Ermenistan’dan kurtarılmasıyla Azerbaycan’ın düzenlediği operasyonlar sonucunda sorun çözülmüştür.

Azerbaycan topraklarını işgal eden Ermenistan’a karşı her zaman Azerbaycan’ın arkasında durup ona destek veren Türkiye, Ermenistan’a karşı birtakım yaptırımlar uygulamıştır. Başta sınır kapıları kapatmış ardından Ermenistan ile ekonomik anlamda yaptırımlar uygulamış ve siyasi-politik olarak Ermenistan’a tepki göstermiştir ve her zaman Azerbaycan’ın yanında olduğunu dile getirmiştir. Türkiye’nin dış politikasında Azerbaycan’ın yeri hem siyasi olarak hem de manevi olarak çok büyüktür.

Güney Kafkasya’da bir geçiş noktası olan Azerbaycan’ın, Kuzey Kafkasya ile Güney Kafkasya’yı birbirine bağlaması yönünden de Türkiye açısından önemlidir. Bu sayede Türkiye Kafkasya bölgesinde bulunan diğer Türk Devletleri ile kuracağı ilişkilerin kuvvetlenmesi ve gelişmesi yönünde önemlidir. Azerbaycan’ın bir köprü görevi gördüğü konumuyla Türkiye’ye diğer Türk devletleri ile olan ilişkisine yardım ederek katkı sağlamaktadır.

Birbirlerini kardeş devlet olarak tanımlayan iki devletin zaman içerisinde gerilen ilişkileri de olmuştur. Ermenistan işgallerinin devam ettiği süreçte 2008 yılında Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan 2010 FIFA Dünya Kupası eleme maçında Türkiye-Ermenistan maçının Erivan’da yapılması üzerine Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ü Ermenistan’a davet etmiştir. Aynı şekilde Türkiye’de yapılacak maç için de Abdullah Gül davet göndermiştir Ermenistan Cumhurbaşkanı’na ve büyük ses getiren bu yakınlaşmaya “Futbol Diplomasisi” adı verilmiştir. (Bursa’da Futbol Diplomasisi, 2009)”

Bunun ardından gelen, Ermenistan ve Türkiye arasındaki ambargonun Türkiye tarafından kaldırılacağı haberlerinin yapılmasının ardından Azerbaycan resmi olarak ilk sert tepkisini İstanbul’da düzenlenecek olan “Medeniyetler İttifakı” Zirvesine Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Azerbaycan hükümetinden üst düzey bakan seviyesinde kişiler Türkiye’yi boykot etmek için katılmadı. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakan’ı Recep Tayyip Erdoğan’ın haberleri yalanlamalarına rağmen Azerbaycan’ın tepkilerini durduramadılar. (Hasanov’dan Türkiye’ye sınır mesajı: "Sorun çıkar", 2009)

O dönem içerisinde Türkiye’nin Ermenistan’ın işgalci devlet olduğunu ve Azerbaycan’ın işgal edilmiş topraklarından çekilmediği sürece ikili ilişkilerinin normale dönemeyeceğinin açıklanması ardından Azerbaycan ile olan ilişkiler Bununla birlikte yumuşaya başlamış ve ilişkiler kaldığı yerden devam etmiş gelişmiştir.

“Yüzyılın Anlaşması” adıyla imzaladığı uluslararası anlaşma sebebiyle statü, sorununu derinleştiren Azerbaycan kendisine düşen payın en hızlı ve etkin biçimde, kullanabilmek amacıyla Hazar’ın bir deniz olduğunu ve sınırların uluslararası kurallar çerçevesinde belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. (Ekinci, 2015, s. 336)”

Azerbaycan ve Türkiye arasında ekonomik, siyasi ve kültürel birçok önemli anlaşmalar imzalanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır; 2 Ocak 1992 tarihinde

imzalanan Türkiye-Azerbaycan Ticari ve Ekonomik İş Birliği Anlaşması, 24 Ocak 1992 yılında imzalanan Türkiye Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti Arasındaki Dostluk İş Birliği ve İyi Komşuluk Anlaşması, 6 Mart 1993 yılında imzalanan Karadeniz Ekonomik İş Birliği Eğitim, Kültür ve Haberleşme Anlaşması, 9 Şubat 1994 yılında imzalanan Bilimsel Teknik, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Alanlarda İş Birliği Anlaşması, 4 Nisan 1994 Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 17 Temmuz 1998 Türkiye- Azerbaycan Sosyal Güvenlik Sözleşmesi, 18 Şubat 2008 Türkiye, Azerbaycan Uzun Vadeli Ekonomik ve Ticari İş Birliği Programı ve İcra Planının Onaylanması son olarak ise 16 Ağustos 2010 tarihinde imzalanan Türkiye-Azerbaycan Stratejik İş Birliği Antlaşmasıdır.

2.2. Türkiye'nin Bölgedeki Ekonomik Konumu ve Stratejileri

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik konumuna bakıldığında Doğu-Batı arasında son derece önemli bir köprü rolündedir. Ekonomik açıdan bakıldığında önemli enerji kaynaklarından olan petrol ve doğal gaz açısından bölgedeki diğer devletlere nazaran daha kıt kaynaklara sahiptir. Fakat Türkiye'nin petrol ve doğal gaz açısından kıt kaynaklara sahip olmalarının yanında bölge devletlerinin ellerinde bulundurdukları kaynakları taşımak için güvenli ve uygun bir enerji koridoru görevi görmektedir.

Bu çerçeveden bakıldığında özellikle birbirlerine kültürel ve tarihi olarak çok yakın olan Azerbaycan-Türkiye'nin bölgedeki enerji kaynaklarına ve bu kaynakların getirdiği ekonomik verilere bakıldığında Azerbaycan'ın son derece zengin kaynaklara sahip olması fakat sahip olduğu enerji kaynaklarının taşınmasına yönelik sorunu vardı. Türkiye içinde bu olay tam tersidir. Kıt kaynaklara sahip olabilir fakat bölgede Doğu-Batı arasında köprü kuracak ve güvenli taşımacılık için uygun bir devlet profiline sahiptir. Bu sayede Azerbaycan ve Türkiye bölge üzerinde birbirlerinin eksikliklerini kapatarak ekonomik anlaşmalar yapılmıştır.

Türkiye coğrafi konumu ile birçok bölgeyi birbirine bağlamaktadır. Halihazırda bulunan Avrupa'yı Orta Doğu'ya ve Orta Asya-Kafkasya bölgesine bağlayabilmektedir. Türkiye'nin coğrafi konumunun avantajlarının yanı sıra bulunduğu bölge içinde Müslüman nüfus çoğunluğuna sahip olmasına rağmen laik bir anayasa ile yönetim anlayışının benimsenmesi, demokratik şekilde yönetilmesi de

bölge dışında olan devletlerin Türkiye'ye olan bağların daha kolay kurulmasına ve güvenilir olmasına yol açmaktadır.

- Batı Jeopolitik Ekseni:

- ✓ Türkiye 'nin NATO üyeliğini de dikkate alarak ABD ve İsrail ile strateji; ilişkilerini geliştirerek sürdürmek.

- ✓ Bütün olumsuzluklara rağmen Avrupa Birliği üyeliğini bir hedef olarak benimsemeye devam ettirmek ve Avrupa Birliği üyelik sürecini bir çağdaşlaşma projesi olarak sürdürmek,

- ✓ ABD ve İsrail ile stratejik ilişkileri geliştirirken Avrupa Birliği sürecini devam ettirmek.

- ✓ Güney Ekseni (jeopolitik ilişkilerde İslam Dünyasını ve Ortadoğu'yu ön plana çıkarmak):

- ✓ Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesinde ABD ve İsrail ile İş birliği yapmak.

- ✓ Müstakilen Ortadoğu'da İslam Dünyası ile ilişkileri geliştirmek.

- Kuzey Ekseni:

- ✓ Rusya ile her alanda jeopolitik ilişkileri geliştirmek.

- ✓ Rusya ve İran ile jeopolitik ilişkileri geliştirmek.

- Doğu Ekseni:

- Kafkasya ve Orta Asya'daki Türk Devletleri ile ilişkileri müstakilen geliştirmek.

- Çin ile her alanda jeopolitik ilişkileri geliştirmek.

- Türk Dünyası ile ilişkileri geliştirirken Şangay İş birliği Örgütü içerisinde Çin ve Rusya ile iş birliği yapmak.

Batı, Güney, Kuzey ve Doğu jeopolitik eksenlerini eş zamanlı kullanarak dengeli ve çoklu jeopolitik-jeostratejik ilişkiler geliştirmek. (Ekinci, 2015, s. 340)"

Kısıtlı kaynaklara sahip olan Türkiye petrol ve gaz ithal eden ülke konumundadır. "Tükettiği enerjinin yaklaşık dörtte üçüne dışarıdan ithal eden Türkiye enerjide dışa bağımlılık oranı en yüksek olduğu birkaç ülke arasında yer almaktadır".

Bu nedenle enerji üreticisi ülkelere büyük miktarda döviz ödemektedir. (Erdoğan, 2017, s. 20)

Türkiye'ye ekonomik açıdan bakıldığında hala gelişmekte olan ve büyüyen bir ülke konumunda diyebiliriz. Bu süre içinde gelişirken aynı zamanda enerji ihtiyacı ve bu ihtiyacın getirdiği belli kaynaklarda dışa bağımlılığı da artmaktadır. Bu durum için bölgesel olarak anlaşmalar yapan Türkiye jeopolitik konumu nedeniyle özellikle enerji kaynaklarının iletimi için iyi bir koridor görevi görebilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'nin enerji kaynaklarına ilişkin veriler

KAYNAK	İTHALAT MİKTARI	DÜNYADA KAÇINCI SIRADAYIZ
DOĞAL GAZ	45 MİLYAR M3	5.
PETROL	35 MİLYON TON	13.
KÖMÜR	30 MİLYON TON	8.
PETRO KOK	4 MİLYON TON	4.

Kaynak: Dr. Nejat Tamzok, http://enerjigunlugu.net/turkiye-enerji-ithalatinda-kacinci_10228.html#.VLt4g0esVkm

Türkiye'nin enerji politikasının temel hedefi, “enerjinin ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek ve sosyal gelişmeyi destekleyecek şekilde zamanında yeterli, güvenilir, rekabet edilebilir fiyatlardan çevresel etki de göz önüne alınarak temin edilmesidir”. Türkiye'nin enerji stratejisi ise, “kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliğine gidilmesi önemli yere sahiptir”. (Erdoğan, 2017, s. 21) Aynı zamanda enerji ihtiyaçlarını karşılarken kullandığı enerji kaynaklarının güvenliği, ithal ettiği enerji kaynaklarının çeşitli olmasında olması için politikalar üretmektedir.

Türkiye'nin uygulamış olduğu enerji politikalarında ve projelerinde önemli yere sahip olan TANAP projesi ile hedeflediği, doğal gaza olan bağımlılığın azaltılması aynı zamanda karşılanması istenen doğal gaz talebinin karşılanabilmesidir. Bunun gibi üretilen ve uygulanan projeler sayesinde Türkiye bölge içerisinde hem enerji kaynaklarının güvenliğini sağlayabilecek hem karşılanması istenilen miktarı elde edebilecek hem de bu projeler ile koridor görevi görerek enerji kaynaklarının taşımacılığında politik olarak söz sahibi olabilecektir.

Türkiye jeopolitik konumundan kaynaklı olarak doğu-batı arasında gördüğü köprü görevini enerji kaynaklarının iletimi yönünden merkez haline gelecektir. Örneğin TANAP projesi ile Azerbaycan'dan Avrupa'ya kadar gönderilmesi planlanan enerji hatları projeleri ve onların eklentileriyle Türkiye enerji taşımacılığında merkez haline gelmektedir. "Türkiye'ye ne kadar çok kaynaktan gaz gelirse Türkiye tıpkı Avusturya Baumgarten gibi gaz 'gaz merkezi' olabilir. Enerji merkezi olabilmek için gereken koşullar: İlk ve en önemli konu hammadde güvenliğinin sağlanmış olmasıdır. Yani elimizde gaz ticaretini yapabileceğimiz doğal gaz sahasının olması gerekir. (Erdoğan, 2017, s. 22)"

Petrol ya da doğal gazda bir ticaret merkezi olabilmek için sadece transit ülke konumunda olacağımız projeler değil aynı zamanda bu enerji kaynaklarının yer altı depolaması ve LNG tesislerinde⁵ bulundurarak ya da aktararak ticaret merkezi olunabilir. Bu sayede elde edilen enerji kaynakları güvenli bir şekilde depolanabilir, el değiştirebilir, tek merkezde toplanarak fiyatlar belirlenebilir bu sayede enerji kaynaklarının üzerinde Türkiye'nin de ağırlığı olabilir.

"Azerbaycan devlet petrol şirketi 1991 yılından bu yana faaliyetini sürdüren Azerbaycan'ın kamuya ait en büyük ve tek olan petrol şirkettir. SOCAR'ın Gürcistan, Türkiye, Romanya, Avusturya, İsviçre, Kazakistan, İngiltere, İran, Almanya ve Ukrayna'da temsilcilikleri, İsviçre, Singapur, Vietnam ve Nijerya da ticari şirketleri bulunmaktadır. Şirket bünyesinde 70 binden çok çalışan istihdam edilmektedir. Azerbaycan devlet petrol şirketi SOCAR'ın özelleştirme kapsamında satın aldığı Türkiye'nin en büyük petrokimya kuruluşu PETKİM'e yapılan yatırımlar incelenmiştir. PETKİM, kendi petrolünü işleyip katma değeri yüksek ürünler haline getirebileceği bütünleşmiş tesisleri ile limanıyla, tecrübeli kadrosuyla ve rakipsiz pazar payı ile Azerbaycan'ın kriz yıllarında yaptığı en stratejik ve karlı yatırımdır. SOCAR'ın Türkiye'deki yatırımları İzmir Aliğa'daki Türkiye'nin en büyük

⁵ Sıvılaştırılmış Doğal gaz (Liquified Natural Gas-LNG), atmosfer basıncında -162C⁰'a kadar soğutulmasıyla yoğunlaşarak gaz halinden sıvı hale geçmektedir. Bunun yanında asıl önemli nokta ise gaz fazından sıvı faza geçerken gazın hacmi 600 kez küçülür bu sayede düşük basınçlarda yüksek miktardaki doğal gaz depolanabilmektedir. Kullanımı için tekrar gazlaştırma işlemi yapılarak sisteme dahil edilir. LNG tesisleri karada (onshore) ve denizde (offshore) olarak ikiye ayrılmaktadır.

petrokimya tesisi PETKİM'İ satın almasıyla başlamıştır. (Süleymanov & Hasanov, 2013)”

PETKİM tesislerinin bir diğer önemi ise yeni tesislere alan verebilecek genişlikte bir arazi ve altyapıya sahip olmasıdır. Bunun yanı sıra bulunduğu konum itibariyle deniz kenarında olmasıyla pazarla içli dışlı bir konumdadır. Bu iki önemli özellik PETKİM'i stratejik açıdan önemli kılmıştır. “Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Türkiye'nin en köklü petrol şirketlerinden PETKİM'in yüzde 51'ini satın almasıyla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. SOCAR, Türkiye'nin en büyük petrokimya şirketi olan PETKİM'e 2018 yılına kadar 10 milyar doların üzerinde bir yatırım stratejisi açıklamıştır. (Süleymanov & Hasanov, 2013)” Bu yatırımla birlikte ekonomik açıdan ve enerji ilişkileri bakımından Azerbaycan-Türkiye arasında bir basamak daha yukarı taşınmıştır ilişkileri.

“PETKİM sahasına yapılacak yatırımlarda en büyük payını petrokimya rafinerisi oluşturmaktadır. Şirketin temel hammadde olan NAFTA 'da yüzde 90 dışa bağımlılığı böylece sona erecek hatta nafta ihraç eder hale gelecektir. SOCAR'ın Türkiye'deki yatırımları sadece PETKİM'i satın almakla sınırlı kalmamıştır. PETKİM'in kapasite artırımı ve dünya standartlarında teknolojik altyapı yatırımları hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. (Süleymanov & Hasanov, 2013)”

Azerbaycan-Türkiye arasında gelişen enerji ve ekonomik ilişkiler sonucunda iki devlet karşılıklı olarak birbirlerine yatırımlar yapmışlardır. O yatırımlardan bazıları şunlardır;

Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) İzmir Aliağa'da yerleşen Türkiye'nin en büyük petrokimya tesisi PETKİM'i satın alması. PETKİM'in %51 oranındaki kamu hissesi 30 Mayıs 2008 tarihinde 2 milyar 40 milyon dolara satılmıştır. 2011 yılı aralığın 12'sinde hisselerin tamamı SOCAR-a geçmiştir.

SOCAR'ın PETKİM'in tesislerinin alanı içerisinde kurulan 6,3 milyar dolar değerinde “STAR” rafineri yatırımı. 2018 yılında uluslararası bir törenle açılmıştır. Star rafinerisinin toplam arıtma kapasitesi 10 milyon ton olup, çeşitli hacimlerde dizel yakıt, jet yakıtı, hafif nafta ve diğer rafine ürünler üretebilmektedir. Tesis, Türkiye'nin jet yakıtı talebinin çoğunu karşılayabiliyor. (President.az, 2020) 1994 yılında Asrın Anlaşması'nda TPAO'nun %6,75'lik paya sahip olması, 2017 sonu itibariyle Azerbaycan'da geliştirme, arama ve üretim projesi ile toplamda 3 adet anlaşmaya

ortaktır. Bunlar, Üretim ve Geliştirme Projeleri olan ACG (TP %6,75), Alov Arama Projesi (TP %10), Şah Deniz (TP %19) projeleridir. (Aghabayli, 2020, s. 55)

“2007 yılında SOCAR ve TURCAS’ın başkanları Rövneg Abdullayev ve Erdal Aksoy, Azerbaycan ve Türkiye arasında ortak enerji şirketi kurulmasına dair bir protokol imzalamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerine göre, Azerbaycan’ın Türkiye’deki yatırımları 2012 yılında 339 milyon dolar, 2013 yılında ise 191 milyon dolar olmuştur. Azerbaycan Ekonomi ve Sanayi Bakanlığı’nın 2015 yılında açıkladığı bilgilere göre, Türkiye’de Azerbaycan sermayeli 1.500’den fazla şirket faaliyet göstermektedir. Son üç yılda Azerbaycan şirketlerinin Türkiye’deki varlığı %40 artmıştır. SOCAR da dâhil olmak üzere Azerbaycan tarafından Türkiye ekonomisine 5 milyon dolardan fazla yatırım yapılmıştır. (Mirzaliyeva, 2016)”

Bunun yanı sıra devlete ait petrol şirketi SOCAR, ülkenin toplam petrol üretiminin yüzde 20'sini gerçekleştirmektedir. Petrolün kalanını ise uluslararası enerji şirketleri tarafından çıkarılmaktadır. (Ülke profili: Azerbaycan, 2013)

Türkiye’nin Kafkasya ile kurmak istediği ilişkilere bakıldığında yapılmış olan bu yatırımların ilişkileri iyileştirdiği ve diğer devletler ile de ilişkiler geliştirebileceğinin örnekleridir. Türkiye’nin Kafkasya bölgesine olan yakınlığına bakılacak olursa arada var olan tarihsel bağın getirdiği yakın ilişkileri enerji politikaları çerçevesinde daha da geliştirmek istemektedir.

Türkiye için bölgenin önemi başlıca olarak tarihi ve milli bağları önem taşıırken aynı zamanda büyük bir kaynak olan Hazar petrollerine yönelik taleplerin daha da artacağı beklentisi gün geçtikçe tükenebilir enerji kaynaklarının azalması ve devletlerin bu kaynaklara olan ihtiyaçlarının artmasıyla birlikte stratejik olarak daha fazla önem kazanmaktadır.

“Türkiye’nin Kafkaslar-Hazar Orta Asya bağlantı politikası üç temel taktik prensibe bağlıdır:

1-Kuzey Kafkas cumhuriyetlerinin Rusya Federasyonu içindeki statülerinin kademeli bir şekilde güçlendirilerek Hazar-Karadeniz bağlantısının bu cumhuriyetler üzerinden gerçekleşmesini temin etmek.

2-İran ile ideolojik gerilimlerle gölgelenen ilişkilerin dinamik ve rasyonel bir ekonomik iş birliği çerçevesinde sağlamlaştırılarak Rusya’nın Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki etkisini dengelemek ve

3-Orta Asya ülkeleri arasındaki her türlü iş birliğini teşvik etmektir.” (Ekinci, 2015, s. 341)”

Enerji ihtiyaçlarına bakıldığında asıl olarak üç enerji kaynağı etrafında döndüğü söylenebilir; Doğal gaz, kömür ve petrol. Bu elde edilen kaynakların birçoğu sadece elektrik enerjisi için kullanılmaktadır. Dünya çapında düşünüldüğünde enerji kaynaklarına olan ihtiyaç artarak devam etmektedir ve bu artan ihtiyaca rağmen azalan ve tükenmekte olan fosil yakıtları dünya üzerinde birçok ülkeyi etkilediği gibi enerji politikaları yönünden de önemlidir. Dünyanın dört bir tarafında sürekli olarak kullanılan teknolojik aletlerin çalıştırılması ve geliştirilmesi için doğrudan kullanılan enerji kaynaklarının gelişmiş bir ülke olabilmek için önemi büyüktür. Hala büyümekte olan Türkiye'nin enerji talebi her geçen gün artarak devam etmektedir.

Enerji güvenliğinin sağlanması konusu Türkiye'nin temel amaçlarından biri haline gelmiştir. Enerji koridorları sayesinde bir geçiş noktası olması, kaynak zengini olan ülkelere konum olarak yakınlığı sayesinde bölge üzerinde kilit ülke konumunda olmak istemektedir.

“Hazar ve Kafkasya Bölgesinde artan petrol üretimi ve batıdaki pazarlara ulaştırılma ihtiyacı Karadeniz ile Akdeniz arasındaki tek su yolu olan Türk Boğazları üzerindeki baskıyı arttırmıştır. (Tozar & Güzel, 2011, s. 7)”

Türkiye'nin enerji alanında her geçen gün artan enerji ihtiyacına karşılık veremeyen üretim yüzünden Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlı olduğunu ve bu bağımlılığın daha da arttığını göstermektedir. Halen yüzde 72,5 olan ithalat oranının eğer gerekli tedbirler alınmaz ise 2023 yılında yüzde 80 civarında olabileceği tahmin edilmektedir”. Türkiye'nin enerji kaynakları açısından kısıtlı olması özellikle petrol ve doğal gaz kaynaklarının ülke talebini ödememesi, yeterli olmaması sebebinden ülke bu bakımda dışardan ithal etmek zorundadır. Birincil enerji olan petrol ve doğal gaz Türkiye'nin sanayi ve diğer önemli sektörler için çok büyük rol oynamamaktadır. Bu sektörler neredeyse %90 doğal gaz ve petrol açısından dışa bağılıdır. (Aghabayli, 2020, s. 46)

2.3. Azerbaycan'ın Bölgedeki Konumu ve Stratejileri

Azerbaycan'ın bulunduğu bölgedeki jeopolitik konumu itibarıyla sahip olduğu enerji kaynaklarını ihracatında zorluk yaşamaktadır. Açık denizlere erişimi olmayan Azerbaycan'ın enerji kaynaklarına yönelik oluşturmuş olduğu strateji, yeni ulaşım

koridorları yapılması ve bu koridorlar üzerinden dünya pazarına açılmaktır. Bunun için anlaşılması planlanan devletler ile ortak çıkarlarının bulunması ve bu doğrultuda siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulması gerekmektedir.

Azerbaycan ise bölgenin en önemli ülkesidir, doğalgaz petrol ve demir cevheri bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Petrolün ilk üretim yeri Bakü ve çevresidir. Bölgedeki en önemli merkez olma konumunu sürdürmektedir. (Kılıçaslan, 2015, s. 114)

Tablo 2. Azerbaycan'ın Doğal Gaz Verileri

Azerbaycan (2014)	Doğal Gaz (Terajoule)
Üretim	753335
Tüketim	152570
İthalat	0

Kaynak:

<https://www.iea.org/statistics/statisticsearch/report/?year=2014&country=Azerbaijan&product=NaturalGas>

Azerbaycan kaynaklarının bugün birçok bölgenin dikkatini çekmektedir. Hem kaynakların fazlalığı bakımından hem de enerji ithalatını politik sebeplerden ötürü çeşitlendirmek isteyen devletler tarafından Azeri kaynakları bir çıkış kapısı olarak görülmektedir. Bu durum Azerbaycan için enerji kaynaklarının ihracatına olan talebin artması ve verimli ekonomik-siyasi bağların kurulması açısından önem arz etmektedir.

1991 yılında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan SSCB'nin dağılmasıyla birlikte enerji kaynakları bakımından Güney Kafkasya'da öne çıkmıştır. Ülkenin bölgede bulunan stratejik konumu ve güçlü enerji kaynaklarına sahip olmasıyla birlikte bu durum Azerbaycan'ı her geçen gün artan enerji ihtiyaçları yüzünden enerji kaynaklarını stratejik şekilde kullanmak için değerlendirmeye çalışmıştır. Bu durumu değerlendirebilmek için Azerbaycan sahip olduğu petrol ve doğal gazın yanı sıra, aynı şekilde enerji kaynakları anlamında çok zengin olan Hazar Denizi'nin uluslararası arenaya ulaşması, pazarlanması ve sahip olunan enerji kaynaklarının güvenliğini sağlama gibi konulara ağırlık vermiştir.

Sovyetlerin ardından gelen Rusya Kafkasya bölgesini kendi nüfuz alanı gördüğü için burada etkinliğini devam ettirmek istemiştir. Hazar Denizi'nin kaynaklarını kendi kaynakları gibi görüp kullanmak isteyen Rusya'ya karşı Azerbaycan'ın bağımsız olarak kendi enerji koridoru projelerini üretmesi ve Rusya'yı dahil etmemesi sonucunda Rusya'nın baskı ve memnuniyetsizliği ile karşılaşmıştır. Bu durumda bölge kaynaklarının taşınması için oluşturulacak koridorda, Jeopolitik konumu gereği denize çıkış olmayan "(landlock: tek bir yere sınırı olan, hapsolmuş durumunda". Olan Azerbaycan kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasında Türkiye önemli bir transit ülke olarak öne çıkmıştır. (Erdoğan, 2017, s. 18)

“Azerbaycan'ın en önemli doğal zenginliği ise, üretimi diğer kaynaklara göre birinci sırada yer alan petrol ve doğal gazdır. Azerbaycan'da petrol, Hazar Denizi'nde, Hazar Denizi'ne uzanan Abşeron yarımadasında, Kür nehri kıyılarında, Şirvan bölgesinde ve Gence yakınlarında bulunmaktadır. Petrolün büyük bir kısmı ise Hazar Denizi'nden sağlanmaktadır. Ticari üretimine başlandığı 145 yılı aşkın süredir ülke ve bölgedeki gelişmelerde anahtar bir rol oynayan petrol, günümüzde de yine hem ülke ve bölgedeki gelişmelerin hem de ülkenin temel döviz ve ihraç kapasitesinin en önemli belirleyici faktörü konumundadır. (Süleymanov & Hasanov, 2013)”

Azerbaycan'ın ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirmesi ile iki ülke arasında enerji kaynaklarının kullanımı, dağıtımı, pazarlanması gibi konularda ortak çıkarların olduğu bir ortam yaratmıştır. Türkiye ile stratejik ortaklık yapmaya karar veren Azerbaycan arasında enerji kaynaklarının taşınması için iş birliği sağlanmış ve enerji koridorları için oluşturulan projelere ek projelerde eklenmiştir. Ekonomik anlamda bakıldığında iki ülke arasında olumlu yönde gelişen ilişkiler TANAP projesinin planlanmaya başlanması ile pekiştirilmiştir.

Uluslararası sistemde eski gücüne kavuşmak isteyen Rusya Federasyonu ile SSCB'nin dağılmasıyla Avrasya Bölgesi'nde oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen ABD arasında yaşanan jeopolitik rekabette Azerbaycan kilit ülke olarak öne çıkmıştır. Azerbaycan'ın, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya sisteminde baş döndüren bir hızla öne çıkmasında sahip olduğu enerji rezervlerinin yanı sıra jeopolitik konumu da etkili olmuştur. (Telli, 2015, s. 347)

Bugün bölge üzerinde bağımsızlığını koruyabilmek için en büyük kozu olarak gördüğü zengin enerji kaynaklarını koruyabilmek ve stratejik olarak kullanmak

Azerbaycan'ın en büyük silahlarından biridir. Özellikle bu durum yüzünden bulunduğu bölgede bölge devletleri ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.

Bununla birlikte Azerbaycan SSCB'nin ardından bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte belli başlı sorunları ortaya çıkmıştır ve bu sorunlar çerçevesinde iç ve dış politikalarını belirlemiştir. Bu sorunların başında Ermenistan'ın yapmış olduğu haksız işgal edilmiş toprakları geri almak ve enerji kaynaklarının güvenliği ve kullanmış söz konusu olmuştur.

“Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın raporuna göre, ülkenin güvenlik ve dış politikasını şekillendiren temel jeopolitik faktörler şöyledir:

1. Dağlık Karabağ sorunu,
2. Azerbaycan'ın enerji kaynakları
3. Avrupa ile yakın ilişkiler kurmak ve Avrupa-Atlantik yapısına entegre olmaya yönelik istek. (Telli, 2015, s. 349)”

Soğuk Savaş sonrası dönemde Hazar Havzası, “Yeni Büyük Oyun”a sahne olurken Brezezinski tarafından “Hazar'ın mantar tıpası” olarak kabul edilen Azerbaycan, sahip olduğu rezervlerin yanı sıra Orta Asya ve Hazar'ın enerji rezervlerinin transferi açısından da stratejik öneme sahiptir. (Telli, 2015, s. 348) Azerbaycan'ın enerji kaynakları ile jeopolitiğinin kesişme noktasında olmasını Croissant ve Aras, şu şekilde açıklamışlardır: “Azerbaycan, coğrafi olarak kapalı bir bölgedir ve sonuç olarak açık denizlere doğrudan çıkışı yoktur. Azerbaycan ham petrolünün tankerlere yüklenebilmesi için en iyi ihtimalle en az bir ülkenin sınırını aşması, büyük olasılıkla da en az iki ülkenin sınırını aşması gerekmektedir. Rusya, İran ve Ermenistan gibi dostane ilişkilerinin olmadığı ülkelerle çevrili olması da göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsurdur. Sonuç olarak, (bölgede) boru hatları sorunu sadece ekonomik bir sorun değildir; doğal olarak jeopolitik boyutu olan bir sorundur...” (Telli, 2015, s. 348)

Bölgesel olarak sorun yaşadığı aktörler yüzünden kendi bölgesinde Türkiye dışında güçlü bir müttefiki bulunmayan Azerbaycan iş birliği için Batı'ya yönelmiştir. Fakat Batı'ya yönelmesine rağmen hala bölgede güçlü olan Rusya ve İran gibi devletlerin tepkilerini çekmemeye özen göstermiştir. Bölge içerisinde bu kadar Batı'ya yönelmesi hoş karşılanmayan Azerbaycan aynı zamanda Hazar Denizi'ne kıyısı olan

devletler ile de anlaşamamaktadır ve Hazar çevresinde kilit rol almakla beraber çıkar çatışmaları yaşamaktadır.

Azerbaycan'ın en büyük sorunlarından birisi olan Dağlık Karabağ sorunu çözülmemişken Azerbaycan sahip olduğu stratejik enerji kaynaklarından yararlanma fikrini geliştirerek bölgede bulunan etkinliğini arttırmıştır. Bölge içerisinde bağımsızlığı için özellikle enerji kaynaklarının stratejik kullanımına önem veren Azerbaycan bu süreç içinde ABD ya da Avrupa Devletleri'nin desteğini alarak ilerlemek istemiştir. Bunun en büyük sebebi Rusya ve İran gibi bölge içerisinde güçlü olan devletlerin Ermenistan'ı kendilerine bölge içerisinde destek vermelerinden kaynaklı olmuştur. Enerji kaynakları bakımında bugün özellikle Rusya'ya bağlı olan Avrupa Devletleri Azerbaycan kaynaklarını güçlü bir alternatif olarak görmektedir. Bu sebeple iki tarafın ilişkilerinin gelişmesinde enerji kaynakları üzerinden gelişen ekonomik ilişki ağırlıklı rol oynamıştır.

Azerbaycan'ın bölgedeki komşuları Ermenistan, Rusya, İran, Gürcistan ve Türkiye'dir. Etrafı güçlü devletler ile çevrelenmiş olan Azerbaycan dış politika alanında bölgesel güçlere karşı ABD ya da Avrupa Devletlerine yaklaşmayı tercih etmiştir. Bunu yaparken ince bir denge üzerinde hareket etmeye çalışan Azerbaycan'ın bölgede sadece Dağlık Karabağ sorunu yüzünden Ermenistan ile diplomatik ilişkisi bulunmamaktadır.

Ayrıca Azerbaycan, "Brenda Shaffer'a göre, Azerbaycan'ın dış politikasını 1918'de eski SSCB 'ye karşı bağımsızlığını ilan ettiği günden bu yana 6 faktör sürekli olarak etkilemektedir: Bu faktörlerin başında komşularına yönelik dış politikasının yanı sıra dış ticaret politikasının belirlenmesinde de önemli bir engel teşkil eden coğrafi konumudur. Kapalı ülke konumunda bulunan Azerbaycan, açık denizlere ulaşabilmek için en az bir ülkenin topraklarını kullanmak zorundadır. İkinci faktör, ülkenin Avrupa ve Asya arasında köprü konumunda bulunması ve sahip olduğu zengin enerji kaynaklarıdır. Rusya, Türkiye ve İran gibi büyük komşuları olan Azerbaycan'ın görece olarak küçük olması üçüncü faktördür. Dördüncü faktör ise, petrol ve doğal gaz ihracatçısı olmanın dış politika sürecinde sağladığı fırsatlar ve yarattığı sınırlamalardır. Beşinci faktör ise sınır sorunlarının yaşandığı Kafkas devletleri ile çevrili olmasıdır. Altıncı faktör ise etnik Azerbaycan nüfusunun büyük çoğunluğunun İran'ın Güney Azerbaycan olarak kabul edilen bölümünde yaşamasıdır. (Telli, 2015, s. 351)"

Bağımsızlık sonrası dönemde içinde bulunduğu savaş ortamı ve ülke içindeki istikrarsızlıklar Azerbaycan'ı bağımsızlığının ilk yıllarında zor durumda bırakmıştır. Bu ortamda stratejik bir tercih yapan Azerbaycan, başta ABD olmak üzere Batı ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini güçlendirme, bölgenin önemli güçleri olan Rusya, İran ve Türkiye ile ilişkilerini dengeleme, piyasa ekonomisine geçerek serbest ticaretin önünü açmak, güvenilir transfer rotası oluşturabilmek için Gürcistan başta olmak üzere bölge ülkeleri ile stratejik iş birliği geliştirmek, Hazar Denizi'nin statüsü sorununun çözülerek offshore kaynakların geliştirilmesi, Orta Asya ve Kafkaslardan Avrupa'ya transfer koridoru açılmasını desteklemek (Transport Corridor Europe Caucasus Asia TRACECA) ve boru hattı alt yapısının çeşitlendirilmesi politikalarını benimsemiştir.” (Telli, 2015, s. 352)

TRACECA (Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaşım Koridoru) programı Sovyetler sonrası taşımacılıkla ilgili ortaya çıkan ve AB tarafından desteklenen ilk projedir. TRACECA programı ilk defa Mayıs 1993'te Brüksel'de 8 ülkenin (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ermenistan) Ticaret ve Ulaştırma bakanlarının katılımı ile başlatılmıştır. Türkiye ise sonradan TRACECA Çok Taraflı Temel Antlaşması'na üye olmuştur. (Veliyev, 2020, s. 320)Proje devam etmesine rağmen TRACECA sonradan ortaya çıkan bazı küresel projelerin ve AB'nin ekonomik gücünün zayıflaması nedeniyle gölgede kalmıştır. (Veliyev, 2020, s. 323)

Rusya'nın kontrolündeki “Kuzey-Güney Koridoruna alternatif olarak “Doğu-Batı Koridoru” nu geliştiren ABD açısından Azerbaycan hem kaynak ülkesi hem de transfer ülkesi olarak öne çıkmıştır. Orta Asya ve Hazar'ın sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerinin Rusya ve İran'ın kontrolünde olmayan bir güzergahtan taşınmasını hedefleyen proje kapsamında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi (BTC), Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Hattı Projesi (BTE) ile Trans-Hazar Doğalgaz Hattı Projesi ortaya atılmıştır. (Telli, 2015, s. 353)ABD tarafından üç ayaklı olarak geliştirilen “Doğu-Batı Koridoru”nun, Trans-Hazar ayağı aradan geçen yirmi yıldan fazla zamana rağmen henüz gerçeklik kazanamazken BTC ve BTE projelerinin hayat bulmasıyla Azerbaycan, jeopolitik ve jeoekonomik olarak gücüne güç katmayı başarmıştır. Rusya'nın bölge enerji kaynaklarının transferinde tekel gücünün sona erdirilmesini sağlayan bu koridor kapsamında son olarak Trans Anadolu Doğalgaz

Boru Hattı Projesi (TANAP) ve Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP), yine Azerbaycan'ın öncülüğünde hayata geçirilmiştir. (Telli, 2015, s. 353)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından artan teknolojik gelişmelerin kaynak olarak petrol yakıtını ele almasıyla birlikte birçok farklı alanda ciddi anlamda petrol kaynağına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçla birlikte yaşanan bölgesel ya da uluslararası alanda yaşanan çatışma ortamlarında bir numaralı amaç haline gelmiştir önemli bir enerji kaynağı olarak. "1872-1913 yılları arasında Bakü'den çıkarılan petroler Rusya'daki bütün petrol üretiminin %95-97'sini, dünya petrol üretiminin %50'sini karşılamaktaydı. Azerbaycan petroleri 1940'lı yıllara kadar da SSCB'nin petrol üretiminin %70'ini karşılamaktaydı. (Şal, 2009, s. 155)"

"I. Dünya Savaşı'nda Almanlarla müttefik olan Osmanlılar bütün cephelerde ortak savaşırken, Almanlar ilgilerini o dönemin en önemli enerji kaynağı olan Bakü petrollerine çevirmişti. II. Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmelerle de Bakü'nün askerî açıdan saldırılara açık olabileceğinden dolayı, önce Volga-Ural, daha sonra Batı Sibirya'da yeni petrol kaynaklarının bulunması, Hazar bölgesi petrollerini geri plana itmiştir. (Şal, 2009, s. 355)" Sovyet yönetimi altındayken var olan statüsü ve önemini bugün korumaya devam etmiştir. Fakat Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte Hazar kaynaklarında birçok devletin söz sahibi olmasıyla ve bölgeye yönelen petrol şirketleriyle birlikte hem bölgesel hem de bölge dışı (ABD-AB) aktörlerin dikkatini çekmiştir.

"Hazar petrollerinin önemi Ortadoğu ve Sibirya-Kuzey Kutbu bölgelerinden sonra dünyanın üçüncü en büyük petrol ve doğalgaz rezervlerini barındırması ve taşımacılık açısından da stratejik bir konuma sahip olmasından kaynaklanmaktadır. (Şal, 2009, s. 156)"

Tablo 3. Yıllara Göre Azerbaycan'ın Dış Ticareti

Yıllara Göre Azerbaycan'ın Dış Ticareti (1000 Dolar)				
Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2007	6.058	5.708	11.766	349
2008	47.756	7.163	54.919	40.592
2009	14.698	6.119	20.818	8.578
2010	21.278	6.597	27.875	14.681
2011	26.480	9.733	36.213	16.742
2012	23.827	9.642	33.469	14.185
2013	23.904	10.763	34.667	13.141
2014	21.752	9.179	30.931	12.573
2015	11.327	9.211	20.538	2.116
2016	12.642	7.049	19.691	5.593
2015	11 327	9 211	20 538	2 116
2016	9.067	8.516	17.583	551
2017	16.524	7.619	24.143	8.905

Kaynak: <https://www.globalsavunma.com.tr/tovuz-bolgesinde-yasanan-catismalar-azerbaycan-in-enerji-guvenligi-kapsaminda-degerlendirilmesi.html>

2014'ten bu yana küresel petrol fiyatlarındaki düşüşten önce, Azerbaycan'ın yüksek ekonomik büyümesi, artan enerji ihracatına ve bazı ihracat dışı sektörlere bağlanabilirdi. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa Boru Hatları yoluyla petrol ihracatı ana ekonomik itici güç olmaya devam ediyor, ancak Azerbaycan'ın gaz üretimini artırma çabaları devam ediyor. Azerbaycan ile Avrupa arasında jeopolitik açıdan önemli Güney Gaz Koridorunun (SGC) beklenen tamamlanması, gaz ihracatından başka bir gelir kaynağı açacaktır. Türkiye'ye SGC aracılığıyla ilk gazın 2018'de gelmesi ve projenin 2020-21'de tamamlanması bekleniyor. (Azerbaijan , 2021)

2.4. Azerbaycan ve Türkiye Arasındaki Ekonomik İlişkiler ve Enerji Kaynaklarının Konumu

“Coğrafi yönden oldukça özel stratejik öneme sahip olan Azerbaycan Cumhuriyeti, kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Gürcistan, güneybatıda Ermenistan, güneyde İran ve Türkiye sınırları arasında bulunmaktadır. 1991-1994 yılları bağımsızlığın ardından birçok bütün problemle yüz yüze kalındığı, ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik problemlerin bunalıma dönüştüğü bir dönem oldu. (Süleymanov & Hasanov, 2013)”

Azerbaycan her ne kadar Sovyetlerden sonra bağımsızlığı ilan etmiş olsa da Rusya Federasyonu Sovyetlerden kalan baskıyı koruyabilmek için Azerbaycan'a

tekrar müdahale etmeye çalışmıştır ve bunun sonucunda Azerbaycan-Türkiye arasındaki ilişkiler özellikle de Azerbaycan'ın ilk bağımsızlık yıllarında gerilemiştir. Azerbaycan'da Ebulfez Elçibey yönetimini kapsayan dönemde ikili ilişkiler gelişmiştir. Bu yakınlaşma ilk olarak kendini politik alanda ardından sosyal ve ekonomik anlaşmaların imzalanmasıyla devam etmiştir.

“70 yıllık Sovyet sömürgesinin ardından 1991'de bağımsızlığını kazanan Azerbaycan ilk olarak kendi petrolünü dünya pazarına ihraç etmek için muhtelif yollar aramaya başladı. 1994'te imzalanan Asrın Anlaşması'ndan sonra Azerbaycan için en öncelikli mesele Bakü petrolünün dünyaya tanıtılması oldu. Bunun için de ilk anlaşma Rusya ile imzalandı. (Mirzaliyeva, 2016)”

“Azerbaycan 18 Ekim 1991 de bağımsızlığını ilan ettikten sonra ekonomisinin liberasyonu ve serbest piyasa ekonomisine geçmek maksadıyla birçok önemli reformlara imza atmıştır. Ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde ülkenin en önemli kaynakları Hazar'da yerleşen petrol ve doğal gaz rezervlerinden oluşan petrol ve doğal gaz kaynaklarıydı. (Süleymanov & Hasanov, 2013)” Enerji kaynakları yönünden zengin olan Hazar Denizi Azerbaycan'ın hedeflediği ekonomik hedeflere gidilmesi için önemli bir rol oynamaktadır bu yüzden etkin ve planlı bir şekilde kullanılması gerekmektedir ve bunu 1994 yılında kullanmaya başlamıştır.

“18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, 9 Kasım'da, Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımış ve 14 Ocak 1992'de taraflar arasında ilk diplomatik ilişkiler kurulmuştur. 1993 yılında Azerbaycan İstanbul Başkonsolosluğu, 2004'te ise Kars Konsolosluğu açılmıştır. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin temeli 1 Kasım 1993 tarihinde imzalanan Ticari ve Ekonomik İş birliği Anlaşması'na dayanmaktadır. 1992-1995 yılları arasında Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan ihracat yıllık ortalama 116 milyon dolar hacminde olmuştur. Bahsedilen yıllarda Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatı yıllık ortalama 24,85 milyon dolardır. 1996-2000 yılları arasında ise Türkiye'den Azerbaycan'a yapılan ihracatın yıllık ortalama hacmi artarak 273 milyon dolara ulaşmıştır. 2001-2005 yıllarında Türkiye'nin Azerbaycan'a ihracatı ortalama yıllık 336,16 milyon dolar seviyesinde olmuştur. 2004 yılında Türkiye ve Azerbaycan arasındaki genel dış ticaret hacmi 536,4 milyon doları bulmuştur. (Mirzaliyeva, 2016)”

TRACECA, İşgal altında olan toprakların mayınlardan temizlenerek Azerbaycan'a verilmesi gerektiğini dile getirerek Azerbaycan'dan yana bir tutum sergilemiştir. Bunun en büyük sebebi olarak kuşkusuz bölge içinde var olan ekonomik çıkarlar söz konusudur. Bu destek Karabağ müzakerelerinde Azerbaycan'ın elini güçlendirmiştir. (Malysheva, 2001)

10 Ekim 2009 tarihinde Türkiye-Ermenistan arasında, ilişkilerin geliştirilmesine dair imzalanan Zürih Protokolü, Azerbaycan-Türkiye münasebetlerini olumsuz etkilemiştir. (Mirzaliyeva, 2016) Karabağ işgali ve Ermenistan'ın saldırgan tavırları devam derken Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin normalleşmeye gitmesi Azerbaycan tarafından sert tepkilerin gelmesine neden oldu. Azerbaycan-Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilmesinin ardından Bakü'ye yapılan ziyaretler sonucunda ilişkiler tekrardan yumuşamıştır. Yaşanan gergin dönemin ardından iki devlet arasındaki ekonomik-siyasi ilişkiler anlamında da olumlu gelişmeler yaşanmıştır.

Türkiye'nin doğu ile batı arasında köprü gören güvenilir konumu ile Azerbaycan'ın sahip olmuş olduğu enerji kaynaklarının, enerji ticaretinde büyük gelişmelerin yaşanabileceğini ve oluşturulan projelerin tamamlanması ile enerji koridorlarının getireceği yeni stratejik konumların avantajların ilk örneği BTC'nin (Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı) bitirilmesiyle görülmüş oldu. Gerçekleştirilen ve hala yapım aşamasında olan projeler ile Azerbaycan bölge içerisinde bulunan Ermenistan'a projeye destek veren ABD ise bölgede bulunan bir diğer güçlü devlet olan İran'a karşı avantaj elde etmiştir. Bölge içerisinde güçlü bir devlet olan İran enerji koridoru projelerine dahil edilmeyerek bölge içerisinde enerji kaynaklarının önemi yapmış olduğu enerji ihracatı yönünden konumu sarsılmış oldu. Bir diğer yandan projelere dahil olan Türkiye ve Gürcistan'ın stratejik konumları güçlenmiştir.

“Ayrıca, Hazar denizinden mavnalarla Bakü'ye ulaşan Kazakistan petrolü Azerbaycan'da demir yolu katarlarına yüklenererek satış ve aktarma için Gürcistan üzerinden Acaristan'ın başkenti Batum'a taşınmaktadır. Bakü'den gelen petrol, Karadeniz sahilinin birkaç mil açığında bulunan ve Tiflis'in kontrolü altındaki Supsa limanına, aynı zamanda Grozni çevresinde Dağıstan'dan geçen bir demir yolunun inşa edilmesinden sonra Novorossisk'e gitmektedir. (Kılıçaslan, 2015, s. 115)”

Azerbaycan'ın Batı'ya bu kadar yaklaşmasından rahatsız olan Rusya'ya karşı Azerbaycan'ın bölgede bulunana özellikle İran ve Rusya ile aralarında bulunan Hazar

Denizi'nin statüsünün sorunu ve Hazar Denizi'nde bulunan kaynakların kullanımını ve geliştirilmesine yönelik anlaşmazlıklar devam etmektedir. Bunun üzerine oluşturulan bu enerji koridorları ile doğu-batı yönünde bir hattın oluşturulması ve bu iki güçlü devletin planların dışında tutulması ayrı bir gerginlik sebebi olmuştur. Fakat buna rağmen Azerbaycan müttefiki olarak seçtiği Batı bloğuna yaklaşarak NATO ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmekte ve oluşturulan doğu-batı hattının öncüsü konumundadır. Bu doğu-batı hattı içinden özellikle Rusya'yı saf dışı tutmak isteyen Azerbaycan'ın en büyük sebebi iç ve dış politikası içinde halledilmesi gereken sorunların başında gelen Dağlık Karabağ üzerinde etkin rol oynayan Rusya'ya karşı konumunu sağlamlaştırmak istemesinden kaynaklıdır. Bu politikanın ilk ayağı Azerbaycan petrolünün ana transfer rotası olarak BTC'nin seçilmesi olurken, ikinci ayağı Azerbaycan doğal gazının BTE ve sonrasında Güney Gaz Koridoru ile taşınması olmuştur. (Ekinci, 2015, s. 355)

Genel itibariyle bakıldığında ülkelerin nüfuslarının her geçen gün artması ve teknolojik kaynakların gelişmesiyle birlikte enerji kaynaklarına olan ihtiyaçlar her geçen gün artmaktadır. Bundan dolayı çoğu ülke içinde gereksinim duyduğu enerji kaynakları ihtiyacını tek başına karşılayamadığı için başka ülkelere talep etmek ve satın almak zorundadır. Türkiye'de kendi içinde enerji kaynakları bakımından (petrol, doğal gaz) kıt rezervlere sahiptir. Bunun farkında olan Türkiye konumu itibariyle kaynak ülkeler ile enerji ihtiyacı duyan ülkeler arasında bir köprü görevi görmede gayet başarılı olmuştur. Bu sebepten dolayı şu an enerji kaynaklarının iletimi ve uluslararası pazarlar açısından bakıldığında kilit ülke konumundadır.

Türkiye'nin bulunduğu konum itibariyle komşu devletlerinin zengin enerji kaynaklarına sahip olması ve bunun yanında doğu-batı arasında bir köprü görevi görmesinden dolayı ticari anlamda kilit bağlantı noktası konumuna gelmiştir. Özellikle son dönem içinde enerji projelerin içinde yer almasıyla birlikte enerji projelerinde daha aktif rol oynamaya başlamış ve bu durum kilit konumu güçlendirmiş aynı zamanda kıtalararası vazgeçilmez bir enerji koridoru görevi görmeye başlamıştır.

“Bu bağlamda bölgesel enerji politikalarında aktif olurken kendi enerji stratejilerini de oluşturmaktadır. Artan enerji talebi ile, kaynak ülkelerin çeşitlendirilmesi, enerjinin alındığı güzergâhın güvenliğinin sağlanması gibi temel hedeflere sahip çeşitli enerji politikaları geliştirmektedir. Türkiye, sahip olduğu konum itibari ile çeşitli enerjilere sahip kaynak ülkeler ve pazar arayışındaki ülkeler arasında

ve Doğu-Batı, Kuzey-Güney enerji ticareti trafiğinde, çeşitli boru hatlarına ve İstanbul, Çanakkale gibi değerli boğazlara sahip olarak bir köprü görevi görmektedir. (Horozoğlu, 2020)”

Fakat ne kadar bir köprü görevi görse dahi kendi içinde bakıldığında Türkiye'nin enerji kaynakları rezervleri düşüktür. Düşük rezervlere sahip olan Türkiye'nin aynı zamanda üretim oranlarının da yeterli seviyede olmamasından kaynaklı enerji kaynakları bakımından zengin olan ülkelere bağımlıdır.

Bugün sahip olunan enerji kaynakları ve bu kaynakların pazarlanması sayesinde, pazarlayan devletlerin enerji kaynaklarını pazarladıkları devletler üzerinde bir baskı ortamı kurabilmektedir. Bu sebeple her devlet enerji kaynaklarına yönelik alımlarını çeşitlendirmek istemektedir. Böylelikle tek bir devlete bağımlı konumda kalmak istememektedirler. Enerji kaynaklarını ulaşım konusunda kaynaklarını çeşitlendirmek isteyen ülkeler için Türkiye doğu-batı arasında bir köprü oluşturarak bir avantaj sağlayabilmektedir. Bu durumda Türkiye'nin konumu ekonomik-siyasi ve stratejik olarak önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'de keşfedilen doğal gaz rezervleri ile beraber Türkiye artık kaynak ülke konumuna da gelebilir hale gelmiştir.

Güney Kafkasya bölgesinde olan ve doğal kaynaklar bakımından bakıldığında ciddi anlamda petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan Azerbaycan aynı zamanda bir Hazar ülkesidir. Hazar kaynakları üzerinde söz sahibi olan devletlerden biri olmasının yanı sıra bölgede bulunan önemli enerji üreticisi ülkelerden biridir.

Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan hükümetlerinin pazar ekonomisine geçişle ilgili olarak gösterdikleri performans farklılıklar içermektedir. Ermenistan ekonomisi, bağımsızlık sürecinin daha erken başlaması ve daha istikrarlı iç politik yapı nedeniyle adı geçen diğer iki ülke ekonomilerine göre avantajlı durumda olmuştur. Ermenistan diğer iki ülke ile karşılaştırıldığında, ekonomik reformlar ile daha erken tanışmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan ciddi anlamda ve yapısal değişiklikler içeren ekonomik reform programlarına, ancak 1990'lı yılların ortalarında başlayabilmişlerdir. (Şal, 2009, s. 129)

Her geçen gün ikili ilişkileri daha da gelişen Türkiye ve Azerbaycan için var olan/yapılmakta olan boru hatları önemli bir hale gelmiştir. Bütün sektörler için büyük önem arz eden petrol için iki ülke yeteri kadar bu kaynaktan yararlanabildiği söylenemez. Petrolden daha fazla yararlanabilmek ve kendilerini geliştirebilmek için;

— Azerbaycan Türkiye'ye doğalgaz ihracatını daha da arttırmalı, ülke payı oranla %30'u geçmelidir.

— Türkiye'nin doğalgaz açısından Rusya'ya bağımlılığı oranla %30'ların gerisine inmelidir. Bu Türkiye'nin enerji güvenliği açısından ve Azerbaycan'ın Türkiye'nin enerji sektöründe önemli konuma gelmesi için çok önemlidir.

— Boru hatları üzerinde iki ülke arttırmalı ve projelerde önemli pay sahibi Azerbaycan ve Türkiye olmalıdır. Gelecekte yeni enerji projeleri gerçekleştirmelidirler.

— Türkiye Azerbaycan petrolünü önceki yıllarda ithal ettiği seviyeye getirmeli ve burada Azerbaycan'ın petrol kaynaklarından maksimum seviyede yararlanmalıdır. (Aghabayli, 2020, s. 75)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL YAKINLIK VE ENERJİ İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA AZERBAJYAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

21. yüzyılda önemli olan sanayi, teknoloji, ulaşım gibi önemli alanlardan daha fazla öne çıkan bir kavram haline gelmiştir. Enerjiye ve enerji kaynaklarına ucuz ve güvenilir ulaşım konusu devletlerin önemli önceliklerinden biri haline gelmektedir. Son zamanlarda tükenbilir enerji kaynaklarının azalmasıyla birlikte her ne kadar yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmeye çalışılsa da yeterli düzeyde değildir.

Önemli enerji kaynaklarına sahip olan Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonraki dönemde Rus etkisini azaltabilme için çoğu ülke ile bağımsız bir şekilde ilişkiler kurmaya ve yürütmeye çalışmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki bu ikili ilişkiler tarihi ve milli bir kökten gelerek ilk siyasi ardından ekonomik hedeflere dönüşerek ilişkiler güçlenmiştir. Güçlenen ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine çıkmıştır. Aynı zamanda iki devlet birbirlerini kardeş ülke olarak tanımlamakta ve yakın müttefik olarak da görmektedirler.

Sadece Nahcivan sayesinde sınır komşusu olmakla kalmayan iki devlet tarihi olarak da birbirlerine bağlıdır. Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından gelişen ekonomik ilişkilere etki eden durumlar vardır. İlk olarak bakıldığında sınır komşusu olduğumuz devlet ile önemli bir koridor oluşturulabilir düzeyde bir taşıma yolu vardır. Bunun yanı sıra iki devlet birbirleriyle ekonomik alanda farklı sektörlerde birbirleri ile ilişki içine girebilir düzeydedirler. Bu durumda ikili ilişkilerin ekonomik ayağının güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Oluşturulması planlanan projeler ile oluşturulacak koridor üzerinden Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye ile Batı'ya gidebilecek önemli ve güvenli taşıma ağlarının bulunması. Bunun önemi ise Türkiye ve Azerbaycan sınırı tamamı Azerbaycan'a bağlı bir sınır ile oluşmadığı için araya Ermenistan gibi bir faktör girmektedir. Fakat oluşturulması planlanan projelerde Ermenistan'ın dahil edilmek istenmemesi üzerine Türkiye'nin Azerbaycan'a olabilecek en kısa ulaşım yolu Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye hattı üzerindedir daha güvenilir ve stratejik görülmektedir.

Türkiye'nin hem bir Avrupa hem de bir Asya olması bu ilişkilerin geniş esaslarla kurulmasına diğer bir takandır. Her şeyden önce, Türkiye bir Asya ülkesidir. Bu ise Türkiye ile ilişkilerde bir sıra genel yönleri belirler:

i. Azerbaycan Avrupa ülkeleri ile nispette Asya ülkeleri ile daha elverişli strateji pozisyonunda yerleşmesi;

ii. Ülkenin tarihsel Asya ülkelerinin birçoğu ile tarihi köklerle birbiriyle yakın olması, eski medeniyet ve tarım geleneklerinin yakınlığı;

iii. Asya ülkeleri ile karşılıklı ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde ülkenin düzenleyici rolü olması;

iv. Hazar denizi vasıtasıyla Asya ülkeleri, içeren Türkiye arasında en ucuz yollarla yüklerin taşınmasının sağlanması. (Aghabayli, 2020, s. 25)

Hazar petrolü ve doğalgazı, sağladığı kaynak çeşitliliği, ucuzluk, arama ve üretimde kendi ulusal şirketinin (TPAO) yer alması gibi nedenlerle, Türkiye açısından yaşamsal önemde değer taşımaktadır. (Şal, 2009, s. 189) Bununla birlikte projeye dahil olan ya da olması ihtimalinde bulunan ülkeler olan Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın Rusya'nın oyun dışı kaldığı güzergahlar üzerinde kurdukları boru hatlarını kullanarak ellerindeki kaynakları piyasa fiyatına ihraç etme olanakları bulunacaktır. Böylelikle söz konusu ülkelerin ekonomik gelişmeleri artacak ve ülke içi diğer dallarda da kendini göstererek gelişimlerine neden olacaktır. Kendi içlerinde ve bölgelerinde stratejik konumlarını güçlendirip istikrarları artarken Türkiye'de bölge içinde uygulamak istediği politikalarını ve hamlelerini gelişen ilişkiler kapsamında uygulayacaktır.

Türkiye artan ekonomisi ile enerji talebindeki büyümeyi sürdürmektedir. İlk olarak enerji ihtiyacının büyük kısmı doğal gaz, ardından kömür ve petrol ile karşılanmaktadır. Bu kaynakların yarısından fazlası elektrik enerjisi sektörü için kullanılmaktadır. Bugün, küresel enerji denklemi her ülke için baskın bir konudur; bir yandan, yeni enerji kaynakları ve yeni keşfedilen enerji rezervleri dünyadaki birçok bölgeyi etkilemektedir. Kapasitenin, üretime yaklaşımın ve enerji kullanımının medeniyetin ve modern yaşamın gelişimi üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu açıktır. Son otuz yılda, 1,4 milyar insan elektrik kullanmaya başladı ve yüz milyonlarca insan ısıtma ve pişirme amacıyla modern enerji kaynaklarına erişim elde etti. Bu nedenle bu endüstri her zaman yeni ürün ve kaynak türleri ile dünyada büyüyor. Bu durum asla sona ermeyecek ve sonsuza kadar büyümeye devam edecek. (Aghabayli, 2020, s. 40)

Enerji konusunda yeterli kaynaklara sahip olmayan ve bu konuda dışa bağımlı olan Türkiye, enerji sektörü içinde yaşanan etkilerden etkilenmektedir. Bunun yanında

enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerde ya da devletlerde yaşanan politik faktörlerde Türkiye'nin enerji ihracatını etkilemektedir. Bu yüzden bölge üzerinde stratejik olarak yerini sağlamlaştırmak isteyen ve yaşanabilecek dalgalanmalardan en az şekilde etkilenmek ya da etkilenmemek için enerji sektörünü geliştirmeye çalışmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Hazar Bölgesi, Rusya, Türkiye ve İran olmak üzere üç temel bölgesel aktör ile küresel güçler ABD, AB ve Çin gibi bölge dışı aktörler arasında jeopolitik mücadele alanı haline gelmiştir. (Şal, 2009, s. 157)Güney Kafkasya bölgesinin dünyanın önemli enerji (petrol ve doğal gaz) üretim bölgelerinden biri olan Hazar Bölgesi'ne komşu olması, hatta içlerinden Azerbaycan'ın Hazar ülkelerinden biri olması, bölgenin Hazar ve sahip olduğu enerji kaynakları ile söz konusu enerjinin nakil yolları bağlamında da ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Hazar Bölgesinin sahip olduğu zengin enerji kaynaklarında petrol ve doğal gaz, enerji kaynaklarına bağımlı olan ve bu enerji kaynaklarını güvenli ve en ucuz şekilde ithal etmek isteyen diğer devletlerin ilgi odağı olmuştur. Bölge üzerinde var olan kaynaklar üzerinde yaşanan güç mücadelesine bakıldığında kuzey-güney hattına karşı oluşturulan batı-doğu hattı oluşturulmuş ve bu hat özellikle ABD ve AB tarafından desteklenmiştir. Rusya tarafından bölgede tekelleşen enerji kaynaklarına sahip kaynak ülkelerin çeşitlenmesi ve bölge üzerinde kaynaklar üzerinde söz sahibi olan devletlerin artmasına sebep olmuştur.

“Türkiye'nin enerji üretim-tüketim miktarları ve gelecek tahminleri bakımından ise Türkiye enerjinin her üç (elektrik, petrol, gaz) türünde de üretim-tüketim arasındaki fark giderek büyümektedir. Türkiye'nin giderek enerjide dışa bağımlılığı artmaktadır. Halen yüzde 72,5 olan ithalat oranının eğer gerekli tedbirler alınmaz ise 2023 yılında yüzde 80 civarında olabileceği tahmin edilmektedir”. Birincil enerji olan petrol ve doğal gaz Türkiye'nin sanayi ve diğer önemli sektörler için çok büyük rol oynamamaktadır. Bu sektörler neredeyse %90 doğal gaz ve petrol açısından dışa bağılıdır. (Aghabayli, 2020, s. 46)

Bakü-Tiflis-Erzurum projesinden sonra Azerbaycan ve Türkiye arasında gerçekleştirilen başarılı doğal gaz projelerden biri de Türkiye "nin doğal gaza olan ihtiyacının azalmasını ve Azerbaycan doğal gazının Türkiye üzerinden Avrupa "ya ulaşmasını sağlayan Trans-Anadolu-Doğal Gaz Boru Hattı projesidir. Güney Gaz Koridoru'nun kollarından biri olan TANAP projesi Nabucco projesinin

başarısızlığından sonra planlanan güzergâhın değişmesiyle ortaya çıkmıştır. Türkiye ve Azerbaycan arasında Haziran'da 2012 yılında imzalanan bir anlaşmayla başlayan projenin resmi açılış töreni 2018 yılında düzenlenmiştir. (Cabbarova, 2019, s. 87)

Rusya-Türkiye ilişkileri kademeli olarak iyileşmesi beklenirken, yakın zamanda Kasım 2015 olayından önceki seviyeye dönmesi pek mümkün değildir. Rusya'nın Ukrayna'yı teslimat programından çıkarmaya ve AB enerji piyasalarındaki paylarını güvenceye almaya kararlı olduğu göz önüne alındığında, Moskova, AB'nin gaz piyasasına kuzey ve güneyden iki giriş noktası sağlamak için ilerlemeye devam edecektir. Yine de Gazprom kuzey bileşeni konusunda muhtemelen daha ısrarcı olacaktır. AB'nin önde gelen üyesi olan Almanya, büyük bir boru hattı projesi için hem daha iyi konumlanmış hem de daha ciddi, istikrarlı ve öngörülebilir bir ortak gibi görünmektedir. Almanya, Avrupa'daki ekonomik çıkarlarını desteklemek için Moskova'ya önemli siyasi destek de sağlayabilir ve Moskova'nın, Avrupa'ya önemli miktarda Rus gazı teslimatı için Türkiye'yi bir transit devlet olarak görmesi pek olası değildir. Ancak Moskova, Ukrayna'yı gaz politikasından çıkarmak ve AB'nin güney bölgelerindeki pazarları güvence altına almak için ya Türk ya da Güney Akımı boru hatlarını takip etmeye devam edecektir. (Badykova, Russia And Turkey Come Back To The Gas Table, 2016)

Enerji kaynakları yönünden dışarıya bağımlı olan Türkiye'nin en büyük enerji ithalatı yaptığı ülke Rusya'dır. Fakat Rusya'nın genel dış politikası gereği olarak enerji ihracatını, bir baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Bu durum karşısında fazla seçeneği olmayan Türkiye'nin alternatif enerji kaynaklarını araması ya da başka bir kaynak ülke bulması ve arasındaki enerji ulaşımı problemlerini çözmesi gerekmektedir bunun için Rusya ile olan enerji ithalatını azaltmak isteyen Türkiye bunu bir dış politika amacı olarak belirledi ve bölge içerisinde hem kardeş ülke hem müttefiki hem de stratejik ortak olarak gördüğü Azerbaycan ile enerji koridoru projeleri oluşturmaya ve hayata geçirmeye başladı. Aynı zamanda bu projeyle her iki ülke bölgesel üstünlüğün sağlanması konusunda Rusya'yla rekabet edebilir konuma gelmiştir. (Cabbarova, 2019, s. 87)

TANAP projesi ile kurulması gereken bazı sistemler ve depolama alanlarına da sahip olmalıdır sadece köprü olarak kalmaması için. Enerji merkezi olmamak için dünyanın enerji ihraç eden bölgelerinde rafineri sahibi ve enerji işlem borsasında işlem gören şirketlerin olması ve ayrıca gaz depolama ve LNG tesislerinin bulunması

gerekmekte olduğunu savunmaktalar. (Eyvazov, Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri Ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi, 2019, s. 71)

Rusya'nın Hazar bölgesindeki iddialı ekonomik projeleri, iç ve dış ihtiyaçlar tarafından yönlendirilmektedir. Bir yandan Moskova, Rusya'nın Hazar bölgelerindeki zor ekonomik durumu hafifletmeye çalışırken diğer yandan petrol fiyatlarındaki düşüşün ardından Rusya'nın bölgedeki sosyal projeleri desteklemedeki ekonomik gücü sınırlı kalmaktadır. Sosyal ve finansal destek, çalkantılı bölgede, özellikle Dağıstan ve komşu cumhuriyetlerde meşruiyet satın almanın kilit unsurlarıdır. Öte yandan Moskova, bölgesel ekonomik iş birliği yoluyla, kıyıdaş ülkeler ile Rusya arasındaki ekonomik bağları güçlendirmeyi ve Havza'daki konumunu sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Ancak, Rusya'nın ekonomik kısıtlamaları ile birlikte, kıyıdaş ülkelerin şüpheleri ve farklı çıkarları, Rusya'nın Hazar'daki ekonomik projelerine bakış açısını sorunlu hale getirmektedir. (Aliyev, 2019)

Konumu, ekonomik ve siyasi durumu itibariyle Avrupa, Türkiye'ni istikrarı ve ekonomik gelişimi itibariyle stratejik bir ortak olarak görmektedir. Türkiye'nin keşfedilmemiş enerji kaynakları potansiyeli dikkate alındığında Türkiye enerji merkezi olarak görülmektedir. Türkiye'nin konumu itibariyle sadece Doğu-Batı koridoru olarak değil ayrıca Kuzey-Güney koridoru olarak da ele alınmalıdır. Türkiye'yi "by pass" eden enerji projeleri hem ekonomik hem de siyasi olarak mümkün gözükmemektedir. (Eyvazov, Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri Ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi, 2019, s. 71)

Kafkasya Bölgesi Rusya Devleti için Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü durumundadır. (Kılıçaslan, 2015, s. 113) Bunun yanı sıra Kafkasya bölgesine kıyısı olan Karadeniz ve Hazar Denizi sayesinde Rusya'nın Akdeniz'e inmesi ve Boğazlara ulaşması yönünden stratejik olarak önemlidir.

Kafkasya bölgesinin sahip olduğu yer üstü ve yer altı kaynakları özellikle bölge içerisinde ağırlığı olan Rusya ve diğer devletler için önemli olmuştur. Bölge içerisinde önemli enerji kaynakları kabul edilen Orta Asya ve Hazar Denizi kaynaklarına olan talebin özellikle Avrupalı devletler tarafından talebin artmasıyla daha stratejik ve önemli bir bölgeye dönüşmüştür.

3.1. Bölgede Uygulanan Ortak Enerji Politikaları

XIX. yüzyıldan itibaren enerji kaynaklarını elde tutabilmek ve nakil yollarını denetim altına alabilmek devletlerin uluslararası alandaki mücadelede temel amaçları arasında yer almıştır. (Şal, 2009, s. 188) Bundan dolayı enerji kaynakları ve onların stratejik konumları için çıkar çatışmaları yaşanmıştır. (“Yeni Büyük Oyun”)

Azerbaycan-Gürcü stratejik ortaklığı, Orta Asya ve Kafkasya'nın devam eden bağımsızlığı ve Batı'nın Orta Asya'ya erişimi için çok önemlidir. Benzer şekilde, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan Doğu-Batı kıtasal ticaret yolu için giderek daha önemli hale gelmektedir, bu da Çin'in istikrarında giderek artan bir paya sahip olduğu anlamına geliyor. Bakü ve Tiflis arasındaki mevcut sorunlar, şu anda tek başına iki devlet arasındaki stratejik ilişkiyi tehlikeye sokmak istememektedirler. (Cornell, 2019)

Güney Kafkasya bölgesinde ülkelerin siyasal ve ekonomik sorunları, Rusya'nın etkinliği ve gücü, Türkiye'nin bölgedeki konumu ve ilişkileri, İran'ın konumu ve yönelişleri, ABD'nin petrol stratejisi, Avrupa'nın bölgeye yönelik politikaları ve enerji konusundaki arayışları, Çin'in politikaları ve dış ilişkileri, İslam'ın bölgedeki etkinliği, bölgesel çatışmalar ve yarattığı sorunlar gibi bölgenin anlaşılmasında ve geleceğine yönelik öngörülerde bulunmada dikkate alınabilecek birbirinden farklı çok sayıda konu bulunmaktadır. (Şal, 2009, s. 188)

Batılı güçler, bu ilişkinin Avrasya'daki Batı çıkarlarını genişletmek için ne kadar önemli olduğunu anlamalı ve onu desteklemek ve güçlendirmek için çalışmalıdır. Hepsinden önemlisi hem Azerbaycanlılar hem de Gürcüler ve bunların batılı ortakları, Güney Kafkasya'nın güvenliğinin ve nihayetinde oradaki tüm batılı çıkarların geleceğinin bu stratejik bağa sıkı sıkıya bağlı olduğunu hatırlamalıdır. Bu, ilişkiyi baltalamaya çalışan tüm güçlere karşı kararlı bir şekilde hareket etmek ve gerektiğinde 1990'larda ve 2000'lerde var olan diyalog ve istişare düzeyini yeniden oluşturmaya çalışmak anlamına gelmektedir. (Cornell, 2019)

Bölge içerisinde oluşan Rusya, İran ve Ermenistan' a karşı Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan ortaklığı ortaya çıkmıştır. Kuzey-Güney eksenli bu ittifaka karşı Türkiye ve Azerbaycan'ın kurduğu doğu-batı ekseninin aynı zamanda ABD'nin desteklemesi ve bölgeye yönelik politikalarında ABD'nin Türkiye'yi önemli bir koridor olarak görmektedir ve ABD'nin enerji politikaları için Kafkasya bölgesi üzerinde stratejik bir konuma sahiptir.

Önemli konulardan biri olan enerji güvenliği konusuna bakıldığında Türkiye'nin enerji güvenliğini sağlayabilmesi için kaynaklarını çeşitlendirmesi gerekmektedir böylelikle kaynak ülkeden gelecek herhangi bir ekonomik baskıyı minimum seviyeye indirmiş olacaktır. Bu yönden bakıldığında Türkiye'nin AB ile ortak bir enerji politikası uygulamaya çalıştığını görebiliriz.

Türkiye'nin Batı'ya dönük olan hamleleri sayesinde Güney Kafkasya'da bulunan bölge devletlerinin Batı ile olan ilişkilerinde bir köprü görevi görebildiğini söyleyebiliriz bu sayede. Her ne kadar sonradan etkisini ve ağırlığını kaybetse de Kafkas ülkelerinin bağımsızlıklarının ilk yıllarında, Batılı ülkeler ve şirketler, bölgeye yönelik açılımlarında Türkiye'yi ve Türk şirketlerini araçsal anlamda kullanmışlardır. (Şal, 2009, s. 196) Enerji hatları projelerine bakıldığında kaynak ülkelerin yanı sıra Türkiye'nin projeler içinde uzun ve güvenli bir koridor olması, ana kesişim yollarında olması sebebiyle elde etmiş olduğu avantajı uzun bir süre kullanacaktır.

Ocak ayında Azerbaycan ile Türkmenistan arasında Hazar ortası petrol sahasına ilişkin yeni Mutabakat Zaptı, yeni bir gelişme değildir. 17 Ağustos 2017'de iki taraf, devlet başkanı düzeyinde Türkmen gazının "Avrupa yönünde" geçişi konusunda iş birliği yapacaklarını resmen kabul eden bir Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. Dostluk sahasında yeni anlaşmaya varan görüşmeler o zamandan beri devam etmektedir. Yeni anlaşma aynı zamanda Türkmenistan ve Azerbaycan arasında, Ağustos 2018'de imzalanan Hazar'ın Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin ("Aktau Antlaşması") ardından hiçbir Hazar kıyı devletinin, diğer iki devletin kendi aralarında inşa etmek istediği herhangi bir boru hattını veto edemeyeceğini garanti etmektedir. (Cutler, 2021)

Günümüzde devletlerin dış politikalarında ve bir ölçüde de iç politikalarında içinde yer aldıkları, komşu oldukları, tarihi ilişkilerinin ve bağlantılarının bulunduğu bölgeler önemli derecede etkili olmaktadır. (Şal, 2009, s. 180)

Türkiye için bakıldığında, sadece bulunduğu konum itibarıyla değil Türkiye'nin sınır komşusu olarak da önemlidir. Sınır komşusu olmamız dışında Kafkas halklarıyla arada bulunan milli ve tarihi geçmişin getirdiği yakınlık, Türkiye'nin bölgede uygulamak istediği ekonomik politikalar için kolaylık sağlamakla birlikte ilişki içinde olunan bölge ve devletleriyle yakın ilişkiler kurarken sağlam bir alt yapı sağlamaktadır. Bu yakınlığın sağlanabildiği başlıca ülkeler Azerbaycan ve Gürcistan

olurken tam aksine bölge içinde bulunan ve yine aynı zamanda sınır komşumuz olan Ermenistan ile olan ilişkilerimizin bu kadar kopuk olması aslında yine bölge içinde tarihi ve milli bağlar ile bağlı olduğumuz Azerbaycan ile yaşadığı sorunlar ve bu sorunların sonuçlarına dayanmaktadır. Yani avantaj olduğu kadar dezavantajda olabilmektedir.

“Kafkasya’nın jeopolitik konumu, Soğuk Savaş döneminde ve Soğuk Savaş sonrasında büyük ölçüde birbirinden farklıdır. Soğuk Savaş sonrasında dağılan SSCB’nin çevresinde üç büyük boşluk oluştuğu görülmüştür. Bunlar; Doğu Avrupa’da, Orta Asya’da ve Türkiye bağlantılı olarak Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu’yu kapsayan bölgededir. (Şal, 2009, s. 178)” Sovyetlerin dağılmasının ardından oluşan güç boşluğunun ardından, Kafkasya’ya olan bakış açısı da değişmiştir. Bölgede oluşan güç boşluğunu doldurmak isteyen bölgesel ve bölge dışı aktörler için stratejik hamlelerin yapılmasının ve güç gösterilerinin sergilenmesi gereken bir ortama dönüştü. Bunun ardından Soğuk Savaş döneminin ardından bölgede ortaya çıkan boşluğun doldurulması adına Kafkasya’nın önemi artmıştır. Kafkasya’nın sahip olduğu zengin enerji kaynakları var olan mücadeleyi arttırmaktadır.

Örneğin Ermenistan, İran'dan yılda 500 milyon metreküp gaz ithal etmektedir, ancak mevcut enerji altyapısı ek gaz hacimleri için kapasiteye sahiptir. İran-Ermeni boru hattı yılda yaklaşık 2,3 milyar metreküp taşıma kapasitesine sahip ancak henüz tam kapasitesiyle kullanılamamıştır. Ancak, mevcut altyapı doğalgazı İran'a değil güneye taşımak üzere tasarlandığından, bu gaz transit projesinin gerçekleştirilmesi birkaç teknik sorunun üstesinden gelmek zorunda kalacaktır. Proje muhtemelen hem Rusya'dan hem de ABD'den ciddi bir muhalefet gelecek ve ülkenin enerji sektörünün mevcut, neredeyse tamamen kontrolünden kaynaklanan güçlü siyasi kaldıraç göz önüne alındığında, Rusya Ermenistan'ın gaz pazarındaki rekabeti hoş karşılamayacaktır. Ancak Moskova bu projeye yeşil ışık yaksa bile Gazprom, İran gazının Ermenistan ve Gürcistan'daki dağıtımını kontrol altına alacak. Ayrıca, İran'dan ek gaz akışı, ABD'nin yakın zamanda İran'a uyguladığı yeni yaptırım rejiminin kapsamına girebilir. Mevcut İran gaz ihracatı yaptırımlardan muaf olsa da ABD'li yetkililer ek hacimler için böyle bir muafiyet olmayabileceği konusunda uyarılmışlardır. ABD'nin konumu, özellikle askeri alanda, Washington'un yardım programlarına dayanan Gürcistan için özellikle sorunludur. (Konarzewska, 2019)

Kafkasya'nın uluslararası konumunun belirgin olan üç özelliğinden söz etmek mümkündür. İlk olarak genellikle bölgenin dağlık ve derin vadilerden oluşan coğrafi yapısının sosyo-politik yapı üzerinde etkili olduğu ve böylece tarih boyunca bölgede yerleşik olan çeşitli toplulukların işgallerden korunabildikleri ve kültürel yapılarını sürdürebildikleri gözlenmektedir. Coğrafi bağlamda ikinci özellik bölgenin büyük devletler, küresel ve bölgesel güçler arasında bir tampon görevi üstlenmesidir. Bölgenin coğrafi anlamda bir diğer özelliği de ticaret ve ulaşımda bir geçiş noktası, koridor niteliği taşımasıdır. Bir anlamda kuzey ve güney bağlantısının sağlandığı noktadır. Ayrıca Kafkaslar kuzey-güney bağlantılarının yanı sıra, Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine, Hazar Denizi yolu ile Asya içlerine ulaşma olanağı vermekte ve böylelikle sadece kuzey-güney yönünde değil, doğu-batı ekseninde de bir bağlantı oluşturmaktadır. (Şal, 2009, s. 179)

Avrasya bölgesinin içinde bulunan Kafkasya bölgesine bakıldığında bölge hem jeopolitik olarak hem bir geçiş güzergahı olarak hem de enerji kaynaklarının son derece zengin olmasından kaynaklı olarak önemli bir bölgedir. Kafkasya bölgesinin sahip olduğu önem sadece sahip olduğu enerji kaynakları yüzünden değil Orta Asya enerji kaynaklarına bir geçiş noktası olarkten önem arz etmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan bağımsız devletler bağımsızlıklarını devam ettirebilmek için Batılı aktörlere yaklaşmak istemişlerdir. Fakat ne kadar SSCB ardından ortaya çıkan bölge devletleri stratejik olarak Batı'ya yaklaşıma çalışsa da bölgeyi eski mirası olarak gören Rusya için Kafkasya bölgesinde eski baskınlığını ve gücünü tekrardan kurabilmek ve bölgeyi yönetebilmek açısından hala etkin bir aktördür.

“Azerbaycan halen Rusya ve Orta Asya'dan doğalgaz ithal eden bir ülkedir. Şahdeniz doğalgaz yataklarında üretimin başlamasıyla ithalata olan bağımlılığın azalacağı öngörülmektedir. Buradan çıkartılacak olan doğalgazın bir kısmı da Bakü Tiflis-Erzurum Boru Hattı üzerinden Gürcistan ve Türkiye'ye ihraç edilecektir. Şahdeniz'de ulaşılması öngörülen yıllık üretim miktarı 8,38 milyar metreküp seviyesindedir. Azerbaycan, doğrudan yabancı sermaye çekme konusunda diğer bölge ülkelerine göre oldukça başarılı olmuş ve 2004 yılında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından hazırlanan “Doğrudan Yabancı Yatırım Performansı Endeksi”nde 140 ülke arasında birinci sırada yer almıştır. Azerbaycan'a

doğrudan yabancı yatırımı girişi, büyük ölçüde petrol ve doğalgaz alanındaki projelere bağlı olarak gelişmektedir. (Şal, 2009, s. 144)”

Enerji hatlarının projeleri tamamlandıkça projelerde yer alan ülkelerin ekonomilerinin büyümeye başlaması ve ekonomik olarak daha istikrarlı bir hale gelmeleri projelerin ülkelere sağladığı avantajlar arasındadır. Özellikle tamamlanmış olan BTC, BTE, TANAP gibi projeler sayesinde Azerbaycan ve Gürcistan ekonomileri olumlu şekilde etkilenmiştir.

SSCB'nin çöküşünün ardından bağımsızlığını alan Azerbaycan için Dağlık Karabağ ve güvenlik sorunları yüzünden Ermenistan ile yaşadığı çatışmalar ve anlaşmazlıklar devam ederken aynı zamanda içinde barındırdığı zengin enerji kaynakları yüzünden bölge devletlerin tekrar baskısına maruz kalmıştır. Bağımsız olduktan sonra Dağlık Karabağ'ın işgali, ekonomik ve siyasi istikrarsızlık sorunları ile karşı karşıya kalan Azerbaycan, bu sorunları çözmek için enerji Rusya 46,95% İran 15,61% Azerbaycan 14,95% Cezayir 8,98% Nijerya 3,31% Diğer 10,21%54 rezervlerini bir araç olarak kullanmayı tercih etmiştir. (Aghabayli, 2020, s. 53)

Hazar Havzası çevresinde bulunana devletlerinin amacı zengin kaynakları kendi ekonomik ve siyasal çıkarları doğrultusunda maksimum seviyede kullanabilmek ve kendi kaynaklarının gelişimine katkı sağlamaktır. Avrasya bölgesindeki petrol rezervleri, Hazar'ın Orta Asya ve Kafkaslar arasında yer alan en önemli siyasi, ekonomik ve stratejik eksenini oluşturmasına yetmekte, buna karşın dünya hidrokarbon piyasasında belirleyici rol oynamasına yeterli gelmemektedir. (Şal, 2009, s. 157)

İki devlet tek millet anlayışıyla bir-birlerine bağlı olan Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinde enerji boyutu oldukça önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan başta petrol ve doğal gaz olmak üzere enerji rezervleri bakımından önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycan'ın da ilk amacı olarak bu rezervleri kullanarak ülkeye önemli bir ekonomik katkı sağlamaktır. Bağımsız olduktan sonra ilk adımlar atıldı ve sonuç olarak 20 Eylül 1994 yılında 8 ülkenin, 13 popüler petrol şirketinin “Asrın Anlaşması” projesi imzalanmıştır. (Aghabayli, 2020, s. 54)

1992-1994 yıllarında Karabağ savaşı ülkeyi bataklığa sürüklemiş, ateşkesin imzalanmasıyla, topraklarını kaybetmesine rağmen yeniden ayağa kalkmayı başarmıştır. Bu süreçten sonra dünya pazarlarına açılmaya başlamıştır. İncelediğimiz dönemde Azerbaycan ekonomisi büyüme göstermiş ve bu ekonomik ilişkilere olumlu

etki etmiştir. Ama 2015 ve 2016 yıllarında petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle %35 ekonomik küçülme yaşanmıştır. Dolar ülkenin ulusal parası karşısında 2 kattan fazla değer kazanmıştır. Bundan yola çıkarsak ülkelere ihracatı azalamasa da genel ticaret hacminde dolarla azalma yaşanmıştır. Azerbaycan enerji bağımlılığını azaltmalı diğer sektörlerin geliştirilmesine önem vermelidir. Türkiye'nin ekonomisi dünyanın en büyük 20. Ekonomisinden biri olmakla beraber Türk devletleri içerisinde de en büyük ekonomidir. (Aghabayli, 2020, s. 73)

İkinci Karabağ savaşı Azerbaycan için tam bir zaferle sonuçlanmıştır ve Güney Kafkasya'daki geleneksel güç dengesini değiştirmiştir. Türkiye'nin siyasi ve ekonomik etkisi bölgede giderek daha fazla hissedilirken, Rusya hala güçlü bir şekilde ayak izini korumaktadır. Ancak savaşın sonuçları, Azerbaycan'ın yeni Nahçıvan koridoru üzerinden yeni bölgesel altyapı ve transit projelerini teşvik etmesine ve hayati öneme sahip Dostlug yatağının kilidini açan bir anlaşmaya varmasına da izin verdi.

Azerbaycan, Hazar kaynaklarının Batı için önemini vurgulayan dış politika stratejisini güçlendirdi ve büyük güçlerle çatışmayı önlemek için siyasi manevralar için daha fazla alan kazandı. Azerbaycan'ın güvenilir enerji ve transit ortağı imajını artırmak için transit ve enerji ile ilgili projeleri teşvik etme çabalarını iki katına çıkarması beklenebilir. (Shahbazov, 2021)

Ermeni-Azerbaycan ihtilafının geleceği sadece doğrudan müdahil olan iki tarafın elinde değildir. En başından beri, çatışmanın sonucu büyük ölçüde dış oyunculara, ağırlıklı olarak Rusya ve ABD'ye bağlı olmuştur. Bu iki gücün çıkarları, aralarındaki bölgesel boyutları aşan rekabetten etkilenmektedir. Ukrayna'daki kriz, jeopolitik öneme sahip bir bölgede jeostratejik güç dengesini korumak veya değiştirmek için Rusya ile Batı arasındaki rekabetle tanımlanıyor. Karabağ'da gerilimin bu dönemde yeniden ortaya çıkması, Ukrayna'daki krizle yakından bağlantılıdır. Rusya, Azerbaycan üzerindeki hakimiyetini sağlamlaştırmak ve Ukrayna üzerinden başta ABD ile olmak üzere karşı karşıya kaldığında duruşunu iyileştirmek için çatışmadan faydalanıyor. Bu yüzleşme aslında Avrasya'nın kapılarının anahtarı olan Karadeniz-Hazar bölgesinde jeopolitik üstünlüğün üzerindedir. (Idan, Resurgence of the Nagorno-Karabakh Conflict - A Russian Move on the Ukraine Chessboard, 2014)

Türkiye ekonomik olarak gelişmeye devam eden bir ülkedir. Ekonomik büyümenin devam ettiği Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilişkisine bakıldığında iki devlet arasında 1995 yılından bu yana Haydar Aliyev'in söyleyişle "iki devlet bir millet" ibaresi altında ikili ilişkilerde bir yükseliş vardır. Zaman zaman ekonomik ve ticari anlamda düşüşler yaşansa dahi bugün bakıldığında Azerbaycan'ın Türkiye'ye en çok yatırım yapan ülkelerden biri olduğu söylenebilir. Şöyle ki 2002 yılından başlayan yatırımlar yıllara içerisinde artmış, 2018 yılında Türkiye'ye en çok yatırım yapan üçüncü, yapılan sermayelerde artış gösteren dördüncü ülke olmuştur. Bu sermayeler Türkiye'nin enerji sektörünü kapsayan ve SOCAR'ın yaptığı yatırımlar büyük çoğunluk teşkil etmektedir. (Aghabayli, 2020, s. 73)

Türkiye'nin Azerbaycan'a koyduğu sermayeler yıllar içerisinde değişmektedir. 2006-2018 seneleri arasında toplamda Azerbaycan'a en çok yatırımı yapan ülke Türkiye'dir. Türk yatırımcılar petrol dışı sektör yatırımlarda lider konumundalar. Ekonomik ilişkilerin önemli safhası olan ticari ilişkileri araştırdığımızda 2000 yılına kadar toplam ticaret beklenenden az miktardadır.

Türkiye, başta Orta Doğu ve Hazar Havzası olmak üzere, dünyanın ispatlanmış gaz rezervlerinin %71,8'inin ve ispatlanmış petrol rezervlerinin %72,7'sinin bulunduğu bir bölgede yer almaktadır. (Enerji, 2008, s. 2) Türkiye'nin sahip olduğu olduğu coğrafi ve jeopolitik konumunun önemine bakılırsa Doğu-Batı güzergahında enerji taşımacılığında bir köprü görevi görmektedir. Türkiye'nin sahip olduğu bu köprü görevi ile kaynak ve ithalatçı ülkeler arasında bir güzergâh görevi görmektedir. Bu sebepten ötürü özellikle Avrupa Devletleri'nin Rusya'ya karşı enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istemesi yönünden önemlidir.

Türkiye'nin toplam doğal gaz ithalatında Azerbaycan %15'lik bir oranla 3. sıradadır. Azerbaycan'ın Türkiye'ye ihracatının nerdeyse %50'ni doğalgaz oluşturmaktadır. 2018 sonu itibarinle toplam gerçekleşen ticaret hacminin %12'ni doğal gaz oluşturmuştur. Petrole geldiğimizde maalesef aynı şeyleri petrol için söylemek çok zor. Türkiye petrolün yalnızca %1'ni bizim devletten alıyor. 2006 yılına kadar bu oran yüksek imiş. Maalesef ilerleyen zamanlarda gittikçe düşüşe geçmiştir. (Aghabayli, 2020, s. 74)

Dünyadaki günlük petrol tüketiminin yaklaşık %3,7'sinin Türk Boğazları yoluyla taşınması nedeniyle enerji güvenliği açısından, Türk Boğazlarının ayrı bir

önemi vardır. İstanbul Boğazı'ndan geçen petrol ve petrol ürünlerinin miktarı 1996 yılında 60 milyon ton olurken, 2006 yılında olağanüstü bir artışla 143,4 milyon tona ulaşmıştır. Bu rakamın, 2009 yılında Hazar Denizi'nden Karadeniz'e ulaştırılması beklenen petrol ve büyük miktarlardaki Rus petrolüyle yaklaşık 190-200 milyon tonu bulacağı tahmin edilmektedir. (Enerji, 2008, s. 3)

Türk Boğazlarının tehlikeli yük taşımacılığına uygun olmadığı farkında olan enerji şirketleri durumun ciddiyetinin farkında olup, Türk Boğazlarından geçebilecek petrol için bir sınır değerinin olduğunu bilincindedirler. By-Pass boru hatlarına ilişkin olarak bir dizi “Gönüllü İlkeler”, 2000 yılı aralık ayında, ABD ve İngiltere Hükümetleri ile Chevron, Texaco, Conoco, Shell ve BP gibi petrol şirketleri ve de birçok sivil toplum kuruluşu tarafından kabul edilmiştir. Çeşitli By-Pass projeleri arasında Türk Hükümeti Trans-Anadolu (Samsun-Ceyhan) Bypass Petrol Boru Hattı'nı desteklemeye karar vermiştir. (Enerji, 2008, s. 4)

“Bu projenin alternatiflerine göre avantajları şu şekilde özetlenebilir:

1. Samsun'un Karadeniz'in doğusundaki petrol çıkış noktalarına olan yakınlığını, Karadeniz'de denizyolu ile petrol taşımacılığını en aza indirgeyecektir.
2. Ceyhan'da hâlihazırda mevcut enerji altyapısı, yeni ve maliyetli altyapı yatırımları yapılması zorunluluğunu ortadan kaldıracaktır.
3. Çevresel olarak en yönetilebilir By-Pass seçeneğini oluşturmaktadır. (Enerji, 2008, s. 4)”

Avrupalı devletlerin arz güvenliği bakımından önemsedikleri boru hatlarına bakıldığında daha önceden Kazakistan ya da Türkmenistan petrollerine Rus tekellerinden ulaşmak zorundaydılar fakat kurulan Doğu-Batı koridoru sayesinde istenilen arz güvenliği sağlanarak bölge üzerinde olan Rus hakimiyeti istenilen oranda kırılmıştır. Aynı zamanda İtalya'ya kadar gitmesi hedeflenen boru hatları ile Avrupalı devletler enerji kaynaklarını istenilen ölçüde çeşitlendirmiştir.

Son olarak iki devletin enerji ticareti içindeki önemi büyüktür. Azerbaycan'ın özellikle petrol yönünden zengin kaynaklara sahi olması, Türkiye'nin ise bulunduğu jeopolitik konum itibariyle köprü görevi görmesi, iki devletin ortak enerji politikalarını tamamlayacak yöndedir. Bu ortak politikalar ışığında yapılan ve yapılması planlanan boru hatlarıyla iki devlet hem kazanç sağlamıştır hem de buldukları bölgelerde var olan jeopolitik önemlerini arttırmışlardır.

3.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC)

1993 yılı mart ayında “Asrın Anlaşması” olarak nitelendirilen anlaşmanın imzalanmasından önce TPAO ve SOCAR Azerbaycan’daki petrolün Bakü-Ceyhan boru hattı üzerinden taşınmasını öngören anlaşmayı imzaladı. Ancak Bakü-Ceyhan hattının ana petrol ihraç boru hattı olması sürecinin zorlu bir süreç olduğu daha sonraki dönemler içerisinde anlaşıldı. (Mammadov, 2019, s. 82) Bunun sebebi ise Kuzey-Güney boru hatlarına sahip olarak zaten bir dünya piyasasına sahip Rusya ve İran hattı duruyordu. Ne kadar zamanında Sovyetler çatısı altında Bakü petroleri çıkarılmış olsa da yapılacak boru hattının ardından enerji politikaları çerçevesinde gergin siyasi bir ortam oluşmuştur.

BTC boru hattından ilk petrol 4 Haziran 2006 tarihinde, Ceyhan’da tankere yüklenmiştir. 16 Haziran 2006 tarihinde, Kazakistan BTC petrol boru hattı projesine resmi olarak katılmıştır. (Enerji, 2008, s. 2) Projeye göre sadece Azerbaycan petroleri değil Kazakistan petroleri de Azerbaycan üzerinden BTC boru hattına ilave edilmiştir. Bu sayede Orta Asya’dan Avrupa’ya doğru uzanan önemli bir ticaret ağı kurulmuştur.

“Doğu-Batı Enerji Koridorunun en önemli bileşenini oluşturan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı, Azeri-Çırac-Güneşli (AÇG) sahasından başlayarak, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden, çevresel açıdan hassas Karadeniz ve Türk Boğazlarını bypass ederek, Türkiye’nin Akdeniz kıyısındaki Ceyhan’daki terminale ulaşmaktadır. (Ekinci, 2015, s. 341) İkili ilişkilere stratejik bir nitelik kazandıran BTC, Türkiye-Azerbaycan iş birliğini bölgesel ve küresel zemine kaydırmıştır. BTC projesi ile iki ülke arasında duygusal söylemlerden somut eylemlere geçiş yaşanmıştır. (Aydın, 2008, s. 49)

Bölgede çıkarı olan devletler kendi çıkarları açısından uygun olan güzergahı destekleseler de Bakü-Ceyhan projesi her zaman gerçekleşme ihtimali olan bir proje olarak görülmüştü. Öyle ki Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev birçok kez Azerbaycan’daki petrolün Türkiye sınırları içerisinde dünya pazarına ulaştırılması isteğini ifade etmişti. (Mammadov, 2019, s. 82) Azerbaycan için son derece önemli olan BTC boru hattı sayesinde Azerbaycan ve diğer Türki devletlerin Rusya’ya olan bağımlılığı azalarak bölgede daha bağımsız bir şekilde hareket edebileceklerdi. Ayrıca Kazakistan Tengiz bölgesi petrolünün bu hat ile taşınması durumunda Azerbaycan pompalama ve tarifelerden ek gelir elde edecekti.

Azerbaycan-Türkiye arasında bir boru hattının doğrudan kurulabilmesi mümkün olmamasından dolayı boru hattının kurulabilmesi için bölgede bulunan Ermenistan, İran ya da Gürcistan üstünden gelmesi gerekmektedir. Ermenistan ile Azerbaycan arasında yaşanan çatışma ortamı ve haksız şekilde işgal edilmiş topraklar olduğu için bu seçenek iptal edilmiştir. Geriye İran ve Gürcistan kalmıştır ve projenin Gürcistan üzerinden gelmesine karar verilmiştir. İran'ın seçilmesinin sebebi ise ABD'nin İran seçeneğine kesinlikle karşı çıkmasıydı.

Zamanında Sovyetler ve ardından gelen Rusya Federasyonu'na bağımlı olan Azerbaycan'ın petroleri Rusya üzerinden diğer bölgelere satılmaktaydı. Fakat 1993 yılında Elçibey Azerbaycan'da devlet başkanı olduğu zaman, Türkiye'de devlet başkanı Süleyman Demirel birlikte BTC projesine yönelik ilk adımlar ve imzalar atıldı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden hemen sonra, BTC adı verilen bir projenin Azerbaycan petrolünü Türk bölgesine taşınması ve Ceyhan terminalinden dünya pazarına ihraç etmesi planlandı. Ancak projenin Azerbaycan Millî 56 Meclisi tarafından onaylanması aşamasında Elçibey'in iktidardan gitmesi ve yerine devlet başkanı Haydar Aliyev getirilmesi biraz zaman aldı. Bu da BTC projesinin uygulanmasında bir az gecikmeye yol açmıştır.

BTC'DEN CEYHAN'A 332 MİLYON TON PETROL TAŞINDI

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı **2006'da** faaliyete başladı

Hatla **10 yılda** Ceyhan Limanı'na **332 milyon ton** (2,49 milyar varil) ham petrol taşındı

Ceyhan'a taşınan petrol **3 bin 278** tankere yüklenerek dünya pazarlarına gönderildi

1768 km bu hatla Azerbaycan'ın yanı sıra Türkmenistan ve Kazakistan'ın petrolünün taşınması da sağlanıyor

(BTC) Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru hattı

23.08.2016

www.twitter.com/ansadolujanssi

Harita 5. BTC Boru Hattı Haritası

Kaynak: <https://www.sonhaber.eu/ekonomi/btc-den-ceyhana-332-milyon-ton-petrol-tasindi-h31928.html>

Ardından Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının inşaatı ve işletilmesi ile ilgili anlaşma paketi Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan ve ABD Başkanlarının katılımıyla AGİT zirvesi çerçevesinde 18 Kasım 1999 tarihinde İstanbul'da imzalandı. Anlaşmalar, petrol boru hattının geçtiği ülkelerin haklarını, çıkarlarını ve yükümlülüklerini düzenliyor. Devlet başkanları boru hattının inşası hakkında üç belge imzaladılar. (Aghabayli, 2020, s. 56)

Belgeler Türkiye pazarına doğal gaz ihracatı beklentilerini öngörüyor:

1) İstanbul Deklarasyonu-Kazak ve Türkmen petrolünün projeye katılımını öngörüyor;

2) Mutabakat Zaptı-Azerbaycan doğal gaz projelerinin geliştirilmesi ve Azerbaycan doğal gazının Türkiye ve uluslararası pazarlara ihracatı için destek sağlar;

3) Trans-Hazar Gaz Boru Hattı Hakkında Hükümetler arası Deklarasyon. Belge Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Türkiye ve Türkmenistan cumhurbaşkanları tarafından imzalandı. (Aghabayli, 2020, s. 56)

BTC boru hattının Türkiye'ye sağladığı en önemli yararlarından biri, geçiş maliyetlerinde üstüne düşen önemli miktarda geliri ülkeye sokuyor olmasıdır.

Azerbaycan petrolünün dünya pazarına taşınması ve transit yollarının çeşitlendirilmesi amacıyla, 29 Ekim 1998'de Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye, Kazakistan ve Özbekistan Devlet Başkanları ve ABD Enerji Bakanı arasında, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) güzergahı boyunca ana ihracat petrol boru hattının inşasını destekleyen Ankara Deklarasyonu imzalanmıştır. (Almammadov V. , 2019, s. 45)

Azerbaycan için en başarılı olan enerji hattı projesi olan BTC'nin ama amacı Bakü petrolünün hat sayesinde Avrupa'ya ulaşmasıydı.1999 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) toplantısı çerçevesinde ABD, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Kazakistan cumhurbaşkanları arasında BTC petrol boru hattının inşa edilmesi hakkında uluslararası bir anlaşma ve projeyi destekleyen İstanbul Deklarasyonu imzalanmıştır. (Mirzaliyeva, 2016)

BTC boru hattı 3,95 milyar dolara mal olmuştur. Boru hattının genel uzunluğu 1.767 km'dir. 443 km Azerbaycan'ın, 248 km Gürcistan'ın, 1.076 km ise Türkiye'nin payına düşmektedir. BTC'nin tasarım ömrü 40 yıl olarak kararlaştırılmıştır. 2002'den

2007 yılına kadar BTC projesi için Azerbaycan 298 milyon manat harcamıştır. (Mirzaliyeva, 2016)

Hazar Denizi petrolünü Azerbaycan'dan Gürcistan üzerinden Türkiye'nin Ceyhan'daki Akdeniz kısmına taşıyabilecek bir boru hattı için beklentiler daha olumlu görünmekteydi. Ancak Bakü-Ceyhan boru hattının tamamlanması, rekabet halindeki inançları ve ihtilaflı etnik gruplarıyla Güney Kafkasya'da görece daha sakin olmak zorunda kalmıştır. (Swietochowski, 2002, s. 69)

BTC projesinin gerçekleşmesini istemeyen Rusya ve İran uzun bir süre Azerbaycan'a baskı yapmıştır. Çünkü Bakü-Grozni-Novorossiysk'ten sonra Azerbaycan'ın Rusya yerine Batı ile enerji konusunda iş birliği geliştirmesi, Rusya'yı rahatsız eden çok önemli bir mesele olmuştur. Ayrıca Kuzey Hattı Projesi'nin ekonomik sorunlar ve Rus-Çeçen savaşları sebebiyle çalışmasının kesintiye uğraması, Azerbaycan için oldukça büyük bir dezavantajdı. (Mirzaliyeva, 2016)

Bölgeden geçen boru hatları, Türkiye'yi kendi kullanımı için enerji sağlarken, Türkiye'yi Avrupa için bir enerji geçiş ülkesi haline getirmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı Azerbaycan'ın Tovuz bölgesinden ve güney Gürcistan'daki bölgelerden geçerek Akdeniz'deki Türkiye'nin Ceyhan limanına ulaşmaktadır. Oradan enerji dünya pazarlarına ihraç edilebilmektedir. Paralel olarak doğalgaz boru hattı güzergahı olan "Güney Koridoru", doğalgazı Azerbaycan'daki Hazar Denizi'nden Gürcistan ve Avrupa'ya geçiş için önemli bir geçiş ülkesi olan Türkiye üzerinden taşımaktadır. (Idan, Russia and Turkey: Behind the Armenia-Azerbaijan Clashes?, 2020)

BTC boru hattı projesi hem Türkiye için hem de Gürcistan ve Azerbaycan için kazançlı bir projedir. BTC gibi uluslararası bir terminalin Türkiye topraklarından geçmesi, Türkiye'nin önemini daha da artırmıştır. Yine BTC projesi sayesinde Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan'la enerji konusundaki iş birliği daha da ilerlemiştir. BTC boru hattı üzerinden petrolün nakline 25 Mayıs 2005 tarihinde başlanmış ve petrol 28 Mayıs 2006'da Ceyhan terminaline ulaşmıştır. 2007 yılında 2,726 mt, 2008'de ise 28,289 mt Bakü petrolü Avrupa pazarına ihraç edilmiştir. 2010 yılında BTC petrol hattı yoluyla ihraç edilen petrolün hacmi 50 milyon tonu bulmuştur. (Mirzaliyeva, 2016)

2006 yılından bu tarihe kadar BTC hattıyla Ceyhan'daki Haydar Aliyev Deniz Terminali'nden 4 bine yakın tankerle 2 milyar 999 milyon 528 bin 260 varil ham petrol

sevk edilmişti. Bu hat bir yandan uluslararası standartlarda arz güvenliğini sağlayarak ülkelere ekonomik anlamda avantaj sağlarken diğer yandan da gerçekleştirilmesi planlanan sonraki projelere örnek olmaktadır. (Mammadov, 2019, s. 87)

2008 yılından itibaren BTC boru hattına yeni alternatifler aranmaya başlanmıştır. Zira bu dönemde boru hattının Türkiye'deki kısmında patlama yaşanması ve Gürcistan'daki üç günlük savaş sebebiyle petrol nakil faaliyeti bir süre durdurulmuştur. (Mirzaliyeva, 2016)

Bu noktada özellikle Batılı yabancı sermayenin ülkeye çekilebilmesi Azerbaycan'ın hızlı bir dönüşüm sürecine adım atmasını sağlamıştır. Petrol kozunu başarılı bir şekilde kullanan Haydar Aliyev, Batılı şirketlerin BTC Antlaşması'na dahil olmasını sağlamıştır. Bu adımla birlikte ülke içinde istikrarı yakalayan Aliyev, dış politikada ise denge siyaseti izlemeye başlamıştır. Yeniden Rusya'nın kontrolüne girmemek için Batı ile yakın ilişkiler kuran Azerbaycan, bir yandan da Rusya'nın tepkisini azaltmak için enerji projelerine Rusya'yı da dahil etmiştir. (Telli, 2015, s. 357)

Azerbaycan topraklarını hala kendi etki alanında gören Rusya'ya karşı elinde bulunduğu zengin petrol kaynaklarını başarılı bir şekilde pazara sunarak Batılı ülkelerin dikkatini bölgeye çekmeyi başarmıştır. Bunun sonucunda daha bağımsız ve rahat hareket edebilen Azerbaycan aynı zamanda bölgede sıkışmış olduğu Rusya-İran-Ermenistan üçgeninden de kendini çıkartabilmiştir.

BTC projesinin hayata geçirilmesi Azerbaycan açısından da Türkiye açısından da son derece önemli ve başarılı sonuçları olmuştur. Azerbaycan için en büyük başarısı bağımsızlık sonrası attığı Rus etkisi dışında ilk adımı olurken aynı zamanda kendi kaynakları üzerinde olan dış etkilere karşı durduğu himayesinde bulunan kaynaklarını bağımsız bir şekilde kullanabileceğini gösterdiği önemli bir proje olmuştur. Türkiye açısından ise hem bölgede bulunan jeopolitik önemini arttırmış hem de önemli bir gelir kaynağı elde etmiştir.

BTC'nin hayata geçirilmesi sayesinde gerek Hazar gerekse Orta Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının ilk kez Rusya Federasyonu'nu bypass ederek Batı pazarlarına aktarılabilmesi imkânı ortaya çıkmıştır. (Telli, 2015, s. 357)

BTE projesi sayesinde Azerbaycan'ın elde ettiği en önemli avantaj projeden önce doğal gaz ithalatı yapan ülke projenin ardından doğal gaz ihracat edecek konuma

geçmiştir. BTC projesi ile Rusya ve İran'ı saf dışı bırakarak Azerbaycan petrollerini dünya pazarına ulaştırmayı başarmıştır. Benzer şekilde doğal gaz konusunda da BTE projesinden önce Rusya'ya doğal gaz konusunda bağımlı olan Azerbaycan projesinin tamamlanmasının ardından Rusya'ya karşı bu alanda da bağımsızlığını kazanmıştır. Aynı zamanda Avrupalı devletler için alternatif bir kaynak konumuna gelerek Rusya tekeli kırılmıştır. Rusya ve Türkiye'nin Libya'daki iç savaşta çıkarları var ve bu da aralarında bir gerilim yaratmaktadır. Bu güçlerin her birinin Libya iç savaşında farklı bir tarafa aktif askeri yardımı desteklemesi ve sağlaması, Azerbaycan ve Ermenistan kuzey sınırındaki olayı açıklamaya yardımcı olabilmektedir. (Idan, Russia and Turkey: Behind the Armenia-Azerbaijan Clashes?, 2020)

Azerbaycan doğal gaz kaynaklarının Avrupa'nın dikkatini çekmeye başlamasında Rusya-Ukrayna krizinin özel bir önemi bulunmaktadır. Rusya-Ukrayna krizlerinin 2006 yılında patlak vermesi ve sonra zaman içinde kesintiye uğramakla birlikte tırmanmaya devam etmesi sonucu Avrupa'ya giden gazın kesilmesine varan gelişmelerin yaşanması sonucunda Azerbaycan, Rus gazına alternatif arayan AB'nin Hazar Bölgesi'ne yönelik projelerinde kilit ülke konumuna gelmiştir. (Telli, 2015, s. 359)

3.3. Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)

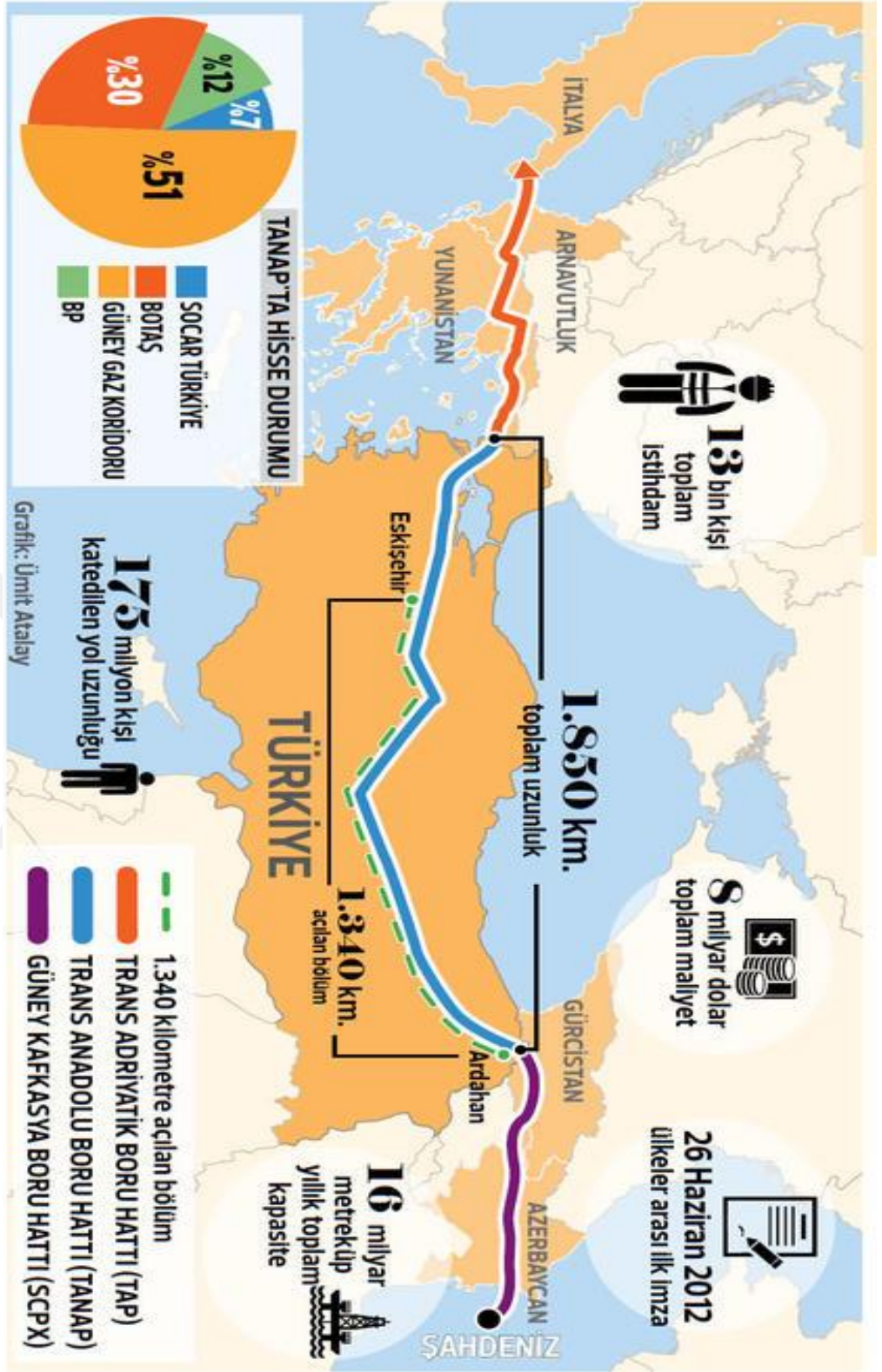
TANAP ile ilgili il 60 anlaşma 25 Ekim 2011 tarihinde Türkiye ve Azerbaycan hükümetleri arasında doğal gazın Türkiye'ye satışı ve Türkiye'den Avrupa'ya transiti hakkında imzalanmıştır. Anlaşmanın devamı olarak 27 Haziran 2012 tarihinde projeye ilişkin Türkiye ile Azerbaycan arasında TANAP projesinin alt yapısının oluşturulmasına dair anlaşma imzalanmıştır. TANAP projesi, Şah Deniz sahasının gelişiminin ikinci aşamasında üretilecek olan doğalgaz Avrupa'ya yılda 16 milyar metreküp gaz satışı sağlayacak. (Aghabayli, 2020, s. 60)

TANAP projesi ili ülke içinde büyük fırsatlar oluşturarak konumlarını ve bölgedeki hedefledikleri politikalara yaklaşmasını sağlamıştır. Bu proje sayesinde aradan aracı herhangi bir ülke olmadan Azerbaycan doğalgaz kaynaklarını dünya pazarına taşıyabilmektedir. Türkiye ise enerji kaynaklarına olan bağımlılığını bu sayede azaltmaktadır. Rusya, Türkiye'nin doğal gaz ithalatının yüzde 60'ına yakını karşılamaktaydı. TANAP aracılığıyla yılda daha 6 milyar metreküp Azerbaycan gazı Türkiye'ye ulaşacak ve artık ulaşmıştır. Böylece, Rus gazının payı 50'nin altına

düşecektir. Ayrıca, bu tür büyük ölçekli projelerin uygulanması Azerbaycan ile Türkiye arasındaki enerji ilişkileri daha da güçlendirerek iki ülkeyi ve halklarını bir araya getirecektir. Proje 10 milyar dolardan bir az fazla maliyeti olmuştur. (Aghabayli, 2020, s. 61)

Türkmenistan'ın dahil olmasıyla birlikte, Cumhurbaşkanı Aliyev'in de belirttiği gibi, Azerbaycan toprakları üzerinden Avrupa'ya gaz sağlamaya karar verdiğinde, Bakü bunu kesinlikle büyük bir ilgiyle değerlendirecektir. TANAP/TAP üçüncü tedarikçilerden ekstra gaz için üretim kapasitesini artırdığında, Azerbaycan Türkmen gazını altyapısı aracılığıyla Avrupa'ya taşımaktadır. (Gurbanov, 2018)

TANAP projesi, ekonomik açıdan önemli bir projedir ve sadece Azerbaycan'ın ekonomik potansiyelinde bir artış değil, aynı zamanda Türkiye'nin ve Avrupa'nın gaz güvenliği ile transit ülkeler- Türkiye ve Gürcistan ekonomileri için de bir artıştır. Bu ülkeler transit ülkeler olduğu için bu operasyondan faydalanmaktadırlar. (Aghabayli, 2020, s. 61)

Harita 6. Güney Gaz Koridoru Projesi'ni Tamamlayan Projelerin Gösterimi

Kaynak: <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/enerjinin-ipek-yolu-devrede-40865987>

2018 yılı Ekim ayında Türkmenistan doğal gazının Hazar Denizi'nden Azerbaycan'ın TANAP boru hattına bağlanması konusunda önemli bir gelişme yaşandı. 2018 yılı Eylül ayında Hazar'a kıyısı olan ülkeler tarafından Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü Konvansiyonu'nun imzalanmasıyla birlikte Türkmen gazının Hazar Denizi üzerinden Azerbaycan'a sevk edilmesinin önündeki yasal engellerin kalktığı belirtilmektedir. (Mammadov, 2019, s. 94)

Azerbaycan ile birlikte Türkmenistan'ın büyük gaz rezervleri, AB'nin gaz ithalatı ve SGC'nin üretim kapasitesinin uygulanabilirliği için umut verici bir alternatif olarak görülmektedir. Ancak, Türkmen gazını SGC'ye getirmek, TCGP'nin ticariliğine bağlıdır (yatırım ve fiyat kararları; üretim/nakliye maliyetleri ve gaz satın alma noktaları dahil). TCGP için sağlam bir siyasi veya mali desteğin olmaması, Türkmenistan'ı Çin'in gaz ithalatıyla uyumlu hale getirmiştir. Türkmen gazını SGC'ye getirmek için somut altyapı inşa edilene kadar Azerbaycan gazı en kesin kaynak olarak kalacaktır. Ayrıca, Avrupa gaz piyasası yerel enterkonnektörlerin geliştirilmesi, LNG görüşmeleri ve düşen gaz fiyatlarının yanı sıra Rusya'nın Türk Akımı projesinin tamamlanması dahil olmak üzere birçok değişiklik yaşadığından, TCGP gelecekte belirli Avrupalı tüketiciler için daha az çekici bir seçenek haline gelecektir. (Gurbanov, 2018)

Türkmenistan Devlet Haber Ajansı TDH'nin aktardığı bilgiye göre Türkmenistan Başkan Yardımcısı Myratgeldi Meredov başkanlığındaki Türkmen heyeti, başta Avrupa Enerji Komisyonu Başkan Yardımcısı Maros Shefchovich olmak üzere, Avrupa Komisyonu Enerji Genel Müdürlüğü ve diğer ilgili kuruluşlarla bir dizi görüşmelerde bulunmak üzere Brüksel'i ziyaret etmiş ve Türkmenistan ile AB arasında enerji sektöründe işbirliği konuları, ortaklığın yasal çerçevesinin olgunlaştırılması ve Trans-Hazar Gaz Boru Hattı inşaatı projesinin uygulanması konularını görüştü. Bu görüşme bu projenin tekrar hayata geçmesi adına önemlidir. (Mammadov, 2019, s. 94) Böylelikle Türklerin elinde bulundurduğu önemli doğalgaz kaynaklarının Türkiye ve Azerbaycan'ın oluşturduğu koridorla birlikte Kafkasya'dan alınarak Avrupa'ya kadar taşınabilecektir.

Bakü, daha sonra gaz şeklinde bile ödenebilen gaz taşımacılığı için transit ücretlerden yararlanabilir (Gürcistan, Azerbaycan'ın gaz transiti için benzer bir düzenlemeye sahiptir). Bu gaz, Trans-Anadolu/Trans-Adriyatik Boru Hatlarının (TANAP/TAP) kapasitelerini tamamlayarak Türkiye'de veya Avrupa'da yeniden

satılabilir. Ancak Azerbaycan, büyük miktarda Türkmen gazını SGC'ye almadan önce, uzun vadeli sözleşmeler kapsamında ilk olarak Şah-Deniz-II (SDII) sahasından gaz pompalamayı ummaktadır. Bakü ayrıca SGC'ye gaz katkısını artırmak için yeni gaz sahalarından ek hacimler getirmeyi de düşünmektedir. Türkmenistan için TCGP aracılığıyla daha küçük bir hacim sağlamak ticari açıdan cazip olmayacaktır. (Gurbanov, 2018)

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı da 5 Kasım 2019 tarihinde yaptığı açıklamada Avrupa Komisyonu'nun gaz projeleri sayısını 32'ye düşürdüğünü yeni listede kalan projeler arasında ise doğal gazın Türkmenistan'dan Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınmasını sağlayan Trans Hazar doğal gaz boru hattı projesinin yer aldığını belirtmektedir. Ayrıca Avrupa Komisyonu Aşkabat'ta düzenlenen 24. Uluslararası Türkmenistan 2019 petrol ve doğal gaz konferansında Trans Hazar doğal gaz boru hattı projesinin inşa edilme konusundaki desteğinin devam ettiğini vurgulamıştır. (Mammadov, 2019, s. 94)

Enerji koridoru haline gelmeye çalışan Türkiye bu projelerle birlikte hedefini Batı'ya dikmiştir. AB ülkelerine ulaştırılmak istenen enerji koridoru projesinde başarılı olmuştur. AB için vazgeçilmez bir enerji merkezi olmaya çalışmaktadır.

AB için güvenilir ve alternatif kaynak yaratan Azerbaycan için bu projenin önemi Azerbaycan'ın bölgedeki konumunu güçlendirmesidir. Aynı zamanda AB ile kurulan ilişkilerin geliştirilmesi fırsatını yakalamaktadır. Bu projeye birlikte bir kez daha Azerbaycan kendi bağımsızlığı ve enerji güvenliğini perçinlemiştir.

Güney Gaz Koridoru'nun (GGK) önemli bir başlangıç noktası olan TANAP projesi Azerbaycan'dan alınan gazın Türkiye üzerinden Avrupa'ya verilmesinin planlandığı bir proje olmuştur.

Nabucco Projesi'nin ilk olarak tercih edilmesi ve vazgeçilmesini sebebi ise, siyasi ve finansal destek bulunamamasıydı projenin yapım aşamasında zarara geçileceğini düşünen finansal destekçiler projeyi rafa kaldırmışlardır fakat Azerbaycan ve Türkiye TANAP projesini geliştirmiş ve finanse etmelerinin ardında hayata geçirilmiştir. Burada önemli noktalardan biri TANAP projesinin finans kaynakları yönünden Türkiye ve Azerbaycan'ın kendi kaynak ve imkanlarından yararlanılarak oluşturulmasıdır. TANAP projesi, BTC ve BTE gibi dış finans kaynakları sayesinde oluşturulmamıştır.

TANAP Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji nakli konusunda Avrupa pazarlarına birlikte çıkması anlamına da gelmektedir". Azerbaycan Cumhurbaşkanı İ. Aliyev TANAP'ın temel atma töreninde" Bu proje Azerbaycan ve Türkiye iş birliği projesidir. Azerbaycan her zaman olduğu gibi gerektiği zaman da ortak teşebbüs göstererek tüm sorumluluğu kendi üzerine alarak bu bir projeye start vermiştir. Bu projeyi biz ikimiz icra edeceğiz" demiştir. (Erdoğan, 2017, s. 15)

Son olarak Türkiye açısından bakıldığında TANAP projesi bulunduğu bölgedeki güç dengelerini, enerji kaynaklarının arzı ve talebi üstünden değiştirdiğini söylemek mümkündür. Bu proje sayesinde Türkiye'nin hedeflediği enerji koridoru olma hedefine ulaşmış aynı zamanda Türkiye'nin elini siyasi ve ekonomik olarak güçlendirmiştir.

3.4. Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP)

Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP), Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründeki Şah Deniz sahasından doğal gazın Gürcistan ve Türkiye'ye taşınması için inşa edilmiş boru hattıdır. Hat Bakü yakınlarındaki Sangachal terminalinden başlamakta ve Azerbaycan ve Gürcistan'dan geçen BTC petrol boru hattı ile aynı güzergahtadır ve ülkenin gaz dağıtım sistemine bağlıdır. Boru hattının uzunluğu 691 km, bunun 443 kilometresi Azerbaycan'da ve 248 kilometresi Gürcistan'dadır. (Eyvazov, 2019, s. 57)

SCP 692 km uzunluğunda (Azerbaycan'da 443 km ve Gürcistan'da 249 km) ve 42 inç çapında bir boru hattıdır. Boru hattı, Şah Deniz sahasından Gürcistan-Türkiye sınırına doğalgaz taşımak için inşa edilmiştir. Türkiye sınırına ilk gaz 2006 yılında teslim edildi ve Çevreye minimum etki yapmak için SCP, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile aynı koridorda inşa edilmiştir. Boru hattının mülkiyeti "South Caucasus Pipeline Company Limited"e aittir. Yıllık taşıma kapasitesi 7,41 bcm'dir. (South Caucasus Pipeline (SCP))

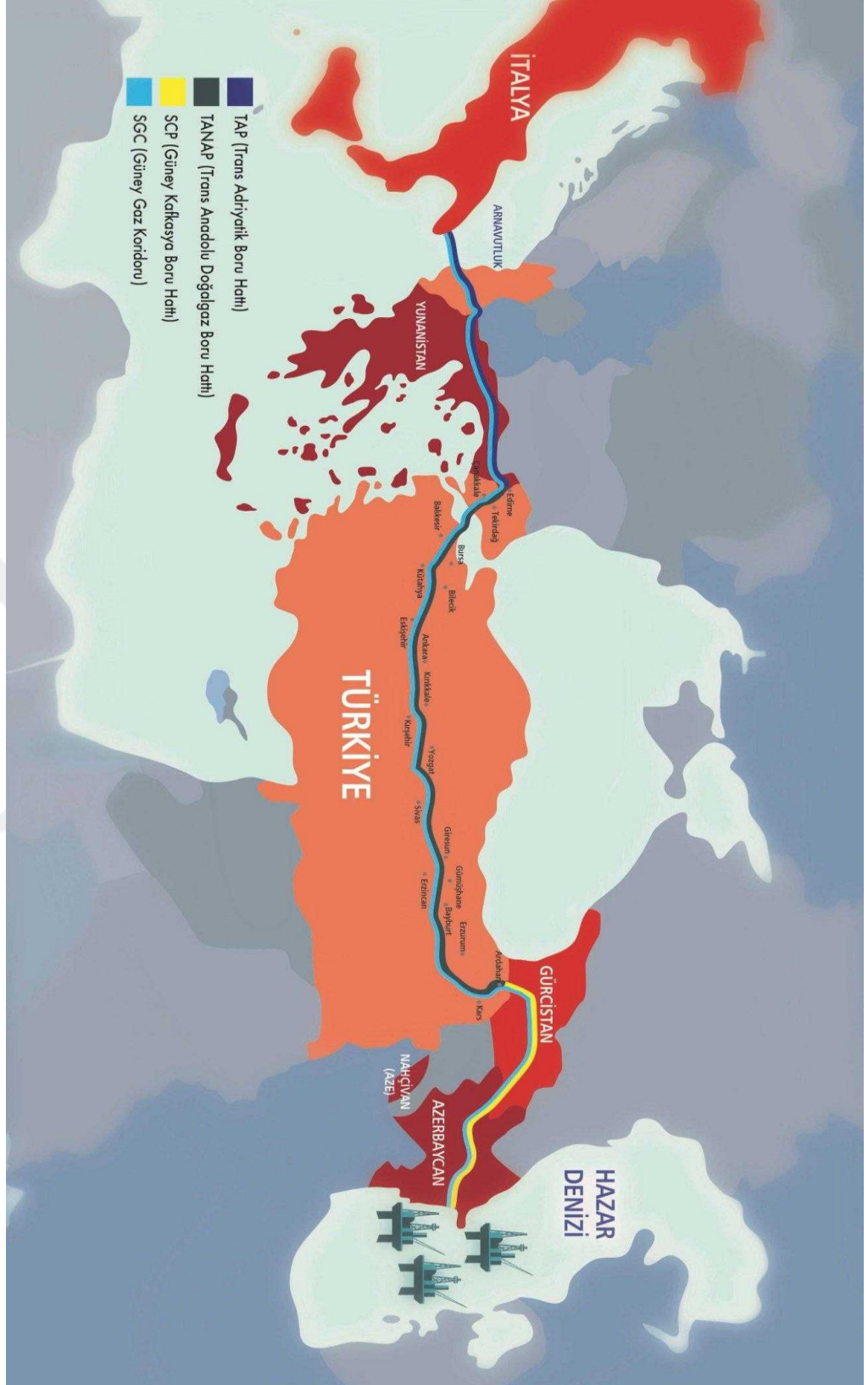
Bu hat 2006 yılının sonlarında faaliyete geçerek ilk önce ve Gürcistan'a, Temmuz 2007'den Türkiye'ye Şah Deniz 1. aşama doğalgazı teslim edilmektedir. SCP, çevresel etkiyi en aza indirmek için BTC boru hattıyla aynı koridor boyunca inşa edilmiştir. Boru hattı sahibi Güney Kafkasya Boru Hattı A. Ş'dir ve yıllık taşıma kapasitesi 7,41 milyar metreküptür. (Eyvazov, 2019, s. 57)

Genişleme (SCPX), Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında yeni bir 48 inç boru hattı döngülü SCP'nin inşasının yanı sıra Gürcistan'da iki yeni kompresör istasyonunun

inşasını ima etmektedir. Yeni boru hattı yaklaşık 489 km uzunluğundadır (Azerbaycan'da 424 km, Gürcistan'da 63 km ve TANAP bağlantısında 2 km). Yeni boru hattı 30 Haziran 2018'de faaliyete geçmiştir. (South Caucasus Pipeline (SCP))

Gerektiğinde SCPX hattı yıllık kapasitesi 31 milyar metreküpe kadar çıkabilmektedir. SCPX hattı Gürcistan-Türkiye sınırındaki TANAP sistemine katılmış ve Türkiye topraklarından geçerek Avrupa'ya doğal gaz taşımak için hayata geçirilmiştir. (Eyvazov, Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri Ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi, 2019, s. 58)SCP'nin üzerinde en çok durulan önemi, Rusya'nın bir politika aracı olarak kullandığı enerji kaynakları ithalatının önüne geçebilmek için AB ülkeleri enerji kaynaklarını çeşitlendirmek istemeleriydi.

“Güney Gaz Koridorunun ilk bölümünü oluşturan Güney Kafkasya Boru Hattı, Hazar Denizi'nde Şah Deniz II alanından çıkarılan doğalgazı Bakü'ye yaklaşık 30 kilometre uzaklıkta yer alan Sangachal terminalinden başlayarak daha önce inşa edilmiş BTC3 petrol boru hattı güzergâhını izleyerek Azerbaycan'dan Gürcistan'a ve orada Türkiye'ye aktarmak için düşünülmüş bir projedir. (Erdoğan, 2017, s. 13)

Harita 7. SPC Boru Hattı'nın Gösterimi

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2019/12/tanap-amaci-maliyeti-hakkinda-bilgi.html>

SCP'nin BTC boru hattı ile inşa edilmesinde maliyeti azaltmak ve çevrenin korunması gibi amaçlar göz önüne alınmıştır. 641 km uzunluğunda olan SCP'nin 443 km 'lik bölümü Azerbaycan'da 248 km ise Gürcistan topraklarında geçecektir. Azerbaycan ve Türkiye arasında Şahdeniz II gazının satışı ve transit geçişleri ile ilgili anlaşma Ekim 2011'de imzalanmış ve geliştirme çalışmaları başlatılmıştır. Bu sahadan çıkarılacak doğalgazın 2017'den itibaren Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınması planlanmıştır. (Erdoğan, 2017, s. 13)”

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Devlet'in Projelerdeki çıkarlarını konsolide etmek, yönetmek ve finanse etmek amacıyla “Güney Gaz Koridoru Kapalı Anonim Şirketi” (“SGC”) kurulmasına ilişkin 25 Şubat 2014 tarihli kararnameyi imzalamıştır. SGC, Devlet (Azerbaycan Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı) (%51) ve SOCAR (%49) tarafından 31 Mart 2014 tarihinde kurulmuştur. Söz konusu kararname uyarınca, SOCAR'ın Projelerdeki iştirak hisselerinin tamamı, bu iştirak hisselerinin ileri finansmanını üstlenen SGC'ye devredilmiştir (Şah Deniz ve Güney Kafkasya Boru Hattı projelerinde %10 hisse devrinin tamamlanması 2023, emsal belirli koşulların yerine getirilmesine tabidir). (SGC About us)

Şahdeniz sahasının ikinci aşama üretimi ile Güney Kafkasya Boru Hattı'nın genişletilmesi Şahdeniz tam alan geliştirme projesinin bir parçası olup, bu proje Azerbaycan'da yeni boru hattı döşenmesi ve Gürcistan'da iki yeni kompresör istasyonunun kurulmasını amaçlamaktadır. SCP Boru Hattı Genişleme (SCPX) projesine ilişkin nihai yatırım kararı Şahdeniz II Etap ile eş zamanlı olarak 17 Aralık 2013 tarihinde alınmıştır. (Erdoğan, 2017, s. 13) Şahdeniz gazının Azerbaycan'dan Avrupa'ya doğru gitmesi arz güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu projenin kilit noktası olan ülkeler Azerbaycan ve Türkiye'dir. Şahdeniz gazını Azerbaycan'dan alarak Türkiye üzerinden dağıtımını planlanmıştır. Bu durumda Batı'nın müttefiki olarak kabul edilen Türkiye'nin bu konumu AB ülkeleri tarafından daha güvenilir görülmektedir.

Hazar kaynakları üzerindeki haklarını ve otoritesini korumayı başarabilen Azerbaycan ileriki safhalarda Türkmen gazını Rusya üstünden değil diğer Türk devletleri üzerinden dağıtımını gerçekleştirecektir.

Avrupa ve Asya'nın buluşma noktası olan Hazar Havzası'nın jeopolitik öneminin Soğuk Savaş sonrası dönemde yeniden önem kazanması ile tekrar başlayan

güç mücadelesi bölgesel aktörlerin yanı sıra bölge dışı aktörleri de harekete geçirmiştir. Hazar Havzası'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının Sovyetler döneminde teknik ve finansal yetersizlikler nedeniyle geliştirilememiş olması Kuzey Denizi ve Orta Doğu'da yeni rezerv keşiflerinin durma noktasına geldiği 20. Yüzyıl'ın sonunda Hazar'da adeta yeni bir petrole akın dönemini başlatmıştır. (Telli, 2015, s. 363)

Avrupa'ya enerji kaynakları için alternatif güzergahlar sunabilen Azerbaycan-Türkiye hattı sayesinde bölgede bulunan enerji kaynaklarının kontrolünün tek bir ülkede olması ve bu ülkeye olan bağımlılığın önüne geçilmiştir. Azerbaycan hedeflediği bağımsız enerji politikalarını hayata geçirmeyi başarmıştır.

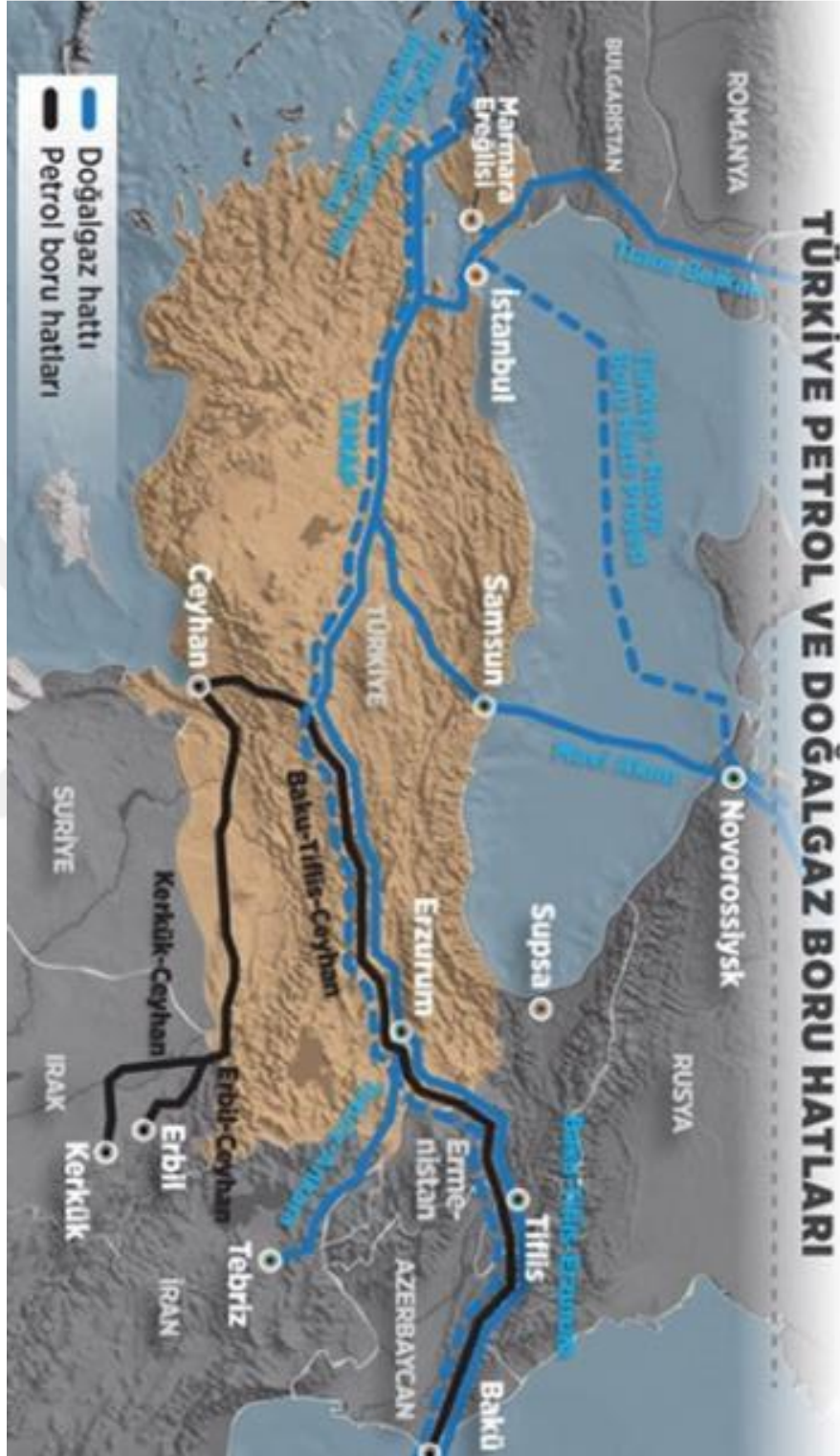
3.5. Trans Atlantik Boru Hattı (TAP)

Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Türkiye-Yunanistan sınırından başlayarak Arnavutluk ve Adriyatik denizinden geçerek İtalya'ya kadar uzanan, proje maliyeti 5 milyar dolar olan, GGK'nın 3. kısmını oluşturan projedir. TAP projesine ilişkin anlaşma 14 Şubat 2013 yılında Atina'da gerçekleşen, İtalya, Arnavutluk ve Yunanistan'ın devlet yetkilileri tarafından imzalanmıştır. TAP projesi yapımı bittiğinde Avrupa'nın enerji güvenliğine katkıda bulunan GGK'nın önemli bir parçası haline gelecektir. (Eyvazov, Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri Ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi, 2019, s. 59)

AB, bölge için enerji arzının güvenliğini ve çeşitliliğini sağlamaya yönelik acil enerji politikası hedefine yönelik olarak TAP'ın rolünü kabul etmektedir. TAP, dört kez Ortak Çıkar Projesi (PCI) olarak belirlenmiş ve 2013 yılında Enerji Topluluğunun Çıkarı Projesi (PECI) olarak adlandırılmıştır. (Trans Atlantic Pipeline)

Proje ilk aşamada Azerbaycan daha sonra Orta Doğu ve Asya gazını Avrupa'ya taşıyacaktır. TAP projesi Nabucco West2 projesine alternatif olarak Azerbaycan tarafından ortaya atılmıştır. TAP'ın Azerbaycan tarafından seçilmesi hem ekonomik hem de siyasi faktörlerle ilgiliydi. Nabucco West projesi yerine TAP projesinin seçilmesindeki en büyük ekonomik amaç TAP projesinin Nabucco West projesine göre 442 kilometre daha kısa olmasıdır. Öncelikle, TAP'ın uzunluğu Nabucco West'ten 442 km daha kısa olduğu için inşaat maliyetleri daha düşük olacaktır. (Eyvazov, 2019, s. 60) Ayrıca, TAP'ın ihraç edileceği Yunanistan ve İtalya pazarlarındaki gaz fiyatı, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla yüksekti. Bu, ticaret açısından Azerbaycan

için daha avantajlı olarak kabul edildi. Aynı zamanda, bu pazarlarda Azerbaycan gazına olan talep de yüksek idi.

Harita 8. Türkiye Üzerinden Geçen Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Kaynak: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/enerjide-turkiyenin-stratejik-onemi-artiyor/22957>

Trans-Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı (TAP) Azerbaycan'daki dev Şah Deniz II sahasından doğal gazı Avrupa'ya taşıyacaktır. Yaklaşık 878 km uzunluğundaki boru hattı, Güney İtalya'da karaya çıkmadan önce Yunanistan, Arnavutluk ve Adriyatik Denizi'ni geçerek Kipoi'deki Türk-Yunan sınırında bulunan Trans Anadolu Boru hattı ile birleşecektir. (Abbaszade, 2018, s. 57)

Azerbaycan'ın TAP projesini seçmesinin en büyük sebebi Avrupalı devletleri hem önemli bir enerji ortağı olarak görmesi hem de bölgede Rusya ve İran arasındaki sıkışmış olduğu yerden stratejik ortak olarak belirlediği Batı'ya yaklaşmak istemesinden kaynaklıdır.

Uzun zamandır uluslararası enerji gündeminde, "Şah Deniz" (Faz-II) sahasından çıkarılan doğal gazın Avrupa pazarına nakliyesi için ulaşım yollarının seçilmesi sorunu yer almıştır." (Almammadov V. , 2019, s. 50) TANAP projesinin hazırlanan güzergahı Nabucco projesine göre daha cazip gelmesiyle TANAP, Nabucco projesini saf dışı bırakmıştır. İki projenin arasındaki en büyük fark Avrupalı devletlerin enerji güvenliği çıkarlarına uyarken aynı zamanda Nabucco projesinin daha maliyetli ve daha fazla katılımcısı olması yönünden daha riskliydi.

TAP'ın Adriyatik Denizi'ndeki rotası Arnavutluk'tan İtalya sahiline kadar deniz yatağı boyunca 105 km uzanacaktır. TAP'ın ortakları BP (%20), SOCAR (%20), Snam (%20), Fluxys (%19), Enagas (%16) ve Axpo (%5) 'den oluşmaktadır. TAP boru hattı güzergahı boyunca ekonomik kalkınmayı destekleyecek ve yeni iş yeri olanakları sağlayacaktır. (Abbaszade, 2018, s. 57) Aynı zamanda doğrudan yabancı yatırımın ana kaynağı olacaktır. Gürcistan'a ve Türkiye'ye ilk gaz satışları 2018'in sonlarına doğru hedeflenmiştir ve Avrupa'ya ilk teslimatlar 2020'de gerçekleşecektir.

TAP boru hattı Türkiye Yunanistan sınırında TANAP' tan aldığı gazı Arnavutluk'a ve Adriyatik Denizi'nin altından geçerek İtalya'ya kadar taşıyacak ve buradan AB ülkelerine dağıtılacaktır. TAP 870 kilometre uzunluğunda olup, toplam maliyeti 4,5 milyar avrodur. (Erdoğan, 2017, s. 18)

Azerbaycan'ın yaptığı tercihte TAP projesinde daha az katılımcı olması ve ekonomik açıdan daha uygun olmasından dolayı seçilmiştir. Avrupa mavi akaryakıt pazarındaki avantajını korumak isteyen Moskova ile ilişkilerde politik riskleri azaltan AB'nin tamamına gaz sağlama odağı. Kambarov'a göre bu, Cumhurbaşkanı Aliyev'in

proje seçiminde belirleyici bir faktör. Dolayısıyla, TAP projesi Nabucco'nun aksine tamamen ekonomiktir. (Almammadov V. , 2019, s. 50)

TAP 'la Azerbaycan gazı ilk defa Avrupa pazarlarına çıkarılacaktır. Bu durum Azerbaycan açısından siyasi ve diplomatik bir başarıdır. TAP anlaşması Azerbaycan için ekonomik, siyasi ve diplomatik açıdan önem taşımaktadır. TAP'la Azerbaycan artık kendi doğalgazını doğrudan Avrupa ve dünya pazarına dünya piyasa fiyatları ile pazarlayacaktır. Bu ise Azerbaycan için geniş gaz pazarlarına ulaşmasına olanak sağlarken aynı zamanda Rusya'ya olan piyasa bağımlılığından kurtulmasına neden olacaktır. (Erdoğan, 2017, s. 18)

TANAP ve TAP arasındaki bağlantının sağlanması ve her yıl 10 milyar metreküp Azerbaycan doğal gazının Avrupa ülkelerine ulaştırılması hedeflenmektedir. TANAP'ın ilk kapasite artışı 2023 yılında gerçekleştirilecek ve taşınan doğal gaz miktarı, 23 milyar metreküpe arttırılacaktır. İkinci kapasite artışı ise 2026 yılında gerçekleştirilecek ve boru hattının toplam kapasitesi 31 milyar metreküpe yükseltilecektir. Projeye göre Türkiye'ye sağlanacak 6 milyar metreküpün dışında kalan 25 milyar metreküp doğal gazın tamamı, TAP ile Avrupa ülkelerine ulaştırılacaktır. (Kakışım, 2020, s. 268)

TAP projesi nedeni ile Azerbaycan'ın özellikle İtalya ve Yunanistan'la aynı zamanda ticari ve siyasi ilişkileri de gelişmektedir. (Erdoğan, 2017, s. 18) Özellikle Türkiye'nin Avrupa ve Balkan ülkeleri ile olan ilişkileri açısından daha olumlu gelişmeler sağlayacaktır.

3.6. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE)

Bakü'nün güneyindeki Şahdeniz doğal gaz sahası Azerbaycan jeologlarınca 1954'te keşfedilmişti. 30 km uzunluğu ve 12 km genişliği bulunan bu sahanın kuzeyindeki suyun derinliği 50 metre güneyindeki suyun derinliği ise 500 metreyi bulmaktaydı. Bu yatak Hazar denizinin Azerbaycan bölümündeki en büyük yataktır. Şahdeniz Yatağındaki hidrokarbonat rezervinin ise 1 trilyon dan fazla olduğu belirtilmektedir. (Mammadov, 2019, s. 87)

BTE doğalgaz boru hattı ise Türkiye'ye Azerbaycan gazını ulaştırmış Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamaya başlamıştır. TANAP Azerbaycan gazını Türkiye'ye yetiştirmekle beraber Avrupa'ya da ulaşım sağlamıştır. (Aghabayli, 2020) Bu projelerle birlikte Türkiye'nin diğer ülkelere olan bağımlılığı azalmıştır. Özellikle

politik olarak da enerji bağımlılığının azalmasının önemi Türkiye açısından önemlidir. Böylelikle bölge içinde hareket ederken daha rahat ve istediği yere yönelebilecektir.

Azerbaycan'ın Şahdeniz doğal gaz yatağındaki Rezervin 1 trilyon m3 aşması buradaki doğal gazın Türkiye ve Gürcistan üzerinden dünya pazarına aktarılması konusunu gündeme getirmişti. SSCB döneminde keşfedilmiş olan bu doğalgaz yatağının işlenmesi ile ilgili düşünceler Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra tekrar gündeme geldi. Nitekim Azerbaycan petrol stratejisi doğrultusunda buradaki doğalgaz rezervinin yabancı ortaklarla birlikte işlenmesi yönünde bir karar aldı. Bu konudaki görüşmeler 1992'de başlasa da ilk sözleşme 1996 yılı haziran ayında imzalanmıştır. Bakü'deki Gülistan Sarayı'nda Haydar Aliyev'in de katılımlarıyla imzalanan sözleşme 1996 yılı Ekim ayında parlamentodan geçerek onaylandı. (Mammadov, 2019, s. 87)

BTC Boru Hattı'nın başarılı olarak hayata geçirilmesi ve Bakü'de işletilme potansiyeline sahip Şahdeniz II doğalgaz rezervinin keşfinden sonra BTC Petrol Boru Hattı'na paralel ve Erzurum çıkışlı bir proje olan BTE Doğalgaz Boru Hattı Projesi gündeme gelmiştir. (Köten, 2013, s. 74)

29 Ekim 2001 tarihinde Gürcistan ile Azerbaycan arasında imzalanan anlaşmayla birlikte Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz hattı inşasının yasal işlemleri tamamlandı. 16 Ekim 2004 yılında inşaatına başlanan ve yıllık 20 milyar m³ taşıma kapasitesi olan Bakü-Tiflis-Erzurum hattının toplam uzunluğu 980 km uzunluğundadır. Bu hattın yıllık taşıma kapasitesinin 32 milyar m³ kadar yükseltilmesi planlanmaktadır. Ayrıca hattın 2006 yılı sonunda kullanıma hazır hale gelmesi öngörüldü (Mammadov, 2019, s. 89) ve proje 2006 yılında faaliyete başladı.

Bu projeler yapılırken Rusya'nın elinde bulundurduğu tekel pazarı tehlike altına girmiştir ve bu yapının bozulmaması için bölgede önemli diğer devletler olan Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın enerji kaynakları için görüşmeler yapmıştır. Bu projelerin Rusya'dan bağımsız olmaları ve Rusya'nın denklem dışı kalmasıyla birlikte enerji kaynakları üzerinden özellikle AB ülkelerine karşı bir baskı aracı olarak kullanamayacaktır ve elindeki bu siyasi kozu kaybetmek istememektedir.

Gelişmekte olan iki ülke ilişkilerinin devamı olarak enerji alanındaki adımlar daha da hızlandı. Bildiğimiz gibi Türkiye doğal gaz açısından dışa bağımlı bir ülkedir. Bu nedenle Azerbaycan doğal gazının Türkiye'ye ulaştırılması ön plana gelmişti. Özellikle Şahdeniz sahasının doğal gazı Türkiye'ye oradan da Avrupa'ya taşınması gerekmektedir. Bunun için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Güney Gaz Koridoruna projesi adı altında Hazar denizinin doğal gazını Gürcistan, Türkiye oradan Avrupa'ya aktarılması için anlaşmalar yapıldı. (Aghabayli, 2020, s. 58)

Doğalgaz açısından da zengin olan Azerbaycan ile Türkiye arasında BTC'den sonra Bakü-Kars-Erzurum projesi gündeme gelmiştir. 12 Mart 2001 tarihinde gaz ihracatı ile ilgili yapılan görüşmeler sonucunda Azerbaycan ve Türkiye arasında -hem hükümetler hem de BOTAŞ ve Azerbaycan petrol şirketi SOCAR arasında- 6,6 milyar m³ doğalgaz ithal edilmesine dair bir anlaşma imzalanmıştır. (Mirzaliyeva, 2016)

2005-2007 yılları arasında inşa edilen Bakü-Kars-Erzurum hattı 2007 Temmuz ayından beri faaliyet göstermektedir. Hazar Denizi'nin Şahdeniz gaz sahasından başlayan boru hattının uzunluğu 690 km, kapasitesi ise 20 milyar metreküptür. Bakü-Tiflis-Erzurum gaz hattının uzunluğu ise 970 km'dir. 27 Aralık 2013'te Şahdeniz gaz sahasının kullanılmasına dair Bakü'de bir anlaşma imzalanmıştır. AB'nin desteği ile başlatılan iki Şahdeniz projesi, Rusya'ya olan gaz bağımlılığını azaltmak için planlanmıştır. 25 Ağustos 2015 tarihinde Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattının

Kars'tan geçen kısmı, PKK terör örgütünün sabotajına uğramıştır. Meydana gelen patlama sonucunda doğalgaz nakli durmuş ancak daha sonra hat yeniden faaliyete geçirilmiştir. (Mirzaliyeva, 2016)

Azerbaycan, 970 kilometre uzunluğunda ve 30 milyar metreküp kapasiteye sahip olan Güney Kafkasya Boru Hattı (Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı) projesinin inşaatının tamamlanmasının ardından, 21 Mart 2006'da ilk kez doğal gaz ihracatına başlamıştır. Hazar Denizi'nin Azerbaycan sahasında bulunan “Şah Deniz” yatağından (Faz-I) Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hattı aracılığıyla doğal gaz ihracatı gerçekleştirilmiştir. (Almammadov V. , 2019, s. 46)

“Şah Deniz” projesinin işletilmesi için yedi şirketten oluşan bir konsorsiyum oluşturulmuştur: British Petroleum (projenin teknik operatörü- 25.5%), Statoil (ticari operatör- 25.5%), SOCAR (10.0%), “LukAgip” (LUKOIL'a bağlı kuruluş) (10.0%), “TotalFinaElf” (10.0%), İran'ın OIEC'i (10.0%) ve TPAO (9.0%). Öncelikle Gürcistan ve Türkiye pazarları için tasarlanan doğal gaz boru hattı, Azerbaycan gazını Avrupa pazarlarına taşınması için de fırsatlar yaratarak, Avrupa için enerji güvenliği açısından önemli olan Güney Koridorunun temelini atmıştır. Güney Kafkasya Boru Hattı projesini uygulayan Azerbaycan, Avrasya bölgesinde önemli bir doğal gaz ihracatçısı haline gelerek, bölgenin enerji güvenliğini sağlama açısından önemli bir yere sahip olmuştur. (Almammadov V. , 2019, s. 46)”

3.7. NABUCCO Boru Hattı

5-13 Şubat 2002 tarihlerinde BOTAŞ'ın Bulgargaz, Transgaz, MOL ve OMV Şirketleri ile yaptığı görüşmeler doğrultusunda taraflara sunduğu öneri neticesinde başlatılan Nabucco Projesi, Avrupa doğal gaz açığının bir miktarının Türkiye üzerinden geçecek bir boru hattı yoluyla karşılanması amacıyla yürütülen ve Bulgaristan üzerinden Romanya ve Macaristan'ı izleyerek Avusturya'ya ulaşacak bir projeydi. (Nabucco'da yeni dönem, 2009) Projeye bakıldığında kaynak ülke olarak İran, Irak, Kazakistan, Türkmenistan, Mısır ve Azerbaycan görülmekteydi.

Rusya'ya karşı alternatif bir hat olma özelliği taşıyan Nabucco Projesi sayesinde doğalgaz sevkiyatının gerçekleştirilmesi düşünülmekteydi böylelikle Avrupa'ya Hazar ve Kafkas doğalgazı taşınmış olacaktır.

Avrupa'da enerji ihracatı konusunda bir zamanlar tekel haline dönüşen Rusya'ya karşı boru hatlarından gelecek Türkmen ve Kazak petrolünün doğrudan koridor ile

taşınmasını AB ve ABD desteklemektedir. Zamanında düşünölen Nabucco Projesi ardından onun yerini alan TANAP projesi ile birlikte hedeflenen bu alternatif kaynaklara ulaşılmıştır.

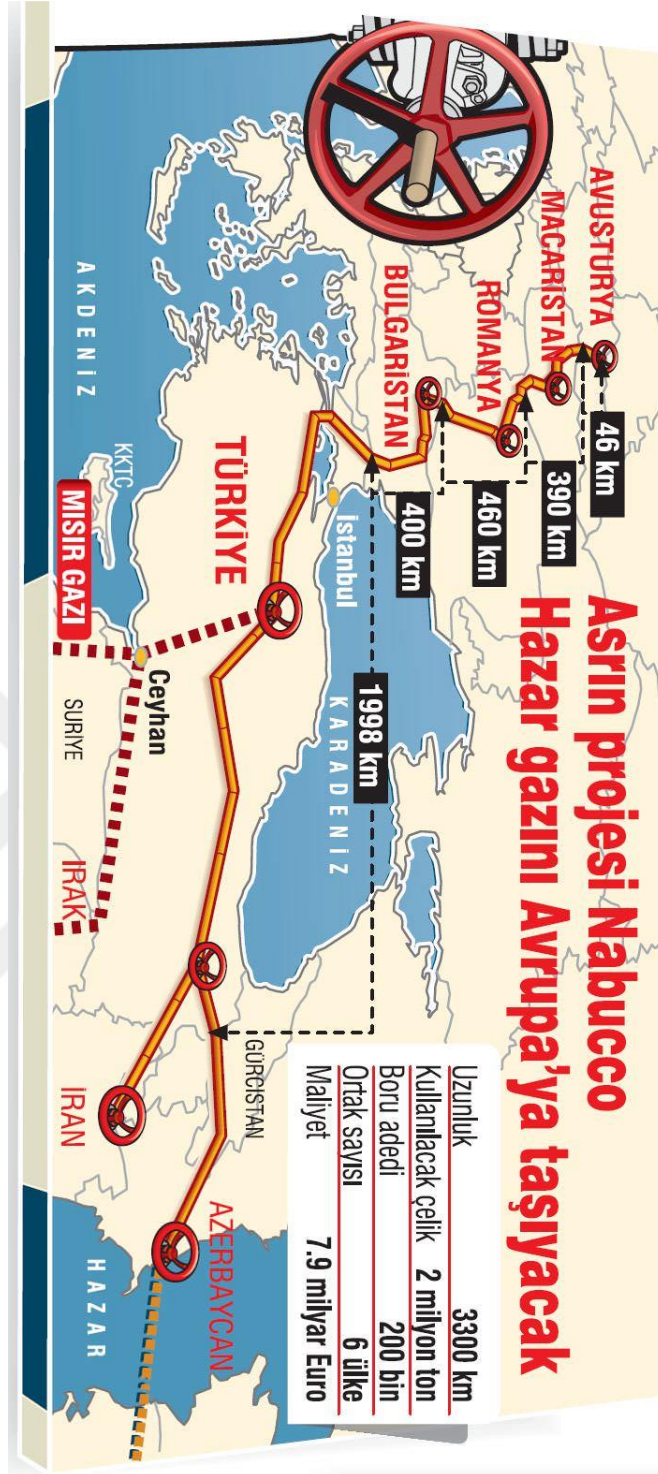
“Edison Uluslararası Faaliyetler Bölüm Başkanı Roberto Poti, "Bu anlaşmanın imzalanması Balkanlar'daki enerji sektöründe önemli bir oyuncu olarak Edison'un varlığını teyit etmektedir." Poti, "IGB, ITGI projesinin bölgedeki değerini artırmakta ve Balkan ölkelerine enerji kaynaklarını çeşitlendirerek arz güvenliği ve özerkliğini güçlendirme imkânı sağlamaktadır. Bulgaristan, FYROM (Eski Yugoslavya'nın Makedonya Cumhuriyeti) ve Romanya gibi ölkeler daha geniş bir doğalgaz şebekesine erişim sağlayacak ve böylece, olası belirsizlik ve kriz ortamlarından daha az etkileneceklerdir. (Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı projesinde ilerleme, 2009)”

Nabucco projesinin yerine TAP projesinin seçilmesiyle birlikte Nabucco projesi rafa kaldırılmıştır. Nabucco projesinde yer alacak devletlerden olan Türkiye, Bulgaristan ve Romanya ile doğal gazın Avrupa'ya taşınması planlanıyordu fakat maliyeti yönünden ve yüksek doğal gaz fiyatları düşünölerek projenin rafa kaldırılmasında etkili olmuştur. (Nabucco projesi iptal oldu, 2013)

Financial Times yazarı David Blair'a göre bu proje devletlerin siyasi ve ticari talepleri ile uyuşmayacaktı ve bir bankacının Nabucco projesini "aşırı siyasetleşmiş" diye tarif ettiğini yazan David Blair, Türkiye'den Avusturya'ya uzanacak Nabucco'nun 3863 kilometreyi bulacağını ve 10 milyar dolara mal olacağını, ancak projeye yakın kaynakların, gerçek maliyetin bunu ikiye katlayacağını söylediklerini aktarmıştır. (BP Nabucco'ya alternatif boru hattı planlıyor, 2011)

AB'nin yaşamış olduğu ekonomik ve iç sorunlar sebebiyle proje ile ilgili alınması gereken kararlar uzamıştır.

“Daha önce Güney Kafkasya Boru Hattı aracılığıyla Gürcistan üzerinden Türkiye'ye ihraç edilen Azerbaycan gazı, Türkiye'den yeniden ihraç edilerek Avrupa pazarlarına ulaştırılıyordu. Şimdi ise Azerbaycan doğrudan gazını Avrupalı tüketicilerine tedarik etme olasılığını elde etmiştir. Bunun için, ülkenin son birkaç yıl içinde, ulusal çıkarlarını sağlayacak siyasi iradeyi göstermek için uzun ve karmaşık bir müzakere sürecinden geçmek zorunda kalmıştır. (Almammadov V. , 2019, s. 48)”

Harita 10. NABUCCO Boru Hattı

Kaynak:

https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2010/10/02/nabucconun_butun_gazini_saglayabiliriz?paging=5

3.8. Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Boru Hatlarının Diğ er Devletlere Etkisi

3.8.1. Rusya

Dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahip konumdaki Avrasya’da, petrol ve doğal gazın çıkarılma ve ihracının kontrolü konusundaki yarış bugün dünyanın en önemli güç mücadelesi olarak görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin Orta Doğu’da ‘demokratikleştirme’ söylemi altındaki enerji politikalarına benzer biçimde, Rusya’nın Orta Asya ve geniş anlamda Avrasya’da geliştirdiği siyasi anlayış, enerji güvenliği motiflidir. (Akgül, 2007, s. 130)

Rusya’nın sahip olduğu enerji kaynaklarına bakıldığında, Rusya Federasyonu dünyanın en zengin doğal gaz rezervlerine sahiptir. Rakamlarla belirtmek gerekirse; Rusya Federasyonu, toplam olarak kanıtlanmış dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %21,4’üne yani 44,6 trilyon m³ kanıtlanmış doğalgaz rezervine sahiptir. (Erkan, 2015, s. 139)

Brzezinski’nin yön verdiği yeni Amerikan ulusal çıkar anlayışına göre Orta Doğu, Hazar Havzası ve Orta Asya enerji kaynakları ve bu kaynakların uluslararası pazarlara taşınma güzergahları, Avrasya’nın çatışma alanlarıdır. Dünyaya hâkim olabilmek için söz konusu enerji kaynakları ve güzergahları kontrol edilmeli ve bu bölgelerdeki çatışma alanları üzerinde tam denetim sağlanmalıdır. (Kılıçaslan, 2015, s. 111)

Hazar Havzasının dünyanın ilgisini ancak SSCB dağıldıktan sonra çekebilmiştir. Bunun üzerine Uluslararası Enerji Ajansı’nın verdiği rakamlara göre, Hazar bölgesi uluslararası alanda enerjinin yeni jeopolitiği olarak tanımlanmaktadır. (Ekinci, 2015, s. 334)

Rusya, 2000 yılından itibaren Soğuk Savaş’ın yorgunluğunu üzerinden atarak Putin Dönemi’nde yeni bir reform sürecine girmiştir. (Akgül, 2007, s. 130) Bu süreç sonunda enerji kaynaklarının güvenliğini sağlayarak bu kaynaklar üzerinden ekonomiye can vermiştir. Bu süreçle beraber genelde çekişmeli bir ilişkiye sahip olan Rusya-Türkiye ilişkileri yerini uzlaşmaya bırakmıştır.

Güney Kafkasya bölgesinde Türkiye’nin enerji politikalarına zıt hareket eden Rusya, Türkiye için bu konuda bir tehdit oluşturmaktadır. Rusya’nın AB ile olan ilişkilerine bakıldığında AB devletlerini enerji ihracatıyla birlikte kendisini

tekelleştirilmesi sayesinde, enerji kaynaklarını kullanarak bir baskı unsuru oluşturabilmektedir. Bu durum AB ile olan ilişkilerini zayıflatmakta ve AB ülkelerinin Rusya'dan uzaklaşmasına sebep olmaktadır. AB- Rusya arasında olan bu gergin ilişkisi Türkiye'nin işine yaramaktadır ve enerji ilişkileri kapsamında yapılacak projelere destek bulabildiği gibi AB ile olan ilişkilerini de ekonomik olarak daha da geliştirmektedir. Türkiye böylelikle enerji transferi ülkesi olarak stratejik bir konum kazanmıştır Rusya'ya karşı. Özellikle tamamlanması beklenen projeler ile Türkiye'nin Rusya'ya karşı olan enerji bağımlılığının da azalması beklenmektedir.

Rusya Hazar Havzası'nı Sovyetlerden kalan miras olarak görmektedir ve bölge büyük önem taşımaktadır. Rusya'nın enerji politikalarıyla birlikte güç kazanarak stratejik konumunu ve önemi arttırmak istemektedir. Aynı şekilde orta Asya'nın da değeri doğal gaz, petrol kaynakları ve bölgede bulunan stratejik ve jeopolitik önemdir. Bölgeyi kendine göre güvenli hale getirerek sınır güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Hazar Havzası, 75-233 milyar varil arasında değişen rakamlarda petrol ve 293 trilyon küp feet tahmini doğal gaz rezerviyle Basra Körfezi'nin en önemli alternatifini oluşturmaktadır. Türkmenistan ve Özbekistan doğal gaz kaynakları, Kazakistan ve Azerbaycan ise petrol rezervlerinin işlenmesi, taşınması ve satışı üzerindeki ekonomik yaklaşımlar, bölge ülkeleri ile dış güçlerin uluslararası politika stratejilerini büyük ölçüde yönlendirmektedir. (Akgül, 2007, s. 134)

Rusya, SSCB'nin dağılıp Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasından sonra uygulamaya başladığı yakın çevre (blijniye sarubiyeje) politikası çerçevesinde bölgede etkinliğini sürdürmeye çalışmış, petrol ve doğalgaz boru hatlarının kendi topraklarından geçmesi için çaba göstermiş, Orta Asya'dan Avrupa'ya ve diğer dünya piyasalarına doğalgaz ve petrol ihracında transit geçiş silahını kullanmıştır. (Özkan, 2010, s. 19)

Güney Kafkasya için önemli olan durum sadece enerji kaynaklarının zenginliği ile kalmamaktadır aynı zamanda enerji güvenliği konusunda bölge ve bölge dışı devletleri için çok önemlidir. NATO ve Rusya'nın bölgedeki ülkelerde üs kurma yarışı, bazı projeler kapsamında dolaylı olarak ittifak içine alınmaları, renkli devrimlere sahne olmaları bu güç savaşının göstergeleridir. (Kılıçaslan, 2015, s. 112)

3.8.2. Ermenistan

Sovyetler Döneminde büyük destek alan Ermenistan'ın Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte Rusya Federasyonundan aynı desteği gördüğü söylenemez. Sovyetler döneminde Ermeniler Sovyetlerin desteği ile Azerbaycan topraklarının işgal edebilmiş ve birçok masum insanın katledilmesine sebep olmuşlardır. SSCB'nin yıkılmasının ardından Sovyetlerden gelen desteğin bitmesiyle birlikte 1990'ların başında Ermenistan ekonomisi geçiş ekonomileri arasındaki en kötü örneklerden birini oluşturmuştur. (Şal, 2009, s. 147)

Azerbaycan elinde bulundurduğu Hazar petrol kaynaklarını Ermenistan üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmaktadır. Aynı zamanda Hazar petrolünün çıkarılmasıyla ilgilenen yabancı şirketlerin sayısı arttıkça konumu güçlenen Azerbaycan, Dağlık Karabağ konusunda aldığı tavırda artmaktaydı. Ermenistan'ın bölge içinde olan konumu için Ermenistan ablukaya alınarak cezalandırılmıştır diyebiliriz. Rusya Azerbaycan topraklarından geçen ulaşım iletişim bağlantıları ve Türkiye ile beraber Avrupa Birliği'nin TRACECA (Ulaştırma Koridoru Avrupa Kafkasya Asya) projesine Ermenistan katılımının önüne geçerek Azerbaycan ve Türkiye bölge içinde Ermenistan'ı sıkıştırmıştır. (Malysheva, 2001, s. 259)

Bunun diğer sebepleri olarak Karabağ çatışması ve buna bağlı olarak ana ulaşım yollarının kapanması, yapısal olarak serbest pazara uygun olmayan ekonomik miras, Fakirlik ve işsizlik oranları oldukça yüksektir ve bundan ötürü de halkın serbest pazara dönük ekonomik reformlara olan güveni hayli düşmüştür. Genç ve eğitilmiş nüfusun ülke dışına göçü ise sürmektedir. (Şal, 2009, s. 147)

Eylül 1998 yılında Ermenistan'ın Kars'tan Tiflis'e bir demiryolu hattını aktarma önerileri Türkiye Dışişleri Bakanı İsmail tarafından reddedilmiştir. Reddetmesinin sebebi olarak ise Dağlık Karabağ sorunun henüz çözülmediği dile getirilmiştir. (Malysheva, 2001, s. 260)

Bağımsızlığının ardından Ermenistan'da birçok olumsuz olay üst üste yaşanmıştır. Bağımsızlıkla birlikte gelen kötü ekonomi ve işsizlik sonrası, 1988'deki büyük deprem, 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması, 1988-1994 arası Karabağ savaşı, 1998 Rusya Krizi ve Ekim 1999'da gerçekleşen ve Başbakan Vazgen Sarkisyan ile Milli Meclis Başkanı Karen Demirciyan'ın öldürüldüğü terör saldırısı, söz konusu süreçte yaşanan önemli gelişmelerdir.

Ermenistan'ın kaynak bakımından bilinen herhangi bir petrol rafinerisi ya da rezervi bulunmamaktadır. Tamamen bu konuda dışa bağımlı olan Ermenistan, petrol ithalatının hemen tümünü Batum'daki rafineriden sağlamaktadır. Ermenistan doğal gazının tümünü Rusya Federasyonu ve Gürcistan üzerinden geçen boru hatlarıyla Türkmenistan'dan sağlamaktadır. (Şal, 2009, s. 150) Aynı zamanda dışarıya enerji konusunda bu kadar bağımlıyken Rusya enerji konusunda Ermenistan'a baskılar da yapabilmektedir.

“Ülkenin uluslararası ekonomi politiği üzerinde, iki argümanın varlığını kabul etmek isabetli olacaktır. Bunlardan birincisi, Hazar havzası zengin enerji kaynaklarının büyük bir kısmının Azerbaycan'ın Hazar kıyılarında bulunmasıdır. Ülkenin petrol üretiminin ve ihracatının $\frac{3}{4}$ 'ünün Hazar Havzasından temin ediliyor olması, dünya doğalgaz rezervinin yaklaşık %0,7'sinin Hazar kaynaklı olması, Azerbaycan'ın jeopolitik önemini artırmaktadır. İkinci argüman, Güney Kafkasya hattında Rusya'nın enerji güvenliğine yönelik takındığı tehditkâr tutumla birlikte coğrafi şartlar dikkate alındığında, kuzey-güney geçişinin risk oluşturması nedeniyle, doğu-batı geçişinin alternatif fırsat oluşturmasıdır. Azerbaycan'ın, sadece sahip olduğu hidrokarbon enerji rezervi bağlamında değil, aynı zamanda; “Orta Asya → Hazar → Güney Kafkasya → Türkiye → Batı” koridorunda önemli geçiş güzergâhı olması ile değerlendirilmesi gerekirse, Orta Asya'da Kazakistan'dan sonra ikinci büyük ekonomi olarak makro avantajı sağlayacağı öngörülebilir. (Dikkaya & Tıgılı, 2015, s. 103)”

Bölgede Sovyetler ile birlikte yaptığı işgaller ile bugüne kadar Azerbaycan-Türkiye arasında yapmış olduğu projelerden dışlanmasına sebep olmuştur. Enerji hatları projeleri ile büyük gelir kaynağı elde eden devletlerin yanına Ermenistan projelere dahil edilmeyerek yaptığı haksız işgalleri bırakması için bir baskı unsuru oluşturulmaya çalışılmıştır. Bölge içinde Azerbaycan ile Türkiye'nin yakın ilişkilerinin olması Azerbaycan'ın yanında yer almasına ve bölge içinde ona uygun olarak hareket edilmesine sebep olmuştur.

Güney Kafkasya içinde en kötü ekonomik duruma sahip olan Ermenistan'ın yapılan bu enerji projelerinde rol verilmemesinin en büyük sebebi Azerbaycan-Ermenistan çatışmasıdır. Bu çatışma yanında Türkiye, Azerbaycan'ın yanında yer almıştır ve bölge içinde ekonomik, siyasi, sosyal olarak birçok ambargo uygulanmıştır. Yapılan bu projelere dahil edilmemesininse en büyük sebebi budur. Doğal kaynaklar

olarak herhangi bilinen bir rezervi ya da bu rezervleri işleyebilecek herhangi bir sanayisi bulunmamaktadır ve tamamen dışarıya bağımlı olması ülkenin ekonomik olarak daha da güçsüzleşmesine sebep olmaktadır. Her ne kadar Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı İran ve Rusya'nın desteğini almasına rağmen en güçsüz devletlerden biridir. ABD içinde güçlü bir lobisi olan Ermenilere rağmen bazı Batılı petrol şirketlerinin muhalefetine ve ABD'deki güçlü Ermeni lobisinin baskısına rağmen, BTC boru hattına siyasal ve ekonomik açıdan destek vermiş, Türkmenistan'ı Trans-Hazar Doğal Gaz Boru Hattı kanalıyla gaz transferi yapma noktasında yönlendirmiş ve bu şekilde Rusya ve İran dışında doğal gazın Batıya transferini sağlamaya çaba harcamıştır. (Telli, 2015, s. 353)

3.8.3. Gürcistan

Gürcistan'ın Sovyet yönetimi altındayken güçlü olan sanayi yapısının Sovyetlerin yıkılmasıyla birlikte güçsüzleşmesi ve ülke içinde yaşanan siyasi, ekonomik istikrarsızlıklar Gürcistan ekonomisini istikrarsız ve kırılgan bir hale getirmiştir. Bireysel gelirlerde, tarımsal ve sanayi üretiminde düşüş yaşanmış, enflasyon ve işsizlik önemli oranda artmıştır. (Şal, 2009, s. 144)

Gürcistan Kafkasya bölgesinin açık denizlere çıkışı olan tek ülkesidir. Gürcistan enerji kaynakları yönünden fakirdir ve bu açığını enerji hammaddelerinin dünya pazarlarına ulaştırılmasında transit ülke rolü oynayarak kapatmaya çalışmaktadır. (Özbay, 2008)

Hazar konvansiyonu da bu tartışmaları yeniden canlandırmıştır. 4 Mart 2019'da Bükreş'te Azerbaycan, Gürcistan, Romanya ve Türkmenistan Dışişleri Bakanları, Hazar'dan Karadeniz'e uluslararası bir ulaşım yolu inşa etmek için ortaklıklarını çağırarak bir bildiri kabul etmişlerdir. Oradan, bu rota boyunca taşınan ürünler daha sonra AB üyelerine gitmesi planlanıyordu. İdeal olarak, bu protokol her ülkenin liman tesislerini birbirine bağlar; Romanya'da Costanza, Gürcistan'da Poti, Azerbaycan'da Bakü ve Türkmenistan'da Türkmenbaşı Hazar'dan Karadeniz'e ve ötesine kargo taşımak için. Anaklia'nın Gürcistan'daki eş zamanlı büyük liman projesi de bu hatlar boyunca gelecekteki herhangi bir projede önemli bir rol oynayabilir. (Blank, 2019)

Enerji hatlarına yönelik projeler ile stratejik konum olarak önem taşıyan Gürcistan, bölge içerisinde koridor görevi görebilecek projeler sayesinde ve konumu güçlenecektir. Aynı zamanda bölgede Türkiye'ye karşı rakip olabilecek konuma

gelecektir. Bu sebepten dolayı İran'ın desteğini alan Gürcistan'a Tiflis ziyaretinde Rusya'dan farklı olarak Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklediğini açıklayan İran Dışişleri Bakanı Zarif, Gürcistan'a güven vermeye çalışmaktadır. (Askeroğlu, 2017)

Gürcistan'a giren yabancı yatırım miktarı 1998 yılında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bunun sebebi Bakü-Supsa Boru Hattı projesidir. 2003 yılında ise yabancı yatırım girişi tekrar çıkışa geçmiş ve bu eğilim 2004 yılında da hızlanarak devam etmiştir. BTC'nin getirmiş olduğu artıştan dolayı yabancı yatırımlar Gürcistan'da artmıştır. Başta petrol ve doğal gaz alanlarında olmak üzere tutarları 100 milyon dolardan 4 milyar dolara kadar çıkabilen büyük projelerin finansmanı için Gürcistan'ın finans piyasaları yeterli olmamakta, uluslararası finans kuruluşlarına ve yabancı yatırımcılara ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin Bakü-Supsa boru hattı projesinin bir kısmı "Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası" (European Bank For Reconstruction and Development) ve "Uluslararası Finans Kurumu" (International Finance Corporation) tarafından, diğer kısmı da üç yabancı bankanın oluşturduğu bir konsorsiyum tarafından finanse edilmiştir." (Şal, 2009, s. 174)

3.8.4. Avrupa Birliği

Yeterli seviyede doğal gaz ve petrol kaynaklarına sahip olmayan Avrupa Birliği'nin enerji temin ettiği aktörler başta Rusya olmak üzere Hazar Havzası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. (Cerrah, 2015, s. 164) Fakat Orta Doğu ve Kuzey Afrika güzergahları üzerinde ciddi istikrarsızlıklar bulunmaktadır bu durum enerji ulaşımın güvenliğini tehlikeye sokmaktadır.

Avrupalı devletlerinin ulaşmak istedikleri enerji kaynaklarının arz güvenliği sayesinde birçok proje geliştirilmiş ve geliştirilmeye devam edilmektedir. Bu durum aynı zamanda 21. Yüzyılın İpek Yolu olarak sunulan Doğu-Batı Enerji Koridorunun gerçekleştirilmesine ön ayak olmuştur. (Enerji, 2008, s. 2) Bu projelerin önemli bir diğer tarafı ise yakın bir zamana kadar SSCB ve Rusya Federasyonu'nun işgalleri ve baskıları altında kalmalarının ardından bağımsızlıklarını elde eden devletlerin sahip oldukları enerji kaynakları sayesinde Orta Asya'dan Avrupa'ya doğru uzanan koridorlar sayesinde bölge dışındaki devletlere de ulaşabilmişlerdir. Yapılan projeler bağımsızlıklarını kazanan bölge devletlerin entegrasyonları açısından son derece önemlidir.

Hazar Havzası enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılması noktasında enerji aktarım hattı olan Güney Kafkasya, Anadolu, Balkanlar ve Karadeniz bölgeleri de önem kazanmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının AB pazarına ulaştırılmasında kullanılan Doğu Avrupa'da da soğuk savaş sonrası dönemde jeopolitik değişimler yaşanmıştır. (Cerrah, 2015, s. 177)

Avrupa ve Asya içinde en büyük doğal gaz ihracatçısı olan Rusya, şu an Avrupa içinde tekel haline gelmiş olan Rusya için Türkiye ve Azerbaycan'ın başlatmış olduğu enerji hatlarına yönelik projelerinden ve bu projelerin Avrupa'ya kadar ulaşmasından memnun değildir. Hatta gerçekleştirilmek istenen bu projeleri geçici olarak da engellemeye çalışmıştır.

Rusya, toplam 300 milyar dolar değerindeki 25 yıllık anlaşmayla Türkmenistan'dan aldığı doğal gazı, maliyetinin 2-3 katı bir fiyatla Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. AB ise bölgesel çıkarlarını koruyabilmek amacıyla; önümüzdeki dönemde Türkmen gazının, Hazar Denizi altından geçirilecek bir hatla, Şahdeniz gazıyla birlikte Bakü-Erzurum hattından AB'ye ulaştırılması, BTC hattı üzerinden yeni hatlar kurulması gibi içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu projeler üretmiştir. (Akgül, 2007, s. 136) Bu durum içinde kendisine Türkmenistan kaynaklarını da rakip olarak gören Rusya için yarattığı enerji kaynakları içinde tekel olması tehlikeye girmektedir.

Avrasya kavramıyla birlikte, bir doğal kaynak havzası ve geçiş bölgesi olarak Almanya için büyük önem taşımıştır. Almanya Dışişleri Bakanı Klaus Kinkel kendi ülkesini defalarca genç ülkelerin dostu olmaya çağırması ve açıkça Almanya'nın gelecekteki gelişmesinin anahtarının Kafkasya'da ve Orta Asya'da olduğunu belirtmiştir. (Merdan, 2021, s. 100)

Enerji koridoru olan projeleriyle birlikte Türkiye'nin konumu Avrupa Birliği içinde de siyasi ve ekonomik olarak değişmiştir. Çalkantılı bir ilişki içinde olan TR-AB ilişkileri yeni dönemde gelebilecek enerji hatları ve ekonomik ilişkiler açısından ivme kazanmıştır. Avrupa Birliğinin yeni enerji hatları açısından istediği alternatif ülkeler sayesinde Türkiye ile olan ilişkilerine daha fazla önem vermiştir.

“Avrupa-Orta Asya-Kafkasya ilişkilerinin birliğin bölgesel yaklaşımları açısından göz önüne alınması gereken ilk eksen Avrupa-Rusya-Orta Asya-Güney Kafkasya (OAK) arasındaki ilişkiler olması gerekirken; Avrupa-Türkiye-OAK

ilişkileri de AB'nin bölgesel görünüşünü oluşturan ikinci eksen olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin OAK ülkelerine göre gelişmişliği, AB ülkeleri sermayelerine ve teknolojisine Orta Asya ve Kafkasya bölgelerine yönelmesi konusunda bir köprü işlevi görmesi, AB nezdindeki önemini artıran bir unsurdur ve ikinci eksenini oluşturmaktadır. Üçüncü eksen, radikal akımların bölgeye hâkim olacağı endişesidir. Bu endişe AB nezdinde, bölgeye yönelik strateji oluşturan İran ve Pakistan gibi devletlerin geri plana itmekte, Hindistan ve Türkiye gibi bazı devletleri ise ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca Kafkasya'nın AB'nin yakın havzası içinde yer alması sadece enerjinin nakil yolları açısından değil, irtica ve göçmenlik sorunları ile uyuşturucu ticareti yönünden de bölgenin AB'nin ilgi alanına girmesine yol açmaktadır. (Şal, 2009, s. 198)”

AB'nin bölge üstünde politikalarına katkı sağlayabilecek bir diğer etmen ise AB sürecinde olan Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile kurmuş olduğu ekonomik, siyasal ve askeri olarak olumlu yöndeki ilişkileridir. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya'yı öncelikli alanları arasında görmeyen AB'nin, ancak 1990'lı yılların ortalarından itibaren bölgeyle ilişkilerini geliştirmesi ve farklı bir temele oturtmasıdır. Alternatif enerji kaynaklarını bölgeye taşımak isteyen AB ülkeleri Güney Kafkasya bölgesini de dahil etmek istemektedirler böylelikle Rusya tekelinden ve yeri geldiğinde oluşturduğu siyasi-ekonomik baskıları hafifletmiş olacaklardır. Güney Kafkasya'ya ulaşabilmek için ise Türkiye güvenli ve önemli güzergâh noktalarından birini oluşturmaktadır. BTC projesine verilen destekler ile Türkiye'ye verilen önem daha belirgin şekilde anlaşılmaktadır.

Avrupa Birliği'nin enerji ihtiyacını karşılayacak doğalgaz ile petrol rezervlerinin yoğun bulunduğu bölgeler göz önüne alındığında ekonomik ve siyasi olarak nispeten istikrarlı bir ülke olan Türkiye ilk akla gelecek güzergâh olmaktadır. Bu şartlar altında AB ülkelerinin tercihi Rusya'ya alternatif güzergâhlar yaratmak ve tedarikçi ülkeleri artırmaktır. Böylelikle hem kaynağını artıracak hem de güzergâhlarını çoğaltabilecektir. Rusya'ya karşı azaltılmak istenen bağımlılığın ardında Rusya'nın kendi dış politik menfaatleri için kullanmaya çalıştığı enerji kaynakları vardır. Yeri geldiğinde ne kadar boykot ederek karşı çıkmaya çalışan bir Avrupa Birliği olsa da Rusya'nın enerji kaynakları üzerinden uyguladığı siyaset AB'yi zora sokuyor diyebiliriz. Bunun yanı sıra dünyanın kanıtlanmış doğalgaz ve petrol rezervlerinin 9670'ine coğrafi olarak yakın bulunan Türkiye'nin önemi, diğer alternatiflerin 2006

Ukrayna, 2007 Belarus Krizi gibi gelişmelerle gözden düşmesi sonucu iyice artmaktadır. Nitekim Kırım'ın ilhaki sonrası Rusya'ya karşı yaptırımlar kabul eden Avrupa Birliği'nin sert tutumu ve projeye destek veren Avusturya, İtalya, Bulgaristan gibi ülkelerin yüz çevirmesi karşısında Rusya Güney Akım projesinden vazgeçtiğini ilan etmiştir. (Gürsoy & Seyaz, 2015, s. 208)

Türkiye'nin anılan projeler aracılığıyla Norveç, Rusya ve Cezayir'den sonra Avrupa'nın doğal gaz tedarikinde dördüncü ana arter olma hedefi, Türkiye-AB ilişkilerinde yeni bir iş birliği alanı açacak ve Avrupa'nın Asya ile bağlantılarını daha da güçlendirecektir. (Enerji, 2008, s. 6) Yaşanılan bu gelişmelerin ardından dünya üzerinde ekonomik ve enerji hatları bakımından Türkiye önemli bir konum elde etmiştir. Bu elde ettiği avantaj bölgedeki konumunu güçlendirirken aynı zamanda kendi önemini de arttırmaktadır.

Bu durum üzerine Türkiye'nin Azerbaycan ile alternatif boru hattı olarak TANAP projesinde imzaların atılmasıyla enerji ulaşımı konusunda Türkiye koridor olmuştur. 2020'de Avrupa'ya ilk gaz transferini gerçekleştirmeyi amaçlayan TANAP, Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmayı ve yılda 16 milyar m³ gaz sevk etmeyi amaçlamaktadır. (Gürsoy & Seyaz, 2015, s. 208)

Avrupa ne kadar enerji kaynaklarını ve güzergahlarını genişletip Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltmaya çalışsa da bu durum daha devam edecek gibi görünmektedir çünkü TANAP projesi devam etmektedir. Bunun yanında hala Rusya'dan aldığı doğal kaynakların hazır boru hatları ve hala Rusya'dan gelen enerji kaynakları vardır. Avrupa'nın kurtulmaya çalıştığı Rus baskısı en azından projeler tamamlanıncaya kadar devam edecek gibi gözükmektedir.

3.8.5. İran

İran'ın 1988 yılında İran-İrak savaşından çıkmasıyla beraber savaş yorgunu olan İran'ın bölge içerisinde gerçekleşen ilişkiler üzerinde yeterince etkisi olmamıştır. Savaşın yanında Ruhullah Humeyni'nin ölmesi ve ardından Ali Hamaney'in gelmesiyle birlikte gerçekleşmiş olan dış politikada buna dahildir. Bölge içerisinde yaşanan Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde Ermenistan tarafını destekleyen ve onun yanında olan İran aynı zamanda Azerbaycan'ın Hazar Havzası'nda başlattığı enerji hareketlerine karşıda tepkili olmuştur.

Rusya ve Ermenistan'ın yanı sıra İran'ın bütün komşuları ile sorunları var. Açıkçası, Tahran-Moskova-Erivan eksenini, Azerbaycan-İran ilişkilerini etkileyen en olumsuz faktörlerden biri. Bakü, bu üçgen (bazen Atina da onlara katılır) arasındaki askeri ve siyasi bağları kaygıyla görüyor. (Neciyev & Gasımlı, 2020, s. 1272)

İran'ın Azerbaycan'a karşı olan bu tavrında birkaç nedenden kaynaklandığı söylenebilir. İlk olarak, Özellikle milliyetçi düşünceleri ile tanınan ve bağımsızlık sonrası ilk cumhurbaşkanı olan Ebulfez Elçibey'in İran karşıtı tutumu, "Güney ve Kuzey Azerbaycan'ı tekrar birleştirme" yönündeki ifadeleri İran açısından alarm zillerinin çalmasına neden olmuştur. (Uygur, 2020)

Aynı zamanda İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra, 10 Kasım 2020'de yapılan üçlü ateşkes anlaşması, İran'ın Güney Kafkasya'daki güney demiryolu ağına bağlanmasına olanak sağlamaktadır. Birinci Dağlık Karabağ Savaşı sonucunda Ermenistan'ın güneyindeki Nahçıvan bölgesi, Syunik Eyaleti ve Azerbaycan'ın güneyindeki CebraİL, Fuzuli ve Zengilan bölgelerinden geçen Güney Kafkasya Demiryolunun önemli bir bölümü yıkılmış veya iletişim kesilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye ve Rusya'nın aksine İran'ın Kafkasya ile demiryolu bağlantısı yoktur. (Kaleji, 2021)

İran içerisinde ciddi bir nüfusa sahip olan Azerbaycan Türklerinin kendi içinde çalkantıya sebep olabileceğine dair düşüncesi İran'ı hep rahatsız etmiştir ve olabilecek bu durum karşısında kendisini hep tetikte tutmaktadır. İran'ın bu tepkilerinin bir diğer nedeni ise Rusya ile arasında herhangi bir gergin ortam istememesinden kaynaklıdır. Batı'yı kendisine karşı en büyük düşman olarak gören İran yanına alabileceği güçlü bir devlet olarak Rusya'yı görmektedir bu yüzden Rusya Federasyonu içinde olan olaylara dahi uzak kalmaya çalışmaktadır. İran'ın Çeçenistan olaylarına mesafeli yaklaşmasında da Rusya faktörü önemlidir. Zira İran, Sovyetlerin yıkılmasından sonra resmî söylemlerindeki "Kahrolsun Sovyetler" sloganlarını kaldırmış ve Rusya ile askerî ve nükleer boyutları da olan uzun vadeli bir iş birliği içine girmiştir. (Uygur, 2020)

Bölge içerisine bakıldığında İran ve Rusya'nın çıkarlarının örtüştüğü görülmektedir. İkisinin de önüne geçmek istedikleri Batı'nın ve Türkiye'nin etkilerinin bölge içerisnde minimum seviyeye gelebilmesidir. Bunun için bölge içerisnde Türkiye'ye ve Türkiye vasıtasıyla Batı'ya etkisine girebilecek bir Azerbaycan istememeleridir. Zamanında Bakü'nün işgali ile yapılmak istenen bölge

içerisinde Batı'ya yönelik hiçbir ilişkinin bulunulmasının istenmemesi yanında bölge içerisinde iki güçlü olan devlet İran ve Rusya'nın hakimiyetinde ya da yönlendirilmesinde olabilecek enerji kaynakları ve kukla devletler istenmişti. Böylelikle hem var olan enerji kaynakları bölge içerisinde güçlü kalan devletler tarafından yönetilebilecek hem de İran gibi Türk etkisine açık bir devletin iç siyasetinde ve güvenliğinde oluşabilecek sorunların önüne geçilebilecekti. Aynı zamanda bölge içerisinde zaten iki güçlü devlet varken bölge dışında gelebilecek herhangi bir müdahalenin olasılığı minimum düzeye indirilebilecekti. İran'ın içinde bulunan Azerbaycan Türklerinin nüfus azımsanacak düzeyde değildir.

Bu nüfuz zamanla öyle bir boyuta ulaşmıştır ki bugün az sayıda da olsa kimi Azerbaycan Türkü İran'ın etkisi altında işgal karşıtı askerî operasyonlara karşı çıkabilmektedir. Yine de son olaylarda İran'ın tavrının net olarak ortaya çıkması ile Tahran'ın 30 yıldır Bakü'ye yönelik uyguladığı kamu diplomasisi ağır yara almıştır. İran'ın kendisine yakın olduğunu düşündüğü Şii muhafazakâr camiadaki imajı ciddi bir şekilde sorgulanmaktadır. (Uygur, 2020)

İran Minsk grubuna uzantı olarak eklenince bu pozisyonunu Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde Azerbaycan'a karşı baskı unsuru olarak kullanabileceğini ima etmiştir. (Mikail & Tazegül, 2012, s. 93)

İran bölge içinde Azerbaycan ve Türkiye'ye karşı soğuk bir tavır içindedir. Bunun en büyük nedeni bölge içinde güçlü devlet istememesinden kaynaklıdır. Yapılan projelerde de Türkiye gibi bir ortak seçmektense Gürcistan ya da Ermenistan'ı projelerde ortak olarak seçmek istemektedir. Bunun sebebine bakıldığında uzun vadede Türkiye ile kurulacak ortaklıklarda İran'ın özellikle koridor devlet olarak bölgede kilit rol oynayan Türkiye'ye karşı bağımlı hale gelmek istememesinden kaynaklıdır. Fakat Türkiye yerine bölge içinde daha zayıf olan Ermenistan ve Gürcistan'ı tercih ederse bağımlılık tam tersi şekilde gerçekleşecektir çünkü bu ülkeler ekonomik olarak da bölge içinde zayıf bir konumdadır.

Güney Kafkasya içine bulunan Gürcistan ve Azerbaycan'ın Batılı devletler ile kurmaya çalıştıkları yakın ilişki bölge içinde İran'ın yakın ilişki kurabileceği sadece Ermenistan'ı bırakmıştır. Bölge içerisinde Avrupalı devletlerin ABD'ye nazaran daha fazla etkisinin ve yakın ilişkilerinin bulunması Avrupa'ya yakınlaşmak isteyen İran'ı için daha uyumlu bir durum oluşturmuştur. ABD'nin İran ile aralarında ciddi

çekişmesi olmasının yanı sıra ABD etkisinin yerini AB'ye bırakması İran için çıkarları için uygun ortam oluşturur.

Dağlık Karabağ ateşkes anlaşmasının 9. maddesi uygulanırsa Kafkasya bölgesinde çok önemli bir değişiklik yaşanması mümkün olacak ve bölgede Sovyet döneminden kalma demiryolunun canlandırılması bölgenin yakınlaşmasına ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında uzlaştırıcı bir rol oynamasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. İran'ın otuz yıl sonra Güney Kafkasya demiryolu ağına bağlanması entegrasyon sürecine yardımcı olabileceği gibi kuzey-güney koridorunu tamamlayabilir ve Güney Kafkasya'da 3 + 3 (İran-Rusya-Türkiye + Ermenistan-Azerbaycan-Gürcistan) bölgesel iş birliği modelinin tanıtılmasına olanak sağlayabilir. (Kaleji, 2021)

ABD'nin yeni Başkanı Donald Trump 2015'te P5+1 ile İran arasında yapılan Nükleer Anlaşmayı tanımayacağını açıklasa da ABD'nin dışında anlaşmaya taraf olan diğer ülkelerin tamamı anlaşmaya sadık kalacaklarını belirtmektedirler. Bu da Avrupa Birliği'nin İran'la ilişkilerini geliştirme niyetinde olduğunu göstermektedir. (Uygun, 2020)

İran, onlarca yıldır kendisini diğer Hazar kıyısı ülkeleri ve Rusya'dan petrol ve gaz ihracatı için bir geçiş koridoru olarak kurmaya çalıştı. Bununla birlikte, uluslararası yaptırımlar nedeniyle Tahran'ın çabaları yalnızca sınırlı bir başarı elde ederken, Türkiye kendisini Hazar petrol ve gaz üreten ülkeler ile Rus ve İran gazı için güvenli ve güvenilir bir geçiş yolu olarak tanıtmıştır. Ancak Türkiye, Suriye'deki çatışmayla ilgili son zamanlardaki düşmanca olaylar nedeniyle Rusya ve İran için çekiciliğini yitirmiştir. İran şimdi bir kez daha kendisini bir geçiş seçeneği olarak lanse etmekte ve Rusya bu fikri desteklemektedir. Rusya Enerji Bakanı Alexander Novak, Gazprom'un takas anlaşması kapsamında İran'a gaz arzı teklif ettiğini söylemiştir. Gazprom, İran'ın kuzey eyaletlerine gaz verecek ve İran'ın LNG'sini Basra Körfezi'nden alacaktır. Bu, İran ve Rusya arasındaki ilişkileri daha da derinleştirecek bir sonraki mega proje olabilir. (Badykova, Iran and Russia coordinate in the South Caucasus: a prelude for a greater game?, 2016)

Avrupa devletlerinin Rusya'dan ithal ettikleri enerji kaynaklarına olan bağımlılığı azaltabilmek için enerji portföylerini çeşitlendirmek istemektedirler. Bunun için Azerbaycan'dan gelecek enerji hatları ile bir alternatif elde eden Avrupa

devletleri aynı zamanda İran ile de ileriki zamanlarda belki bir iş birliği içine girebilirler. Ne kadar bölge içinde birbirleri ile uyumlu siyaset güden iki devlet olsa da Rusya ve İran, İran'ın ekonomik çıkarları söz konusu olduğunda Rusya ile ilişkileri ne kadar uyumlu olsa da kendi menfaatlerini göz ardı etmek istemeyecektir.

İran, Orta Asya'dan dünya pazarlarına petrol ve gaz dağıtımında kendisini doğal bir geçiş yolu olarak görmektedir. Ancak bu görüş ABD'nin muhalefetiyle karşılaştığı için sınırlandırılmak zorunda kalmaktadır. İran Hazar bölgesi devletleri için limanıyla da cazip bir seçenektir. İran ile Türkmenistan arasında iş birliği ulaşım ve enerji alanlarındadır. (Ekinci, 2015, s. 342)

Rusya'nın bugün enerji politikasının üzerinden yaptığı kendi petrol ve doğal gaz tekeli korumak istemesidir. Bunu yapmaya çalışırken enerji politikalarını bir baskı unsuru olarak kullanan Rusya kendi enerji hatlarının geçeceği ülkeler için böl ve yönet politikası öncülüğünde hareket etmektedir. Böylelikle pahalı bir askeri güç yerine kullanacağı enerji kaynakları sayesinde bölge üstünde hegemonyasını pekiştirmesi daha kolay olacaktır. Bunun yanı sıra İran'ın bölge içerisinde kopmuş olan ilişkilerinden kaynaklı boşluğu kendisi doldurabilecektir.

3.8.6. Yunanistan

Türkiye topraklarının kullanılması ile Azerbaycan doğal gazını taşımak için planlanan bir diğer önemli boru hattı, 2007 yılında Roma'da imzalanan Hükümetler arası Anlaşma ile başlamış Türkiye-Yunanistan-İtalya boru hattı (ITGI) projesi tarafından desteklenmektedir. Proje çerçevesinde boru hattı aracılığıyla ilk doğal gaz akışının 10 milyar metreküp kapasiteyle 2015 yılında gerçekleşmesi planlanmaktaydı. (Almammadov V. , 2019, s. 80) Bu boru hattının planlamalarına göre Türkiye'den başlayan boru hattı Yunanistan üstünden İtalya'ya aktarılacak ve İtalya'da sonlanacaktı. Fakat Türkiye, İtalya, Yunanistan boru hattı ana hatlara bağlı alternatif boru hatlarından biriydi ama TAP projesi ile Azerbaycan üzerinden gelecek olan doğal gaz Avrupa'ya gideceğinden dolayı bu hat üstünde kesin bir karar verilememiş ve TAP projesi üzerine yoğun bir çalışma olmuştur.

İkinci Karabağ savaşı, uzun zamandır beklenen Trans-Adriyatik Boru Hattı'nın (TAP) işletme aşamasına girmesinden sadece bir ay önce yükseldi. Güney Gaz Koridoru'nun önemli bir parçası olan TAP, Azerbaycan'ın Şah Deniz II gaz sahasından Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya yılda 10 milyar metreküp (bcm) gaz taşıyarak

Avrupa'ya doğal gaz arzının güvenliğini ve çeşitliliğini artırması planmaktadır. Yeni boru hattı, gelecekte Orta Asya'dan doğal gaz da taşıyabileceği ve böylece bu bölgeyi Batı pazarlarına bağlayabileceği için Avrupa için özel bir stratejik öneme sahiptir. Bu, Rusya'nın enerji devi Gazprom'un Avrupa pazarındaki hâkim konumunu ciddi şekilde zorlayacaktır. (Shahbazov, 2021)

“Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Yunanistan'ın Selanik kentinden başlayarak, Arnavutluk toprakları üzerinden ve Adriyatik Denizi'nin dibinden geçerek İtalya'nın Apulia bölgesine ulaşmaktadır. TAP ve TANAP projeleri çerçevesinde, Türkiye ve Yunanistan sınırında bağlantı kurmak, teknik ve ticari iş birliği oluşturmak amacıyla Kasım 2012'de anlaşma imzalanmıştır. Aynı zamanda, TAP boru hattı aracılığıyla, Azerbaycan doğal gazı Arnavutluk, Karadağ, Bosna Hersek ve Hırvatistan'ın kuzey bölgelerine (bu ülkelerin çoğu henüz Avrupa doğalgaz şebekesine bağlı değildir) taşınması planlanmaktadır. (Almammadov V. , 2019, s. 84)”

Balkanlar için önemli olan TAP, bölgede bulunan güçlü ve projeler üstünde söz sahibi olan ülkeler için en avantajlı ve iyi şartları sağlamaktadır. Bu boru hattının Balkanlar için önemi ise, Yunanistan ve Arnavutluk topraklarına doğru ilerlemesi ve bölge içinde petrol ihtiyacı olan devletler Avrupa kıtasına bağlanacaktır. En uygun şartları sağlamaya yönelik olan proje şu an için Azerbaycan, Rusya, Türkiye ve Yunanistan için önemli olmakla beraber bu ülkelerin enerji piyasaları içinde önemlidir. Öte yandan, TAP boru hattının Yunanistan ve Arnavutluk toprakları boyunca uzanması çok önemlidir.

3.8.7. İtalya

Avrupa Birliği üyesi devletlerden biri olan İtalya'nın yapılması planlanan boru hatları ile Azerbaycan enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaştırılması hedeflenmektedir.

Dünya tüketimindeki oranlarına göre AB ülkeleri içindeki en büyük tüketiciler sırasıyla İngiltere (%3,1), Almanya (%2,8), İtalya (%2,7), Fransa (%1,4), Hollanda (%1,3) ve İspanya (%1,2)'dir. (Özdemir A. , Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği Ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi, 2009, s. 89)

AB devletlerinin en çok doğalgaz ithalatını Rusya %32,5, Norveç %28,5, Cezayir %21,2, Nijerya %4,5'ten karşılamaktadır. AB'nin şu an dışardan gelen

enerjiye olan bağımlılığı %50'dir ve bu durumun 2030 yılında %68 olması beklenmektedir. (Yorkan, 2006)

AB ülkeleri içindeki en büyük ithalatçılar ise sırasıyla Almanya, Türkiye, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi doğal gazının Avrupa'ya taşınmasını hedefleyen, kaynak çeşitlendirmek açısından AB'nin en önemli enerji programlarından biri olan INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) programının bir bölümünü teşkil eden Güney Avrupa Gaz Çevrimi Projesi (South European Gas Ring Project) dahilinde, 23 Aralık 2003 tarihinde Yunanistan ile bir anlaşma imzalamıştır (Türkiye-Yunanistan-İtalya DGBH Projesi, 2009). Bu proje, Türkiye-Yunanistan bölümü (Interconnector Turkey-Greece) ve Yunanistan-İtalya bölümü (Interconnector Greece-Italy) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Romanya, İtalya, Fransa, İspanya ve İngiltere'dir. (Özdemir A. , Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi, 2009, s. 94)

TANAP sonrası seçilen TAP projesi ise her ne kadar nihai olarak İtalya pazarını hedef alsa da Balkan ülkelerini birleştiren İyonya-Adriyatik doğal gaz boru hattı vasıtasıyla Batı Balkan ülkelerini (Karadağ, Bosna-Hersek-Hırvatistan) Hazar gazıyla buluşturup, Türkiye'ye üçüncü bir yol üzerinden bu coğrafyada etkinlik sağlama olanağı tanıyacaktır. (Özdemir V. , 2014, s. 265) Bölgeye Türkiye üzerinden giden Azerbaycan gazı sayesinde, Avrupa'ya alternatif kaynak bir ülke girmiştir. Türkiye'nin koridor olarak bir köprü görevi görmesiyle Güney Avrupa'ya enerji kaynakları ulaştırılacaktır.

Enerji ticaretinde Hollanda, Belçika, Bosna-Hersek, Slovenya, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ın ortalama %10; Polonya, Romanya, İsviçre, Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa'nın ortalama %50; Türkiye'nin %66 ve Ukrayna'nın %77 oranında Rusya'ya bağlıdır. (Toprak, 2012, s. 16) Bu bahsi geçen ülkelerin özellikle Rusya'ya karşı olan bağımlılıklarının azalması Rusya için politik olarak tehlikelidir. Çünkü Rusya'nın enerji piyasasında oluşabilecek riskler Rusya'nın enerji ihracatı ile elde ettiği ekonomik, stratejik ve politik avantajlarından vazgeçmesi demektir.

SONUÇ

İki dünya savaşının ve sanayi devrimin ardından gelen ekonomik ve teknolojik gelişmeler ile birlikte neredeyse her sektörde kullanılmaya başlayan petrol ve doğalgaz kaynakları bugün bütün devletler açısından enerji kaynaklarına ulaşımı, arzı veya kaynaklarının üretimi ve güvenliği açısından önem arz etmektedir.

Enerji güvenliği, üretici ülkelerin kaynakların kullanımını ve ticaretini güvence almakken enerji ihtiyacı olan ülkelerin kaynaklara güvenilir yollarla ulaşması ve ihtiyaçlarını karşılaması demektir. Bu bağlamda bakıldığında kaynaklar bakımından son derece zengin olan Azerbaycan'ın petrol ve doğal gaz kaynaklarının rezervlerini bölge devletlerinin ve bölge dışında bulunup enerji kaynaklarını çeşitlendirmek isteyen ülkeler için cazip bir konuma gelmiştir.

Azerbaycan topraklarının gerek stratejik konumu gerekse sonradan önem kazanan petrol ve doğalgaz kaynakları tarafından zengin olduğunun anlaşıldığı süre içinde birçok devlet kurulmuş, savaşlar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti ile birlikte bölgede Azerbaycan toprakları üstünde var olmuş olan devletler ve bu devletler ile stratejik konum ve ticaret yolları için yapılan savaşlar olmuştur. Bu dönem içine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin bölgeye hâkim olmasına kadar olan süre içinde Osmanlılar bölgede tehdit olarak algılanmışlardır.

Osmanlı Devleti ile birlikte bölgede bulunmuş devletlere bakıldığında sırasıyla Büyük Timur İmparatorluğu, Karakoyunlu-Akkoyunlu Devletleri, Şirvanşahlar Devleti ve son olarak Safevi Devleti'ne karşı bölgede var olma ve bölgeyi hakimiyet alanı altına almaya çalışan devletler olmuşlardır. Azerbaycan toprakları üzerinde kurulan bu devletlerde çatışma yaşamaktan Osmanlı Devleti genel olarak uzak durmaya çalışmıştır. Bunun en büyük sebebi bölge üzerinde zaten birbiriyle de çatışma halinde olan devletlerden bir tarafı destekleyerek çatışma ve rekabet ortamını büyümekti bu sayede birbirlerini güçsüzleştirecek olan devletlere karşı Osmanlı Devleti savaşmadan güçlü bir şekilde çıkacaktı. Bölgede genel olarak pasif kalmaya çalışarak gücünü kaybetmeye çalışan Osmanlı Devleti bölgeye Safevi Devleti ile çatışmalarının ardından zayıfladığını fark eden Rus Çarlığı bölgeye dahil olmuş ve yaşanan savaşlar sonucunda Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında Osmanlı Devleti'nin bölge hakimiyetini kaybetmiştir. Böylelikle bölge Rus Çarlığının hakimiyet alanına girmiştir.

Rus hakimiyeti ile bölgede değişen dengelerin ardından bölgede yaşayan (başta Türkler olmak üzere) hakların hayat şartları son derece zorlaşmıştır. Bölge içinde yoğun bir şekilde bulunan Türk nüfusunu kendisine büyük bir tehlike olarak gören Çarlık Rusya bölgede bulunan Türkleri baskı altında tutmaya çalışmıştır. Bunun için bölgede asimilasyonlar uygulanmaya başlamış, bunun yanında bölgedeki Türkleri katletmeye ve buldukları yerlerden taşınmaya zorlamışlardır. Bölge içinde bulunan diğer milletlerden biri olan Ermenileri kendilerine müttefik millet seçerek verdikleri destekle birlikte onları silahlandırmışlardır ve bölgede bulunan Azerbaycan Türklerini birçok kere keyfi şekilde katletmişlerdir. Bu durum üzerine Mehmet Emin Resulzâde önderliğinde Osmanlı Devleti'nden yardım istenmiştir. O sırada işgal altında olan Osmanlı Devleti bölgede olan Türkleri yalnız bırakmamak adına yardımı kabul etmiş ve tamamı Müslümanlardan ve Türklerden oluşan Kafkas İslam Ordusunu Nuri Paşa önderliğinde bölgeye göndermiştir. Kafkas İslam Ordusu gittiği Azerbaycan toprakları üzerindeki işgalci güçlerin hepsini yenerek kısa sürede Azerbaycan topraklarını Ruslardan ve Ermenilerden temizlemiştir.

Kafkas İslam Ordusu'nun adının farklı olmasının en büyük sebebi ise Osmanlı Devleti tarafından değil kendi kendine oluşmuş bir orduymuş izleniminin verilmesiydi işgalci güçlere karşı. Sovyet Rusya Azerbaycan'ın bağımsızlığının ardından kısa bir süre sonra tekrar işgal etmiştir Azerbaycan'ı ve Sovyetlerin çöküşüne kadar Azerbaycan işgal altında kalmıştır. Kuşkusuz bunun en büyük sebeplerinden biri Bakü petroleriydi, İkinci sebebi ise Sovyet Rusya Kafkasya ve Orta Asya'yı kendi hakimiyet alanı olarak görmekteydi.

Sovyetlerin çöküşüyle birlikte bağımsız devletlerden biri olan Azerbaycan'ın Ermenistan ile Dağlık Karabağ sorunu vardı. Dağlık Karabağ bölgesini kendi toprağı olmamasına rağmen işgal etmesiydi. Ermenistan ile Dağlık Karabağ sorununu yaşayan Azerbaycan, işgal edilmiş topraklarını birçok kez uluslararası arenalar olmak üzere geri istemiştir fakat Ermenistan işgal ettiği toprakları geri vermeyi reddetmiştir. Bunun üzerine Azerbaycan ordusunun Dağlık Karabağ'ı almak için düzenlediği askeri operasyon sonrasında 44 gün sonunda Dağlık Karabağ Ermeni işgalinden kurtarılarak 8 Kasım 2020'de resmi olarak Dağlık Karabağ'ın kurtuluşu olarak Azerbaycan toprağı olmuştur. Azerbaycan'ın topraklarını geri almasının artılarına bakıldığında işgal altında olan topraklarının anavatan topraklarına geri katılması ikinci olarak ise işgalle

birlikte siyasi olarak güçsüz bir konuma düşen Azerbaycan'ın bu sorununu ortadan kaldırmasıdır.

Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarını bir şekilde bölge dışındaki ülkelere taşıması gerekmektedir. Çünkü bölge içinde ne kadar Türkiye gibi bir müttefiki bulursa dahi Azerbaycan, İran-Ermenistan- Rusya tarafından çevrelenmiş konumdadır ve bu durum onu bölgede sıkıştırmaktadır. Onu çevreleyen devletlerin birbirleri ile Azerbaycan'a karşı farklı nedenlerle hemen hemen aynı tutum ve politikaları izlemeleri Azerbaycan'ın müttefik arayışına sokmuştur. Bu sebepten ötürü kendini Batı'ya yaklaştırmak istemektedir. Böylece bölgede çevreleyen üç devletin oluşturduğu baskı ortamı hafifleyecektir. Bu düşüncenin Batı tarafından da olumlu şekilde karşılanmasıyla birlikte enerji hattı projeleri geliştirilmiştir. İlk oluşturulan proje BTC projesi 13 Temmuz 2006 yılında faaliyete geçmiştir. Bunun yanında aynı yıl BTE ve SCCP boru hatları da faaliyete geçmiştir. Bu boru hatlarından sonra 18 Mayıs 2016 yılında TAP, 12 Haziran 2018 yılında ise TANAP projesi hayata geçmiştir. Bu projeler ile birlikte bölgedeki egemenlik alanını koruyup, yerini sabitleştiren Azerbaycan aynı zamanda sahip olduğu enerji kaynaklarının güvenliğini de garanti altına almıştır.

Türkiye tarafından bakıldığında ise Batı ile müttefik olan Türkiye ekonomik ilişkiler bazında farklı bir sayfa açmış ve enerji kaynaklarının ulaştırılmasında güvenli bir koridor oluşturmuştur. Türkiye'nin sahip olduğu stratejik ve jeopolitik avantajların önemini bir kez daha ortaya çıkartan bu boru hatları sayesinde bölge içinde Türkiye'nin, Azerbaycan'ın ve Gürcistan'ın etkinlikleri artarken bölgede önemli kaynaklara sahip diğer iki devletin İran ve Rusya'nın etkinliklerini zayıflatmıştır. Bu sebepten ötürü Azerbaycan Türkiye arasında yapılan Doğu-Batı ekseninde oluşturulan boru hatları, İran ve Rusya'nın oluşturmuş olduğu Kuzey-Güney eksenli hatlara alternatif oluşturmuştur. Rusya'nın özellikle bu hatlardan önce Avrupalı devletler üzerinde enerji kaynaklarına olan bağımlılıkları yüzünden baskı ortamı hafiflemiş hatta kalkmış oldu.

KAYNAKÇA

- Abbaslı, S. (2019). Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türkmen Hanedanları: “Akkoyunlular ve Karakoyunlular”. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Abbaszade, S. (2018). Enerji Coğrafyası Açısından Türkiye-Azerbaycan İlişkileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Samsun, Türkiye: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aghabayli, M. (2020, Temmuz). Azerbaycan ve Türkiye Ekonomik İlişkilerinde Enerjinin Rolü:Doğalgaz, Petrol ve Boru Hatları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir, Türkiye: Eskişehir Anadolu Üniversitesi.
- Akbulut, D. H. *Enerji Diplomasisi*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: <http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa> adresinden alındı
- Akgül, F. (2007). Rusya'nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikaları'nın Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 129-157.
- Akınar, E., & Başbüyük, A. (2011). Jeoekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 119-136.
- AKYENER, O. (2018, Ocak 25). *Enerji Diplomasisi*. TESPAM: <https://www.tespam.org/enerji-diplomasisi/> adresinden alındı
- Aliyev, N. (2019, July 22). *Russia's Strategic Economic Projects in the Caspian: Reality and Perspectives*. Cacialyst: <https://www.cacialyst.org/publications/analytical-articles/item/13581-russias-strategic-economic-projects-in-the-caspian-reality-and-perspectives.html> adresinden alındı
- Almammadov, V. (2019, Kasım). Azerbaycan'nın Doğal Gaz ve Petrol Kaynaklarının İşletme Ve Ulaştırma Stratejileri. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara, Türkiye: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Almammadov, V. (2019). Azerbaycan'ın Enerji Stratejisi. *Social Sciences Research Journal (SSRJ)*, 40-53.
- Altunsoy, Y. (2019). Kafkas İslam Ordusu ve Bakü Zaferi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 42-91.
- Askeroğlu, S. (2017, Mayıs 05). *İran'ın Avrasya'ya Jeopolitik Hamlesi*. İRAMCENTER: <https://iramcenter.org/iranin-avrasyaya-jeopolitik-hamlesi/> adresinden alındı
- Aslanlı, A., & Kurban, V. (2016). Azerbaycan-Türkiye İlişkileri ve Sivil Toplum. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31-43.
- Aydın, D. Ö. (2008). Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin Son On Yılı (2006-2016): Kardeşlikten Stratejik İşbirliğine Uzanan Yol. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 38-62.

- Azerbaijan* . (2021, Mart 24). CIA: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/azerbaijan/#economy> adresinden alındı
- Azerbaycan*. (2017, Eylül 5). Anadolu Ajansı: <https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/azerbaycan/901996> adresinden alındı
- Azerbaycan'ın Bağımsızlık Günü*. Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı: <https://www.ytb.gov.tr/ozel-gunler/azerbaycanin-bagimsizlik-gunu> adresinden alındı
- Badykova, N. (2016, June 17). *Iran and Russia coordinate in the South Caucasus: a prelude for a greater game?* Cacialyst: <https://www.cacialyst.org/publications/analytical-articles/item/13371-iran-and-russia-coordinate-in-the-south-caucasus-a-prelude-for-a-greater-game?.html> adresinden alındı
- Badykova, N. (2016, July 20). *Russia And Turkey Come Back To The Gas Table*. Cacialyst: <https://www.cacialyst.org/publications/analytical-articles/item/13385-russia-and-turkey-come-back-to-the-gas-table.html> adresinden alındı
- Baghirova, A. (2019, Mayıs 28). *28 Mayıs: "Azerbaycan'ın Cumhuriyet Bayramı"*. TÜRKSAM: <https://turksam.org/28-mayis-azerbaycanin-cumhuriyet-bayrami> adresinden alındı
- Bal, P. H. (2014). *Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Kuruluş Mücadelesi ve Kafkas İslam Ordusu*. İstanbul: İDİL.
- Blank, S. (2019, December 10). *New Vistas for Trans-Caspian Projects*. Cacialyst: <https://www.cacialyst.org/publications/analytical-articles/item/13597-new-vistas-for-trans-caspian-projects.html> adresinden alındı
- BP Nabucco'ya alternatif boru hattı planlıyor*. (2011, Eylül 27). BBCNEWS: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/09/110927_bp_pipeline adresinden alındı
- Bursa'da Futbol Diplomasisi*. (2009, 10 15). BBCNEWS: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/10/091015_newarmenia adresinden alındı
- Cabbarova, G. (2019). *Azerbaycan'ın Dış Politikası ve Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi*. Isparta, Türkiye: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Cerrah, U. (2015). *Enerji Güvenliği ve Avrupa Birliği*. P. H. Çomak, D. C. Sancaktar, & Y. Z. Yıldırım içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 163-193). İstanbul: BETA.
- Cornell, S. E. (2019, July 30). *Are Georgia-Azerbaijan Relations at Risk?* Cacialyst: <https://www.cacialyst.org/publications/analytical-articles/item/13583-are-georgia-azerbaijan-relations-at-risk?.html> adresinden alındı
- Cutler, R. M. (2021, Marc 12). *Azerbaijan and Turkmenistan Agree on the Caspian*. Cacialyst: <https://www.cacialyst.org/publications/analytical->

articles/item/13664-azerbaijan-and-turkmenistan-agree-on-the-caspian.html
adresinden alındı

- Çay, A. M. (2009). Türkiye Dışı Türk Tarihi Karakoyunlu Devleti (1380'e doğru-1469). *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*. ANKARA: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çay, A. M. (2009). Türkiye Dışı Türk Tarihi Timurlular Devleti . *Kültür Ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*. ANKARA: Kültür Ve Turizm Bakanlığı.
- Çelik, M. Y. (2020, Haziran). Kafkas Müslümanlarının Bağımsızlık Mücadelesinde Kafkas İslam Ordusunun Rolü. *Yüksek Lisans Tezi*. Karabük: Karabük Üniversitesi.
- Çelikpala, M. (2014). Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 75-99.
- Dikkaya, M., & Tıgılı, A. (2015). Güney Kafkasya Enerji Koridoru: Alternatif Projeler Kapsamında, "TANAP". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 99-117.
- Ekinci, K. D. (2015). Enerji Diplomasisi ve Hazar Havzası. P. D. Çomak, D. D. Sancaktar, & Y. Z. Yıldırım içinde, *ENERJİ DİPLOMASİSİ* (s. 333-347). İstanbul: BETA.
- Enerji, S. v. (2008). *Türkiye'nin Enerji Stratejisi*. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı:
http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Turkiyenin_Enerji_Stratejisi_Ocak2008.pdf adresinden alındı
- Erdoğan, N. (2017). Tanap Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10-26.
- Erkan, A. Ç. (2015). Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakilhatları Güzergâhlarının Önemi ve Karadeniz. *Karadeniz Araştırmaları*, 127-150.
- Esedli, M. (2008). Güney Azerbaycan'da, Kafkasya İslam Ordusunda ve Azerbaycan Halk Cumhuriyetindeki Milli Mücadelelerde Y. Z. Talibzade'nin Rolü (1917-1918). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 107-117.
- Eyvazov, R. (2019). Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa, Türkiye: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eyvazov, R. (2019). Azerbaycan-Türkiye Dış Ticaret İlişkileri ve Güney Gaz Koridoru'nun Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa, Türkiye: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fedakar, C. (2014). *Kafkasya'da İmparatorluklar Savaşı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ferzelibeyli, Ş. F. (2017). *Azerbaycan ve Osmanlı İmparatorluğu 15.-16. yüzyıllar*. İstanbul: TEAŞ.

- Gafarov, V. (2017). Birinci Dünya Savaşı'nın Sonunda Kafkasya'da Osmanlı-Almanya Çatışması ve Osmanlı-Alman Protokolü (23 Eylül 1918). *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 99-144.
- Gökçe, C. (2014). Önemli Bir Enerji Girdisi Olan Petrolün Ekonomik Kalkınma. *AKÜ İİBF Dergisi*, 143-153.
- Gurbanov, I. (2018, October 25). *The Perspective of Trans-Caspian Gas Flow to Europe*. Caciaanalyst: <https://www.caciaanalyst.org/publications/analytical-articles/item/13538-the-perspective-of-trans-caspian-gas-flow-to-europe.html> adresinden alındı
- Güler, G. (2018, Aralık 31). *31 Aralık Hemreylik Günü ve Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin 100'üncü Kuruluş Yıldönümü Kutlu Olsun*. TÜRKSAM: <https://turksam.org/31-aralik-hemreylik-gunu-ve-azerbaycan-halk-cumhuriyetinin-100uncu-kurulus-yildonumu-kutlu-olsun#:~:text=18%20Ekim%201991%20tarihinde%20Azerbaycan,varisi%20oldu%C4%9Fu%20y%C3%B6n%C3%BCnde%20resmi%20karar> adresinden alındı
- Gülseven, Y. (2021). A Failed Independence Movement In The Context Of The Great Powers Competition: The North Caucasian Struggle For Independence (1917-1920). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE dergisi*, 245-259 .
- Gürbüz, M. (2009). Turkish Military Activities In The Caucasus Following The 1917 Russian Revolution: The Battle Of Sardarabad And Its Political Consequences. *Review of Armenian Studies* , 107-120.
- Gürbüz, M. V. (2012). *Kafkasya'da Siyaset*. Ankara: Kadim.
- Gürsoy, S. İ., & Seyaz, A. (2015). Rusya'nın Enerji Politikaları: Dar Etkiden Geniş Etkiye Geçiş. P. H. Çomak, D. C. Sancaktar, & Y. Z. Yıldırım içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 193-215). İstanbul: BETA.
- Hasanov'dan Türkiye'ye sınır mesajı: "Sorun çıkar"*. (2009, 5 8). CNNTURK: <https://www.cnnturk.com/2009/dunya/05/08/hasanovdan.turkiyeye.sinir.mesaji.sorun.cikar/525712.0/index.html> adresinden alındı
- Hasret, A. (2014, Mart 31). *31 Mart 1918'de Azerbaycan'da Ne Oldu?* Milliyet Blog: <http://blog.milliyet.com.tr/31-mart-1918-de-azerbaycan-da-ne-oldu-/Blog/?BlogNo=455169> adresinden alındı
- Hatipoğlu, D. E. (2019, Kasım). *Enerji Güvenliği*. Güvenlik Yazıları: https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/12/EnerjiGuvenligi_EmreHatipoglu_v.1.pdf adresinden alındı
- Horozoğlu, S. (2020, Eylül 3). *Enerji Güvenliği ve Türkiye'nin Stratejik Önemi*. Tuic Akademi: <https://www.tuicakademi.org/enerji-guvenligi-ve-turkiyenin-stratejik-onemi/> adresinden alındı

- Idan, A. (2014, March 9). *Resurgence of the Nagorno-Karabakh Conflict - A Russian Move on the Ukraine Chessboard*. Cacialanalyst: <https://www.cacialanalyst.org/publications/analytical-articles/item/13037-resurgence-of-the-nagorno-karabakh-conflict-a-russian-move-on-the-ukraine-chessboard.html> adresinden alındı
- Idan, A. (2020, August 31). *Russia and Turkey: Behind the Armenia-Azerbaijan Clashes?* Cacialanalyst: <https://www.cacialanalyst.org/publications/analytical-articles/item/13636-russia-and-turkey-behind-the-armenia-azerbaijan-clashes?.html> adresinden alındı
- İMANOV, V. (2006). *Azerbaycan-Osmanlı İlişkileri (1918)*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi .
- Ismayılov, E. (2016). XIV-XVI. Yüzyıllarda Şirvanşahlar Devleti. *Yüksek Lisans Tezi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Kakışım, Ö. G. (2020). Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 255 - 280.
- Kaleji, V. (2021, July 8). *Iran and South Caucasus Railway Connections after the Nagorno-Karabakh War*. Cacialanalyst: <https://www.cacialanalyst.org/publications/analytical-articles/item/13677-iran-and-south-caucasus-railway-connections-after-the-nagorno-karabakh-war.html> adresinden alındı
- Kantörün, U. (2010). Bölgesel Enerji Politikaları Ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 87 - 114.
- Karagür, N. S. (2010). Azerbaycan Tarihçiliğinde Bakü Mart Olaylarının Yeniden Değerlendirilmesi (31 Mart 1918). *OAKA*, 82-100.
- Kılıçaslan, E. (2015). Enerji Savaşları. P. D. Çokmak, D. D. Sancaktar, & Y. D. Yıldırım içinde, *Enerji Diplomaisi* (s. 87-125). İstanbul: BETA.
- Konarzewska, N. (2019, April 29). *Armenia's Gas Dispute with Russia*. Cacialanalyst: <https://www.cacialanalyst.org/publications/analytical-articles/item/13570-armenias-gas-dispute-with-russia.html> adresinden alındı
- Köten, F. (2013). Boru Hattı Projelerinin Hazar Havzası Jeopolitik Ve Jeoekonomisindeki Rolü. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 65-84.
- Malysheva, D. (2001). The Conflict in Nagorno-Karabakh: Its Impact on Security n the Caspian Region. *SIPRI*, 257-280.
- Mammadov, R. (2019). Azerbaycan'ın Bölgedeki Enerji Stratejisi ve Yeni Azerbaycan Partisi Döneminde Hayata Geçirilen Enerji Projeleri. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, Türkiye: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Merdan, D. A. (2021). *Avrupa Birliği'nin Kafkasya Politikası (1991-2006)*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Mikail, Y. E., & Tazegül, Y. A. (2012). *Türkiye ile Azerbaycan Siyasi ve Ekonomik İlişkileri(1990-2005)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat.

- Mirzaliyeva, F. (2016, 11 29). *Azerbaycan Enerji Politikaları ve Türkiye ile İş Birliği*. İNSAMER: https://insamer.com/tr/azerbaycan-enerji-politikalari-ve-turkiye-ile-is-birligi_430.html adresinden alındı
- Motodel, D. (2013). Islam and Germany's war in the Soviet Borderlands 1941-5. *Journal of Contemporary History*, 784-820.
- Nabucco projesi iptal oldu.* (2013, Mayıs 27). NTV: https://www.ntv.com.tr/ekonomi/nabucco-projesi-iptal-oldu,jFjrPgRHu06_MISYgc7OSw adresinden alındı
- Nabucco'da yeni dönem.* (2009, Temmuz 24). BBC: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2009/07/090717_nabucco_pipeline adresinden alındı
- Neciyev, D. E. (2011). Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi. *Ermeni Araştırmaları*, 163-186.
- Neciyev, E., & Gasımlı, T. (2020). Azerbaycan-İran İlişkileri (1991-2018). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1267-1273.
- Özbay, D. F. (2008). *Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya*. İstanbul: BİLGESAM.
- Özdemir, A. (2009). Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği Ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 83-104.
- Özdemir, A. (2009, Aralık). Doğal Gazın; Dünya, Avrupa Birliği Ve Türkiye Açısından Önemi Bağlamında Nabucco Projesi'nin Değerlendirilmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 83-104. https://www.msu.edu.tr/GuvenlikStratejileriDergisi/dokuman/GSD_10/GSD_10_Art_4_122009.pdf adresinden alındı
- Özdemir, V. (2014). Balkan Piyasalarını Hedef Alan Doğalgaz Boru Hattı Projeleri Arasında Rekabet: NABUCCO-Güney Akım ve Trans-Adriyatik Botu Hattı (TAP) Projeleri Örneği. *Sosyo Ekonomi*, 253-272.
- Özkan, G. (2010). Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği. *Gazi Akademik Bakış*, 17-40.
- Paydaş, K. (2006). Timurlu ve Türkmenlerin Şirvanşahlarla Olan Münasebetleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 113-140.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge.
- Sarı, M. (2016). Kafkas Murahhaslarının İstanbul Seyahati ve Kafkasya Cephesi (1918). *Kafkasya Çalışmaları - Sosyal Bilimler Dergisi*, 75-100.
- SGC About us. southern gas corridor*: <https://www.sgc.az/en/about> adresinden alındı
- Shahbazov, F. (2021, April 19). *The Second Karabakh War and Caspian Energy*. Cacialyst: <https://www.cacialyst.org/publications/analytical->

articles/item/13668-the-second-karabakh-war-and-caspian-energy.html
adresinden alındı

- Sohrabiabad, H. (2019). Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı Örneğine Göre XV. Yüzyıl Türkmen Devletlerinde Nesep ve Meşruiyet Kurgusu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 981-996.
- South Caucasus Pipeline (SCP)*. South Caucasus Pipeline :
https://www.sgc.az/en/project/scp adresinden alındı
- Süleymanov, E., & Hasanov, F. (2013). *Paper presented at EconAnadolu 2013: Anadolu International Conference in Economics III*. Eskişehir.
- Swietochowski, T. (2002). Azerbaijan: The Hidden Faces of Islam. *World Policy Journal*, 69-76.
- Şahin, D. S. (2020). Enerji Güvenliği Politikalarında Enerji Boru Hatlarının Önemi Ve Bölgesel Etkileri: Tanap ve Tr71 Bölgesi Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 517-543.
- Şal, B. (2009). Soğuk Savaş Sonrası Süreçte Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya Yönelik Dış Politika Açılımları. *Doktora Tezi*. İstanbul.
- Şimşek, B., Akyüz, A. Ö., & Güngör, A. (2018). Enerji Güvenliği Açısından Türkiye: Politikalar ve İş Birlikleri. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 337-340.
- Telli, A. (2015). Azerbaycan Enerji Diplomasisi. P. H. Çomak, D. D. Sancaktar, & Y. D. Yıldırım içinde, *Enerji Diplomasisi* (s. 347-373). İstanbul: BETA.
- Toprak, N. G. (2012). Nabucco Doğal Gaz Enerji Boru Hattı Projesi'nin Türk - Rus İlişkilerine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul, Türkiye: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tozar, B., & Güzel, E. (2011). Enerji Lojistiği Perspektifinde Hazar Petrollerinin Türk Boğazlarına Etkiler. *Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 1-14.
- Trans Atlantic Pipeline*. (tarih yok). About TAP: https://www.tap-ag.com/about-tap adresinden alındı
- TRTAVAZ (Cordoba Film Yapım). (2020). *Kafkas İslam Ordusu 1.Bölüm* [Belgesel].
- TRTAVAZ (Cordoba Film Yapım). (2020). *Kafkas İslam Ordusu 2.Bölüm* [Belgesel].
- TRTAVAZ (Cordoba Film Yapım). (2020). *Kafkas İslam Ordusu 3.Bölüm* [Belgesel].
- TRTAVAZ (Cordoba Film Yapım). (2020). *Kafkas İslam Ordusu 5.Bölüm* [Belgesel].
- Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı projesinde ilerleme*. (2009, Temmuz 14). Cumhuriyet Gazetesi: https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye-yunanistan-italya-dogalgaz-boru-hatti-projesinde-ilerleme-73910 adresinden alındı

Uygur, H. (2020, Ekim 09). *Dağlık Karabağ ve İran'ın Kafkasya Politikası*. İRAMCENTER: <https://iramcenter.org/daglik-karabag-ve-iranin-kafkasya-politikasi//> adresinden alındı

Ülke profili: Azerbaycan. (2013, 12 12). Aljazeera: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-azerbaycan> adresinden alındı

Ülke Profili: Azerbaycan. (2013, 12 12). Aljazeera: <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profilu/ulke-profilu-azerbaycan> adresinden alındı

Veliyev, D. C. (2020). *Azerbaycan-Türkiye Stratejik Ortaklığı*. İstanbul: Ötüken.

Yorkan, A. (2006, Aralık 14). *Avrupa Birliği Dış Politikasında Enerji*. TASAM: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/238/avrupa_birligi_dis_politikasinda_enerji adresinden alındı

